

istanbul
GEDİK
University
2651-5229

International Journal of
Economics Administrative
and Social Sciences

IJEASS

Cilt: 2 - Sayı: 2 - Yıl: 2019

İstanbul Gedik Üniversitesi / Istanbul Gedik University

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Dergisi

International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences (IJEASS)

2019 Aralık Cilt:2 Sayı:2

IJEASS, yılda iki kez yayımlanan hakemli dergidir.

IJEASS is a peer-reviewed journal published twice a year.

Dili: Türkçe – İngilizce

Language: Turkish – English

ISSN: 2651-5229

İMTİYAZ SAHİBİ / PUBLISHER

Nihat Akkuş, Professor

Istanbul Gedik University

YÖNETİCİ / MANAGER

Gülperen Kordel

Istanbul Gedik University

YAYIN KOORDİNATÖRÜ / PUBLICATION COORDINATOR

Nigar Dilşat Kanat

Istanbul Gedik University

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Editör / Editor

Deniz Ünan Göktan, Assistant professor

Istanbul Gedik University

Yardımcı Editörler/ Associate Editors

Metin Toptaş, Assistant professor

Istanbul Gedik University

Selim Sezer, Assistant professor

Istanbul Gedik University

Özlem Denli, Assistant professor

Istanbul Gedik University

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Gülsevil Alpagut, Istanbul University
Prof. Dr. Yener Altunbaş, Bangor University
Prof. Dr. Mehmet Asutay, Durham University
Prof. Dr. Kerim Atamer, Istanbul Gedik University
Prof. Dr. Nur Centel, Koç University
Asst. Prof. Dr. Nikos Christofis, Shaanxi Normal University
Assoc. Prof. Dr. Murat Volkan Dülger, Istanbul Aydın University
Prof. Dr. Robert Petros Ghazaryan, NAS RA International Scientific Educational Center
Prof. Dr. Mehmet Hasan Eken, Kırklareli University
Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan, Düzce University
Prof. Dr. Erol Esen, Akdeniz University
Prof. Dr. Gökhan Malkoç, Medipol University
Prof. Dr. Nilüfer Narlı, Bahçeşehir University
Asst. Prof. Dr. Aslı Telsiren Ömeroğlu, Doğu University - Universite Sorbonne Paris / Cite Paris 7 Diderot
Assoc. Prof. Dr. Ozan Örmeci, Istanbul Gedik University
Asst. Prof. Dr. Bilal Solak, Kyrgyz- Turkish Manas University
Dr. Tomasz Stepniewski, The John Paul II Catholic University of Lublin
Asst. Prof. Dr. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, Istanbul Gedik University
Prof. Dr. Haluk Yavuzer, Medipol University

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES FOR THIS ISSUE

- Dr. Ahmet Koçak, Bingöl University
Asst. Prof. Dr. Ahmet Özcan, Istanbul Gedik University
Assoc. Prof. Dr. Doğançan Özsel, Munzur University
Assoc. Prof. Dr. Funda Günsoy, Bursa Uludağ University
Assoc. Prof. Dr. Hakan Yücel, Galatasaray University
Asst. Prof. Dr. Lamia Mammadova, Istanbul Gedik University
Asst. Prof. Dr. Metin Toptaş, Istanbul Gedik University
Assoc. Prof. Dr. Mine M. Afacan Fındıklı, Beykent University
Asst. Prof. Dr. Pınar Karababa, Beykent University
Prof. Dr. Sait Yılmaz, Istanbul Esenyurt University
Asst. Prof. Dr. Savaş Biçer, Nişantaşı University
Assoc. Prof. Dr. Selcen Öner, Bahçeşehir University
Asst. Prof. Dr. Selim Sezer, Istanbul Gedik University
Asst. Prof. Dr. Sezgi Durgun Özkan, Marmara University
Asst. Prof. Dr. Tarık Demir, Istanbul Gedik University
Asst. Prof. Dr. Volkan Tatar, Istanbul Arel University

AMAÇ VE KAPSAM / AIMS AND SCOPE

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanında özgün bilimsel araştırma ve değerlendirmelere yer vererek alandaki bilimsel birikime katkı sağlamayı ve disiplinler arası çalışmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Ekonomi, işletme, uluslararası ticaret, finans, yönetim, pazarlama, psikoloji, sosyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, kamu yönetimi, hukuk ve ilgili alt-alanlarda çalışmalara yer vermektedir. Dergi özgün araştırma ve teorik makaleleri, istatistiksel analizleri, örnek olayları ve kitap eleştirilerini yayımlamaktadır.

International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences aims to contribute to the existing academic literature and encourage interdisciplinary work through publishing outstanding, original research and review. The journal publishes empirical and theoretical articles, statistical analysis, case studies and book reviews. Topics related to this journal include but are not limited to economics, business, international finance and trade, marketing, management, psychology, sociology, political science, public administration, international relations and law.

İstanbul Gedik Üniversitesi – İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Cumhuriyet Mah. İlkbahar Sk. 34841
Yakacık-Kartal/İSTANBUL
E-Mail: ijeass@gedik.edu.tr

İstanbul Gedik Üniversitesi'nin resmi yayın organıdır.
Her Hakkı Saklıdır. Makalelerin sorumlulukları yazar(lar)a aittir.
All rights reserved. Authors are fully responsible for their paper.

YAYIN KURULUNDAN / EDITORIAL NOTE

Değerli Okurlar,

İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi tarafından yayımlanan International Journal of Economics, Administration and Social Sciences'in (IJEASS) yeni sayısını okuyucularla buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu dergiyle üniversitemizin Türkiye ve dünya ölçeğindeki akademik birikime yeni katkılar yapmasını ve sosyal bilimler literatürünün ilerletilmesini umuyoruz.

IJEASS'ın Aralık 2019 sayısında, "Arendt'in Siyaset Felsefesi Üzerine İki Eleştiri Odağı", "Mevcut Karmaşadan Muhtemel Kargaşaya: Bosna Hersek Polis Sistemi ve Sorunlar", "Algılanan Hizmet Kalitesi ve Kurumsal İtibarın Hasta Tatmini Üzerindeki Etkisi: Ankara Hastanelerine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Araştırma" ve "AK Parti Döneminde Türkiye-Rusya İlişkileri: Ekonomik Müttefiklik Stratejik Müttefikliğe Dönüşebilir mi? Gerçekçi bir Bakış Açısı" başlıklı dört makale ile "Kolonyal Dönemden Günümüze Jeopolitik Bağlamda Anklav-Eksklav Ülke Toprakları-Güvenlik İlişkisi Kitap Eleştirisi" başlıklı bir kitap incelemesi yer almaktadır. Yılda iki kez yayımlanan ve Türkçe ve İngilizce makalelerin kabul edildiği dergimizin Haziran 2020 sayısı için makalelerinizi bekliyoruz.

Dear Readers,

We are happy to bring out the new issue of International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences (IJEASS), published by Istanbul Gedik University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences. We hope that IJEASS makes new contributions to the scholarly work at both local and global levels and enhances and advances social science literature.

This issue includes four articles, "Two Critical Focuses on Arendt's Political Philosophy", "The Impact of Perceived Service Quality and Corporate Reputation on Patient Satisfaction: A Comparative Research on Ankara Hospitals", "From Current Complexity to Possible Chaos: Bosnia Herzegovina Police System and Problems" and Turkish-Russian Relations during AK Parti Rule: Could Economic Partnership Transform into a Strategic Partnership? A Realistic Outlook", and a book review.

New submissions for June 2020 issue are welcomed for IJEASS. The journal is published twice a year and articles both in Turkish and in English are accepted.

İçindekiler/ Contents

Derleme / Review

Arendt'in Siyaset Felsefesi Üzerine İki Eleştiri Odağı
Two Critical Focuses on Arendt's Political Philosophy
Armağan ÖZTÜRK

81-88

Araştırma Makalesi / Research Article

Mevcut Karmaşadan Muhtemel Kargaşaya: Bosna Hersek Polis Sistemi ve Sorunlar
From Current Complexity to Possible Chaos: Bosnia Herzegovina Police System and Problems
Seda ÖZ YILDIZ

89-105

Araştırma Makalesi / Research Article

Algılanan Hizmet Kalitesi ve Kurumsal İtibarın Hasta Tatmini Üzerindeki Etkisi: Ankara Hastanelerine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Araştırma
The Impact of Perceived Service Quality and Corporate Reputation on Patient Satisfaction: A Comparative Research on Ankara Hospitals
Berrin Arzu EREN

106-125

Araştırma Makalesi / Research Article

Turkish-Russian Relations during AK Parti Rule: Could Economic Partnership Transform into a Strategic Partnership? A Realistic Outlook
AK Parti Döneminde Türkiye-Rusya İlişkileri: Ekonomik Müttefiklik Stratejik Müttefikliğe Dönüşebilir mi? Gerçekçi bir Bakış Açısı
Ozan ÖRMECİ

126-145

Kitap İncelemesi / Book Review

Kolonyal Dönemden Günümüze Jeopolitik Bağlamda Anklav-Eksklav Ülke Toprakları-Güvenlik İlişkisi Kitap Eleştirisi
Süha ATATÜRE

146-147

Arendt'in Siyaset Felsefesi Üzerine İki Eleştiri Odağı¹

Two Critical Focuses on Arendt's Political Philosophy

Gönderilme tarihi/received: 22.10. 2019

Kabul tarihi/accepted: 12.11.2019

Derleme / Review

Armağan ÖZTÜRK²

Öz

Arendt'in siyaset felsefesine katkısı iki başlık altında analiz edilip eleştirilebilir: Düşünürün felsefi odaklarından ilki emek, iş ve eylem kavramları aracılığıyla somut bir içeriğe kavuşturmaya çalıştığı politika savunusudur. Arendt'in Antik Yunan'dan günümüze kadar yaşananları yorumladığı ve aslında bir düşüş veya çöküş tarihi olarak resmedilen anlatı bir dizi soruna gebedir. Arendt düşüncesinin ikinci önemli odak noktası ise totalitarizmin kaynak ve içeriğine yönelik tespitlerinde somutlaşır. Düşünür anti-semitizm, ırkçılık, bürokrasi ve mutlak egemenlik kavramları temelinde yeni bir düzenin nasıl kurulduğunu açıklar. Arendt tartışmaya açtığı dönemi tümüyle olumsuz bir içerikle kodlar. Oysaki düşünürün emperyalizm, anti-semitizm, ırkçılık ve bürokrasi üzerinden mahkûm ettiği çağ aynı zamanda liberal devletlerin daha da demokratikleştiği, pek çok ülkede yeni işçi sınıfı parti ve sendikalarının kurulduğu, kadınların eşitlik temelli bir hak mücadelesi için örgütlenip siyasal yapıyı kendi lehlerine hukuki değişiklikler yapmaya zorladığı ve güçlü monarşilere karşı anayasal demokrasi taleplerinin yoğunlaştığı bir dönemdir.

Anahtar Sözcükler: Arendt, Totalitarizm, Emek, Eylem, Antik Yunan.

Abstract

Arendt's contribution to political philosophy can be criticized under two topics. The first philosophical focus of the thinker is an argumentation of politics for which she tries to come up with a content through the concepts of labor, work and action. Arendt's narrative which she interprets the experiences from the Ancient Greece up today and which has been illustrated as a history of fall and rise conceives a series of problems. The second focus of Arendt's thought becomes concrete in her evaluations towards the source and the content of totalitarianism. Thinker explains how a new order has founded based on anti-Semitism, racism, bureaucracy and absolute sovereignty. It can be directed a series of criticisms to this conceptualization method: Arendt codifies the period which she brought into question with a totally negative content. Yet, the era which was condemned by the thinker based on

¹Bu metin (16. Sosyal Bilimler Kongresi, ODTÜ, 26-8 Kasım) sunulmak üzere kaleme alınmış ve hiçbir yerde yayınlanmamıştır.

²Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Hopa Yerleşkesi, Hopa/Artvin, E mail: armagan1789@artvin.edu.tr. ORCID No: 0000-0001-8711-3195.

imperialism, anti-Semitism, racism and bureaucracy is also an era during which the liberal states have further democratized, new labor parties and trade unions have been established in many countries, women have forced the political structure to conduct legal changes on behalf of them by organizing for an equality-based rights struggle, and the demands for constitutional democracy have intensified against strong monarchies.

Keywords: Arendt, Totalitarianism, Labor, Action, Ancient Greece.

Giriş

20. yy'ın yarattığı trajedilere tanıklık etmiş bir düşünürdür Arendt. Faşizm ve Komünizm gibi ideolojilerin devletler aracılığıyla insanlar üzerinde yarattığı devasa tahribat tarihsel bir arka plan olarak Arendt felsefesine yön verir. Totaliter rejimlerin iktidar diyalektiği ve totalitarizmin kapsayıcı yıkıcılığına karşı özgür eylemin olanaklılığı Arendtci kaygının nirengi noktalarını oluşturur. İdeal Antik Yunan'dan totaliter modern dünyaya kadar geçen süreyi, bir anlamda uzun insanlık tarihini aynı zamanda bir düşünsel tarih olarak da okuyan düşünür, bu büyük arka planı parantez içine alarak özgürlük ve hakikatin felsefi dayanaklarını ayrıntılı bir şekilde tartışmaya açar.

Makale içerisinde bahsi geçen tahlilin iki önemli odakta somutlaştığı iddia edilmektedir. Duraklardan ilki bir tür kötü-iyi karşılaştırması gibi sonuç doğuran Marksizm eleştirisi ve Antik Yunan övgüsüdür. Antik Yunan mirasına karşı Marksizm'in kapsamlı eleştirisi totalitarizm meselesine doğru hazırlayıcı bir felsefi hesaplaşma olarak da iş görür. Arendt düşüncesindeki ikinci önemli kavram seti totalitarizm tartışması çevresinde olgunlaştırılan fikirlerle ilgilidir. Çalışmamızda düşünürün belli izleklerde yoğunlaşan temel tezlerinin eleştirel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Tarihsel ayrıntıların ele alınışındaki keyfîlik ile kavramsal sıçramaların sıklığı düşünürün felsefi analizinde birtakım boşluklar ve tutarsızlıklar yaratmıştır.

Birinci Odak: Marx Eleştirisi ve Antikite Savunusu

Arendt'in siyaset felsefesine katkısı iki başlık altında analiz edilip eleştirilebilir: Düşünürün felsefi odaklarından ilki emek, iş ve eylem kavramları aracılığıyla somut bir içeriğe kavuşturmaya çalıştığı politika savunusudur. Ona göre antik dizgenin çöküşünden itibaren eylem emek karşısında geri çekilmiştir. Siyaset, kamusalılık, çoğulculuk ve kendiliğindenlik eyleme bağlıdır. Çünkü eylem kolektif bir söz söyleme etkinliği olarak özgür yurttaşlık kültürünün gerçek temelidir. İş alet kullanarak ve kalıcı işler yaparak doğanın işlenmesi ve insanın *homo faber* haline gelmesi sürecini karakterize eder. Eylemin yerini alan ve bu arada işi de dönüştüren emek ise yalın maddi yaşamla ilgilidir. Modern zamanlarda değer biricik kaynağı haline gelen emek, düşünsel hayatın üst anlatisına dönüştükçe siyaset ekonominin gölge fenomeni seviyesine inmiştir. Emeğin eylem karşısındaki baskın konumu felsefe etkinliğini anlamsızlaştırmış ve insanlık totalitarizm karşısında savunmasız hale gelmiştir (Arendt, 2009, s. 35-7, 58, 68, 135-6, 258-9, 273).

Arendt'in emek, iş ve eylem kavramları aracılığıyla Antik Yunan'dan günümüze kadar yaşananları yorumladığı ve aslında bir düşüş veya çöküş tarihi olarak resmedilen anlatı bir dizi soruna gebedir: Öncelikle ortaya konulan eleştirinin emek-değer kuramında kristalize olan düşünme tarzını hedeflediği söylenebilir. Bu nedenle Arendt'in sözleri Locke, Smith, Ricordo ve Marx tarafından olgunlaştırılan bir kavramlaştırma tarzına yöneliktir. Bahsi geçen kişilerin düşünce tarihindeki yerleri bağlamında mesele yeniden yorumlandığında Liberalizm ve Marksizm'in politikayı ekonomiye bağlayarak apolitikleştiren okuma tarzı Arendt tarafından eleştiriye tabii tutulmuştur. Ancak eleştirilerin yöneltildiği bu iki ideoloji bakımından ortada eşitsizlikçi bir durum olduğu açıktır. Çünkü liberalizm

kararlı bir şekilde emek-değer anlatısından uzaklaşmış, haz ve faydaya daha fazla yer veren, kendiliğindenliği piyasaya eşitleyen ve planlanmayı irrasyonel gören bir mikro analiz çerçevesini idealize etmiştir. Bugünün iktisadi liberalizmi kesinlikle emek-değerci değildir.³ Bu şartlar altında Arendt'in emek-değer eleştirisinin asıl muhatabı Marx ve Marksizm olmaktadır. Zaten düşünür totalitarizmle sonuçlanan eylem karşıtı emek savunusunun popülerleşmesinden Marx'ı sorumlu tuttuğunu gizlemez. Bu son hatırlatma bağlamında rahatlıkla söylenebilir ki Arendt'in analiz çevresinin ilk bölümü siyaseti ekonomi ve şiddete indirgeyerek yok eden Marksizm'e yöneliktir (Arendt, 2009, s.42, 140, 165, 174; Arendt, 2012a, s.36).

Arendt'in ortaya koyduğu olumsuz Marx imgesini biraz daha ayrıntılandırmakta yarar var. Şöyle ki düşünürü göre felsefeye, siyasete ve söze değer veren büyük gelenek kabaca Platon'la başlamış Marx ile bitmiştir. Marx'ın geleneği karşısına alması bilinçli bir tutumdur (Arendt, 2012a, s.31-2, 36). Geleneksel felsefe emeği zorunluluk alanında görürken Marx ona yönelik bu olumsuzlayıcı bakış açısını değiştirmiş, emeği teorinin, emeğin, tefekkürün, aklın ve tanrının yerine koymuştur. Sıçrama tahtası Hegel olan bu düşünme biçimi emeği insani etkinliğin en üst değeri haline getirip eylemi gerileterek totaliter hareketlerin yarattığı devasa kaosa zemin hazırlamış durumdadır. Bu arada Arendt'e göre emeği zorunluluktan koparmak mümkün değildir. Dolayısıyla emek temelli politik bir itki kaçınılmaz bir şekilde şiddet kullanımı, geçicilik ve sahte bir özgürlükte kendini açan totaliter rejimleri ön plana çıkarmıştır (Arendt, 2012a, s.33, 37-9, 43-54, 110-1, 118).⁴

Bir dizi ikincil argüman bu olumsuz Marx imgesini desteklemek için kullanılır. Mesela Arendt'e göre modern toplumlarda serbest zaman artmaktadır. Ancak bu sonuç Marx'ın öngördüğü gibi üretim araçlarının toplumsallaşması sayesinde olmamıştır. Modern kapitalist sisteminin yeni üretim-tüketim ilişkileri serbest zamanı arttırmaktadır. Bu noktada, -yani kapitalizmin yanlış tahlili bakımından-Marx'ın öngörülerini için bir gerçekleşme sorunu söz konusudur. Marx düşüncesindeki paradoksal yan sadece kapitalizm analiziyle sınırlı değildir. Şöyle ki, Marx emeği en yüce değer sayar. Ama devrimden sonra emeğe ne olacağından bahsetmez. Komünist bir toplumda bolluk nedeniyle çalışma bir zorunluluk olmaktan çıktığında emek ve emek aracılığıyla hayata katıldığı varsayılan değer ne olacaktır? Devrimin yarattığı kırılma bakımından aynı durum şiddet meselesi için de tekrarlanabilir. Düşünür şiddeti tarihin ebesi olarak görür. Ama devrimden sonra şiddet kullanımına ihtiyaç duyulmayan toplumsal koşullarda tarihin nasıl devam edeceğini ve anlamlı bir hayatın hangi araçlarla gerçekleşeceğini soruşturamaz. Sınıf savaşımının bir tarih yasası haline gelmesi başka bir soruna işaret eder. Arendt'e göre düşünür sınıf savaşımı varsayımına hakikati açıklayan temel bir yasa muamelesi yapar. Marx'ın bakış açısı fizik de yerçekimi yasası neyse tarihte de sınıf savaşımı yasaının o olduğunu düşündürmeye eğilimlidir. Son olarak sömürü kavramı üzerinde durur Arendt. Marx'ın hem sömürüyü mahkûm ettiği hem de sınıfların tarihsel görevlerinden bahsederek bu sorunu normalleştirdiği kanaatindedir düşünür (Arendt, 2012a, s.35-40, 114-5; Arendt, 2012b, s.79-82).

Arendt'in Marx üzerinden yürüttüğü emek tartışması için birkaç hususun altı çizilebilir: Öncelikle Marx Arendt'in güçlü bir şekilde vurguladığı üzere salt emeği değil, yabancılaşmamış emeği yüceltir. Yabancılaşmış emekle yabancılaşmamış emek arasındaki ayrım Marx düşüncesi bakımından oldukça önemlidir. İşbölümüne ve zorlamaya dayalı yabancılaşmış emek Marx için değerli, anlamlı veya önemli değildir (Wallimann, 1981, s.97-107; Bowering, 2014, s.279-280).Düşünürün sömürü ve tarih yasasıyla ilgili düşüncelerinde haklılık payı olduğunu kabul etmek gerekir. Gerçekten de Marx hem burjuva sınıfını hırsızlıkla suçlar ve bu sınıfın işçi sınıfının emeğini çaldığını savlar hem de kapitalist sistemde her bir sınıfın kendi sınıfsal pozisyonuna uygun bir şekilde hareket ettiğini iddia eder. Son

³Liberal iktisadi düşüncenin emek-değerci bir içerikten fayda-değer temelli bir bakış açısına dönüşüm tarihi için bkz. Bocutoğlu (2012, ss.127-150).

⁴Tam bu noktada şöyle bir hatırlatma yapmakta yarar var. Arendt'in kabul ettiği üzere Marx şiddeti olumlar. Ama onun dizgesinde şiddet ikincil düzeyde bir değer veya etkinlik olarak kabul edilir. Yorum için bkz. Arendt (2003, s.17-19).

hatırlatma bakımından kapitalizmde bir adalet sorunu yoktur.⁵ Ayrıca hem Marx'ta hem de onun izleyicilerinde şiddete yüklenen olumlu anlam ve sınıf kavramının tarihte oynadığı rol bakımından belirgin bir abartılı yorum hali de vardır. Bu noktada Arendt'e hak verilebilir. Ancak şiddet ve tarih yasası karşıtı argüman dizini Arendt'in onları kullanma biçimi de dikkate alınır pek de özgün değildir. Genel olarak Marx karşıtı liberal yazın, özel olarak ise Popper gibi düşünürler Marx'ı kaçınılmazlığı ve şiddeti vurgulayan söylemi nedeniyle eleştirmiştir.⁶

Peki, Marksist düşünceye atfedilen siyaseti ekonomiye indirgeme alışkanlığı hakkında ne söylenebilir? Belki Arendt'in tezlerini ilk formüle ettiği dönemde değil ama bugün kesinlikle siyaset-ekonomi ilişkisine düşünürün ortaya koyduğu ekonomiden bağımsız siyaset anlayışı üzerinden bakanların Marksist-sosyalist düşünce içerisindeki sayısı artmıştır. Özellikle 68 olaylarını takip eden konjonktürde Marksizm içerisinde güçlü bir Neo-Marksist damar çıkmış ve ekonomik determinizme karşı sözü, söylemi, kimliği ve politikanın özerkliğini savunanların tezleri bu ideolojinin taraftarları arasında normalleşmiştir. Bu durumun Arendt'in düşüncelerini muhatapsız bırakarak radikal içeriğinden uzaklaştırdığı söylenebilir. Liberallerin emek-değeri savunmadığı, Marksistlerin ise dünyayı emek ve ekonomiden çok siyaset ve eylemle açıkladığı bir dünyada Arendt felsefesi bir boş gösterendir.

Arendt'in daha çok Marx üzerinden formüle ettiği modernite eleştirisi bahsini kapatmadan önce son olarak devrim sorusuna değinilebilir. Devrim olayı şiddet ile siyaset arasındaki karşıtlığın tam merkezinde duran bir sorunsala karşılık gelir. Devrimi modern çağın ürünlerinden biri olarak gören Arendt bu etkinliği belli sınırlar içerisinde olumlar. Ona göre şiddeti savunmak anti-siyasal bir pozisyonda ısrar edilmesini gerektirir. Devrimler kendi varoluş biçimlerini şiddete dayandırdığı müddetçe politik içerikten o derece uzaklaşırlar. Ancak Amerikan Devriminde bir benzeri görüldüğü üzere devrimci çaba sefaletin ve dolayısıyla zorunluluğun devrimi yönetmesine izin vermiyorsa orada devrim şiddetten uzak durur, kuvvetler ayrılığı gibi mekanizmalarla özgürlük için dengeleyici bir rejim yaratır. Ama ne yazık ki Fransız ve Rus Devrimleri Amerikan Devrimine göre ayrıksı bir rotayı izlemiş; şiddete ve zorunluluğa teslim olmuştur. Yoksul kitlelerin acil ihtiyaçları devrimi teröre dönüştürmüştür. Tabii yoksulluk gibi toplumsal sorunların şiddet kullanılarak siyasal yoldan çözümünü tam anlamıyla bir çözüm sayılmaz. Devrimlerin başarısız olması ve devrimci şiddet veya terörün sonunda devrimin kendisini yok etmesi biraz da bu olanaksız durumdan kaynaklanmaktadır (Arendt, 2012b, s.12, 21, 25-7, 76-7, 121-2, 144-7).

Arendt'in emek karşıtı eylem savunusu aynı zamanda bir altın çağ kavramlaştırması olarak iş görür. Düşünürün Antik Yunan ve Roma üzerine söylediği şeyler kuramının tarihsel dayanağı niteliğindedir. Şöyle ki antik dünyada ekonomi ve emek değil de siyaset ve eylem ön plandadır. Aynı zamanda bir isonomi, yani yasa önünde eşitlik rejimine karşılık gelen Yunan polisi kendisini şiddetle değil, ikna ile tanımlar. Amacı özgürlük olan bu yapıda yöneten-yönetilen ayrımı ve devlet yoktur. Yoğun siyasi etkinlik, demokratik katılım, kamusal tartışmalar ve tüm bunlara eşlik eden güçlü bir felsefi arka plan polisi belirleyen eylem odaklı insani durumu karakterize eder. Düşünüre göre ortaçağdan itibaren gerileyen eylem kültürünün tükenişi modern zamanları totaliter bir akla teslim etmiştir (Arendt, 2009, s. 44-8, 135-6, 289; Arendt, 2012a, s. 33, 205; Arendt, 2012b, s. 12, 36). Kolaylıkla fark edileceği üzere Arendt antik dönemi bir altın çağ, modern zamanları ise karanlık çağ olarak kurgulamaktadır. Bahsi geçen kurgu eylem ile emek veya siyaset ile ekonomi arasında olduğu varsayılan uzlaşmazlığın tarihsel arka planına karşılık gelir. Antik Atina ve Antik Roma'nın bilinen tarihi ise Arendt'in antik dizgeye atfettiği değerle bağdaşmaz bir içeriğe sahiptir. Şöyle ki, Solon ve Klistenes reformları, Optimates ile Populares kesimleri arasındaki çatışma ve tabii ki öncesinde Partici-Pleb mücadelesi

⁵Marx ve izleyicileri bakımından kapitalizmde adalet ve sömürü üzerine bir tartışma için bkz. Öztürk (2015, s.23-36).

⁶Popper'ın Marx çözümlemesi üzerine bir tartışma için bkz. Öztürk (2017, s.135-149).

Yunan ve Roma tarihindeki siyasi hayatın sınıfsal arka planının ne kadar da güçlü olduğunu ortaya koyan çok bilinen tarihsel vakalara karşılık gelir.⁷ Şüphesiz ki Antik Yunan ve Antik Roma'da yurttaş özgürlüğü gereksinimler konusunda endişesi olmayan insanlara yönelik bir ayrıcalıktır. Ancak kamusal alanın sınırlarını belirleyen bu başlangıç konumu sınıfsal yanı ağır basan sayısız eşitlik mücadelesiyle sürekli bir şekilde gevşeyip çözülerek yeniden kurulmuştur. Sonuç olarak denilebilir ki Antik Yunan ve Antik Roma'da siyaset modern zamanlardan hiç de farklı olmayan bir içerikle yoğun bir şekilde emeğe, sınıfa, ekonomiye ve şiddete bağımlıdır. Siyaseti bu kavramlar olmaksızın anlamak ve yorumlamak imkânsızdır. Arendt'in bizi inandırmak istediği şey ise verili durumla kendi anlatısı arasındaki derin boşluk nedeniye açık bir olgusal çarpıtmaya karşılık gelir.

Verilen örneklerin gerçekliği kadar tartışmaya değer bir diğer husus Antik Yunan özentisinin anlamıdır. Arendt Yunan polislerini bireysel özgürlük ve kamusal eylem için iyi örnekler olarak görür. Siyasetin yüceltilmesi bahsi geçen iyiliği daha da pekiştirir. Ancak özel alanda emek işlevini yerine getiren kölelerin modern toplumda ayrıca bir karşılığı olmadığından antik çağa dönmek olanaksızdır. Tabii düşünürün geçmişi tekrar canlandırmak isteyip istemediği meselesi çok da açık değildir. Pekala antik dönem yüceltilerek modern toplumun ve bu topluma özgü araçsal aklın eleştirildiği söylenebilir. Arendt antik yapıya dönüşü değil modern dünyanın ne kadar bozulduğunu vurgulamak ister (Villa, 1996,s.199-200, 269-270; Benhabib, 1994,s.113-4, 140-1). Bu yorumda belli bir haklılık payı olmasına rağmen Arendt felsefesinin antik döneme bakışındaki asıl sorun yine de önemini korur. Düşünürün üslubu son derece anti-modernist ve nostaljiktir. Antik dönem övgüsünün sadece araçsal aklın mahkûm edilmesi bağlamında bir modernite eleştirisi olarak yorumlanması eksik bir okumaya karşılık gelir. Çünkü düşünür siyaset ile sınıf veya siyaset ile maddi çıkar arasındaki bağları kopararak felsefi anlamda bilinçli bir tercihte bulunur. Siyaseti kendi içerisinde amaca dönüştüren, bir anlamda siyaset için siyaseti öven bu tercih toplumsal zeminin amaçlar üzerindeki belirleyici konumunu yadsır (Kateb, 1984, s.183-5; Pitkin, 1981, s.345-7).

İkinci Odak: Modernite veya Totalitarizm Tartışması

Arendt düşüncesinin ikinci önemli odak noktası ise totalitarizmin kaynak ve içeriğine yönelik tespitlerde somutlaşır. Düşünür anti-semitizm, ırkçılık, bürokrasi ve mutlak egemenlik kavramları temelinde yeni bir düzenin nasıl kurulduğunu açıklar. Aynı zamanda bir modern tarih okumasına karşılık gelen totalitarizmin kaynakları üzerine tezler geleneksel milliyetçiliğin çöküşü ve liberal ulus devletin aşınmasının antisemitizmle başlayıp faşizmle devam eden bir totaliter çağın kapısını araladığını ileri sürer. Emperyalizm çağı Yahudilere olan ihtiyacı azaltmış, bu kitle Devrim öncesi Fransız Aristokrasinin durumuna benzer bir şekilde asalak veya fazlalık bir kesim olarak görülmeye başlamıştır (Arendt, 2014a, s.20-2, 32). Yahudileri toplumsal bir hedef haline getiren ve her türlü ırkçı eğilimi popülerleştiren emperyalist anlayış iki tane dünya savaşı dâhil olmak üzere pek çok olumsuz gelişmenin yapısal anlamda hazırlık dönemine karşılık gelir. Arendt'e göre bu çağda ulus devlet düzeni daha fazla anti-politik bir çehreye bürünmüş durumdadır. Ekonomik temellendirmeye ve rekabete dayalı siyasi hayat başat konuma yükselirken eşitlikçi yurttaş kültürü ve insan hakları ise gerilemiştir. Arendt emperyalist çağda sermaye ile ayaktakımı arasında bağlantı kurulduğunu ve bu yeni ittifak düzeninin burjuvazinin siyasi hakimiyetinin ilk evresi olarak sonuç doğurduğu tespitini yaptığı değerlendirmeye ekler (Arendt, 2019b, s.9, 35, 43, 63).

Arendt emperyal çağı aynı zamanda hiç kimsenin hakimiyeti şeklinde formüle ettiği bir bürokrasi çağı olarak da görmektedir. Emperyalizmle birlikte yoğunlaşarak tüm hayatımızı kapsayan totaliter kerte

⁷Antik Yunan ve Antik Roma'daki sınıfsal mücadeleler için bkz. Ağaoğulları (2009, s.11-24) ve Ağaoğulları ve Köker (2006, s.16-24, 39-45, 67-72).

bir tür tiransız tiranlık dönemidir. Kitlelilikle yalanın iç içe geçtiği çoğulculuk karşıtı toplumsal bir duruma da karşılık gelen bu yapı hakikat karşıtı her şeyi sistematikleştirir. Totalitarizm yoğunlaştıkça insan insanlığından çıkıp bir mekanizmanın dışlisine dönüşür. Muhalefete yönelik baskı ise bırakın onların onurlu bir hayat sürmesini, onurlu bir şekilde ölmelerine bile izin vermeyecek düzeye ulaşmıştır (Arendt, 2003, s.97; Arendt, 2012a, s.310; Arendt, 2012c, s.239, 294).

Arendt'in modern dünya analizine bir dizi eleştiri yöneltilebilir: Her şeyden önce Arendt'in totalitarizmin kaynakları kavramlaştırması Habermas'ın kamusal alan kavramlaştırmasına paralel bir şekilde klasik burjuva-liberal kültürünün aşınmasını bir düşünüş tarihi olarak sunar okuyucusuna. Habermas, kamusal alanın çözülmesiyle onun genişlemesi arasında yapısal bir bağlantı olduğunu düşünmüştür. Arendt de *laissezfaire* mantığına dayalı klasik İngiliz liberal dünya hegemonyasının gerilemesiyle bürokrasi, anti-semitizm, ırkçılık ve emperyalizm arasında bağlantı kurar. Şüphesiz ki liberal İngiliz modelinin geçerliliğini yitirmesi ve korumacı bir ekonomik doğrultunun popülerleşmesi Batı modernliğinde kalıcı izler bırakan bir dalgalanmaya yol açmıştır. Ancak daha liberal bir dönemden daha milliyetçi başka bir döneme girilmesi, bir anlamda kapitalizm içerisindeki paradigma değişikliği ne liberal dönemi olumlu özellikleri ağır basan bir toplumsal örgütlenme biçimi haline getirir ne de Arendt'in emperyalizm-totalitarizm analizine konu olan dönem tümüyle olumsuz bir içeriğe eşitlenir. Mesela 19. yy. sonundan itibaren özellikle kadın hareketi ve işçi hareketi ciddi bir toplumsal güce kavuşmuştur. Arendt'in emperyalizm, anti-semitizm, ırkçılık ve bürokrasi üzerinden mahkûm ettiği çağ aynı zamanda liberal devletlerin daha da demokratikleştiği, pek çok ülkede yeni işçi sınıfı parti ve sendikalarının kurulduğu, kadınların eşitlik temelli bir hak mücadelesi için örgütlenip siyasal yapıyı kendi lehlerine hukuki değişiklikler yapmaya zorladığı ve güçlü monarşilere karşı anayasal demokrasi taleplerinin yoğunlaştığı bir dönemdir. Liberal Amerikan Devrimini sosyal Fransız Devriminden daha başarılı sayan Arendt felsefesi klasik liberal çağın bitişini totalitarizmle sonuçlanan süreçlerin başlatıcı ilk nedeni olarak görür. Bu son hatırlatma bakımından onun çözümlemesi inceltilmiş bir liberalizm savunusuna da karşılık gelir.

Modern zamanları tahlil eden tarihsel analizi metodolojik açıdan ve ortaya konulan verilerin olgusal geçerlilikleri açısından da eleştirilebilir. Şöyle ki aynı zamana denk gelen olaylar arasında illiyet bağı olmak zorunda değildir. Ama Arendt sanki böyle bir şey varmış gibi davranır. Emperyalizm, anti-semitizm, bürokrasi ve ırkçılık tek bir büyük kötülüğün birbirini besleyen alt unsurları gibi kurgulanmıştır. Oysaki emperyalizmin güçlü olduğu yerlerde ırkçılık güçlü olmayabilir. İrkçi faşizmin büyük sömürge imparatorlukları kurmuş İngiltere ve Fransa gibi ülkeler yerine geç modernleşen Almanya, İtalya ve Japonya gibi ülkelerde ortaya çıkması oldukça çarpıcı bir örnektir. Yahudileri topyekûn bir şekilde yok eden anti-semitik vahşetin emperyalizm çağıyla ilişkilendirilmesi de sorundur. Yahudiler çok uzun bir süre Hıristiyan ve İslam coğrafyalarında ötekileştirmeye maruz kalmış ve yer yer toplu katliamlara uğramışlardır. Dahası bir halkı tümüyle yok etmeye yönelik girişimin anti-semitik doğası da tartışmaya açıktır. Katolik Fransa'nın 16. yy.'da Protestanlara yaptığı şeyin 20. yy.'da Nazi Almanya'sının Yahudilere yaptığından farkı yoktur. Ayrıca bürokrasinin 19. yy.'dan itibaren yükselişe geçtiği doğrudur. Ama bürokratik aygıtın gelişerek her yere yayılması süreci tüm 20. yy. boyunca devam etmiş, pek çok demokratik devlet özellikle de sosyal refah devleti döneminde gelişkin bürokratik yapılar inşa etmiştir. Sonuç olarak şöyle bir yargı dile getirilebilir: Arendt totalitarizmin kaynağı olan bazı eğilim, hareket ve uygulamalara işaret etmiştir. Ancak bahsi geçen pratikler arasında bir neden-sonuç ilişkisi yoktur. Dahası emperyalizm, anti-semitizm, ırkçılık ve bürokrasinin tarihsel yaygınlığı bu unsurların demokrasi ile totalitarizm arasındaki gerilimde tam olarak bir kutba yerleştirilmesini olanaksız kılmaktadır.

Sonuç

Yürüttüğümüz tartışmanın sonuçlarını siyaset felsefesi literatürü açısından yeniden değerlendirirsek karşımıza şöyle bir tablo çıkar: Arendt emeğe karşı eylemi ön plana çıkararak kamusal alana ve politik etkinliğine zemin kazandırmaya çalışır. Bu çaba arka planında liberalizm ve Marksizm gibi ideolojileri apolitik bir içeriğe sabitleyen düşünce tarzını ön plana çıkarır. Tabii eleştirilerin yöneltildiği bu iki ideoloji bakımından ortada eşitsizlikçi bir durum olduğu da açıktır. Çünkü liberalizm emek-değerci düşünceyle olan bağını koparmış, bu bakış açısını hemen tümüyle Marksizmin benimsediği bir ilkeye dönmüştür. Arendt Marx'ı ve izleyicilerini hedef alır. Ona göre bu ideolojinin etki alanı içerisinde siyaset ekonominin aracına veya gölge bir fenomenine dönmüştür. Metin içerisinde irdelendiği üzere Arendt'in Marx yorumu fazlasıyla yanlı ve Marx'ın siyaset, felsefe ve eylem gibi kategoriler karşısındaki olumlu pozisyonunu göz ardı eden niteliğiyle içeriği bakımından da sorunludur. Bu arada Neo-Marksizm koşullarında Arendtci eleştirinin hemen tümüyle anlamsızlaştığını söyleyebiliriz.

Modern dünyanın totalitarizm kavramı üzerinden tahlilinde de benzer sorunlar karşımıza çıkar. Düşünür hem modernitenin kazanımlarını küçümser hem de aynı döneme denk gelen ama aralarında illiyet bağı bulunmayan birtakım akımları tek bir büyük dönüşümün birbirini tamamlayan unsurları gibi sunar. Elimizdeki olgusal tarih açıkça gösterir ki Arendt'in modern zamanlarla ilgili söyledikleri hemen tümüyle olumsuzlayıcı ve bu nedenle tek yanlı bir bakış açısının ürünüdür.

Kaynaklar

- Ağaoğulları, M. A., Köker, L. (2006). *İmparatorluktan tanrı devletine*. Ankara: İmge Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2009). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Yayınları.
- Arendt, H. (2003). *Şiddet üzerine* (Çev. B. Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2009). *İnsanlık durumu* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2012a). *Geçmişle gelecek arasında* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2012b). *Devrim üzerine* (Çev. O. E. Kara). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2012c). *Kötülüğün sıradanlığı* (Çev. Ö. Çelik). İstanbul: Metis Yayınları.
- Arendt, H. (2014a). *Totalitarizmin kaynakları 1, Antisemitizm* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2014b). *Totalitarizmin kaynakları 2, Emperyalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bocutoğlu, E. (2012). İktisat teorisinde emeğin öyküsü: değer kaynağı olarak emekten marjinal faydanın türevi olan emeğe yolculuk. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 1(1), 127-150.
- Benhabib, S. (1994). Hannah Arendt and the redemptive power of narrative. L. P. Hinchman and S. K. Hinchman (Ed.), *Hannah Arendt and critical essays* (pp.110-152). Albany: State University of New York Press.
- Bowring, F. (2011). Arendt after Marx: Rethinking the dualism of nature and world. *Rethinking Marxism* 26 (2), 278-290.
- Kateb, G. (1984). *Hannah arendt: Politics, conscience, evil*. Totowa, NJ: Rowman and Allanheld.
- Öztürk, A. (2015). Kapitalizmde sömürü ve adalet tartışmaları. *Amme İdaresi Dergisi*, 48 (2),23-36.
- Öztürk, A. (2017). Tarihsicilik ve toplum mühendisliği kavramları özelinde Hayek'de ve Popper'da bilim felsefesi tartışmaları. *Felsefelogos*, 64, 135-149.

Pitkin, H. (1981). Justice: On relating private and public. *Political Theory*, 9 (3),327-352.

Villa, D. R. (1996). *Arendt and Heidegger: The fate of the political*. New Jersey: Princeton Press.

Wallimann, I. (1981). *Estrangement: Marx's conception of human nature and the division of labour*. London: Greenwood University Press.

Mevcut Karmaşadan Muhtemel Kargaşaya: Bosna Hersek Polis Sistemi ve Sorunlar**From Current Complexity to Possible Chaos: Bosnia Herzegovina Police System and Problems**

Gönderilme tarihi/received: 09.11. 2019

Kabul tarihi/accepted: 07.12.2019

Araştırma Makalesi / Research Article

Seda ÖZ YILDIZ¹**Öz**

Demokratik ülkelerin hukuki, siyasi ve idari yapılarının anlaşılmasında polis teşkilatlarının analizi önemli bir göstergedir. Zira kamu düzeninin sağlanması ve korunmasından sorumlu, devlet vatandaş ilişkilerinde ön planda olan, meşru ve silahlı kanun uygulayıcı güç olan polis teşkilatları, devlet mekanizmalarının da odağında bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusunu, Bosna Hersek polis sisteminin mevcut durum ve sorunlar ekseninde analizi oluşturmaktadır. 1995 tarihli Dayton Anlaşması'ndan sonra temel değişim ve dönüşümler ile önemli reformlar yaşanan Bosna Hersek Polis Teşkilatı'nın karmaşık yapısı pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Çalışmada bu sorunların başlıcaları olarak Bosna Hersek'te polisin siyasallaşması, polis görevlendirmelerinde etnisiteye dayalı ayrımcılık, Sırp Cumhuriyeti bölgesi polisinin etnik milliyetçi reform girişimleri ve Rusya'nın bu bölgedeki etkisi ile yolsuzluk sorunu ile bir arada gelişen halkın polise duyduğu güvenin azalması belirlenmiştir. Bosna Hersek polis teşkilatının analizinin başta Balkan coğrafyasındaki ülkeler olmak üzere diğer çatışma sonrası reform süreçlerinde bulunan pek çok ülke için özel bir deneyim olması ve gelecekte Balkan coğrafyasında yaşanabilecek olası kargaşaları öngörme açısından da önem arz eden bir konu olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Hersek, Bosna Hersek Polis Teşkilatı, Polis Reformu**Abstract**

It is considered that one of the most important indicators in understanding the legal, political and administrative structures of democratic countries is the police organizations. As a legitimate and armed law enforcement force, police organizations, with responsibility of the establishment and protection of public order and state-citizen relationship, take place focus of state mechanism. The subject of this study is to discuss the current situation and problems of the police organization system in Republic of Bosnia and Herzegovina. The complex structure of the police in Bosnia and Herzegovina, which underwent major changes and transformations and significant reforms since the 1995 Dayton Agreement, brought many problems. In this study, these problems were defined as the politicization of the police in the Republic of Bosnia and Herzegovina, ethnic-based discrimination in police employment, the ethnic nationalist reform attempts of the Republika Srpska region, and the Russian influence in this region and

¹Dr. Öğr. Üyesi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara, E mail: ozseda@gmail.com. ORCID No: 0000-0002-2130-3938.

the decrease in the trust of the people developing in the region with the corruption problem. It is considered that the analysis of the police of the Republic of Bosnia and Herzegovina is an important experience in terms of predicting the possible turmoil in the Balkan region in the future, as it is an important experience for other countries involved in other post-conflict reform processes in the Balkan region.

Keywords: Republic of Bosnia Herzegovina, BiH Police Administration, Police Reform

Giriş

Güvenlik ihtiyacı, devlete duyulan ihtiyacın temel sebeplerinden biridir. Genel olarak güvenlik hizmetleri, iç güvenlik hizmetleri ve dış güvenlik hizmetleri şeklinde geleneksel bir ayrıma tabi tutulduğunda görev yönünden silahlı kuvvetler, dış güvenlik; polis ise iç güvenlik hizmeti sunmaktadır. İç güvenlik, suçun önlenmesi ve suçluların yakalanması ile ilgili hukuki rejime dayalı bir kamu hizmetidir. Güvenlik hizmetleri, demokratik ülkelerde süreklilik ve bütünlük içeren bütüncül bir uygulama özelliği göstermektedir. Kamu düzeninin korunmasının devletin asli amaçlarından biri olduğu göz önüne alındığında kamu düzenini korumadaki süreklilik, devletin sürekliliği ile de yakından ilgilidir. Diğer yandan iç güvenlik hizmetiyle eşdeğer tutulan polislik olgusu da her siyasi ve toplumsal düzene özgü olarak değişebilmektedir. Toplumdan topluma, devletten devlete değişen fonksiyonlarıyla anlamı da farklılaşan polis kavramı, yeri geldiğinde aynı toplum ve devlet içerisinde bile zaman içinde değişen şartlara göre farklı anlam ve fonksiyonlar üstlenebilmektedir. Neocleous (2008), güvenliğe toplumun biçimlenmesine ve siyasal yönden düzenin yeniden kendini üretmesine imkân sağlayan bir olgu olarak bakmakta ve devleti güvenlik risklerini ve tedbirlerini belirleyen ardından da güvenlik güçlerini yayan bir düzen aracı olarak tanımlamaktadır (s.11). Devletin kamu düzenini sağlama adına kullandığı araçsal kurum da polis teşkilatı olmaktadır. Polis devletlerin kamu düzeninin sağlama konusunda temel kurumlarından biri olmakla birlikte demokratik toplumlarda polisin temel görevi kamu düzeni ve salâhiyetini devam ettirmektir. Ayrıca vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini koruma, suç önleme ve suçla mücadele, vatandaşlara hizmet vermek ve gerekli yardımı sağlama konusunda da önemli görevleri bulunmaktadır. Kısacası bir polis teşkilatının incelenmesi aynı zamanda o devletin demokratikleşme sürecinin ve derecesinin belirlenmesinde önemli ipuçları sağlamaktadır (Öz Yıldız, 2016, s.7).

Bosna Hersek'teki mevcut polis sistemi, ulusal ihtiyaçlar ve milli politikalar doğrultusunda geliştirilen bir sistemden çok uluslararası müdahaleler ve dış politikalar ekseninde teşkil edilen bir sistemdir. Bu çalışmanın konusunu, Bosna Hersek'te Dayton Anlaşması sonrasındaki süreçte teşkil edilen polis teşkilatı uygulamalarının analiz edilmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, Bosna Hersek'teki polislik sisteminin uygulama düzeyinde ülkenin iç politikasına da sirayet eden sorunlarının ortaya konulmasıdır. Şimdiye kadar Bosna Hersek üzerine pek çok çalışma yapılmasına rağmen ülkenin polis sisteminin analizi özelinde bir çalışmaya rastlanmamış olması çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Bosna Hersek, çatışma sonrası ülkelerde uluslararası müdahalelerle teşkil edilen polis sistemine en iyi örnek teşkil eden bir ülke olarak değerlendirildiğinde, ülkedeki polislik sisteminin karşılaştığı sorunların analizi diğer tüm benzer ülkeler açısından da önemli veriler sunmaktadır.

Özellikle çatışma sonrası ve modern demokrasiye geçiş süreçlerindeki ülkeler açısından güvenlik sektörü reform süreçlerinde polis teşkilatlarının revizyonu ve işleyiş düzeninin köklü değişimlerle yenilenmesi öncelik taşımaktadır. Bu gerçek, Bosna Hersek devletinin gerek kuruluş, gerekse yeniden reform süreçlerinde de geçerli olmuş, polislik kurumunun yapılanması uzun yıllar öne çıkan bir öncelik olarak yerini korumuştur. Bosna Hersek'te polisin yeniden yapılandırma sürecinin uluslararası girişimler tarafından ve genel olarak ele alındığında Avrupa ve uluslararası hukuk ile entegrasyonunun sağlanması

maksadıyla gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu açıdan Bosna Hersek, çatışma sonrası ülkelerde istikrarın dış müdahalelerle yapay olarak gerçekleştirilmesinin etkileri konusunda önem taşımaktadır.

Bosna Hersek, Dayton Anlaşması ile kurulan devletin karmaşık anayasal düzeniyle eşdeğer biçimde karmaşık bir polis teşkilatlanmasına sahiptir. Bosna Hersek'te yekpare bir polis teşkilatı bulunmama ile birlikte polislik teşkilatlanması da anayasal düzene paralel olarak üç seviyeli gerçekleşmiştir: Devlet düzeyinde polislik, Entite- diğer deyişle Devlet içerisinde bağımsız ve özerk ayrı bir oluşum - düzeyinde polislik (Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti), Brčko Özerk Bölge Polisi ve Bosna Hersek Federasyonu içerisinde kalan kanton düzeyindeki polislik. Ülke içerisinde bu teşkilatlanmalardan hiçbiri diğeriyle hiyerarşik bir ilişki içerisinde bulunmama ile birlikte koordinasyon esasına dayalı bu sistemin işlerliği konusunda pek çok soruna sahiptir. Bu sorunların tespiti ve analizi açısından toplumların ve kurumların değişimlerini anlamaya yönelik bilgi üretme sürecine tümevarımla katkı sunan nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında veriler öncelikli olarak Mayıs 2019 ayı içerisinde gerçekleşen Bosna Hersek Federasyonu İçişleri Bakanı Aljoša Čampara ile Bosna Hersek Polis Akademisi Başkanı Nusret Besirevic ile yapılan kişisel görüşmelerden elde edilmiş olup söz konusu veriler aynı zamanda çalışmanın özgün yanına da katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Bosna Hersek ulusal hukuk belgeleri, 2018-2019 yılları arasında Bosna Hersek polis sistemi üzerine yayınlanan uluslararası belgeler ile Balkan Araştırma ve Raporlara Ağı (BIRN) tarafından yayınlanan BalkanInsight web sitesinde Bosna Hersek polis sistemiyle ilgili çıkan haberler derlenmiştir. Toplanan belge ve veriler bir araya getirilerek Bosna Hersek'teki mevcut polis sistemiyle ilgili sorunlar bağlamında belirli başlıklar altında kategorize edilerek bulgular sistematik hale dönüştürülmüştür.

Bu çalışmada öncelikle Dayton Anlaşması'ndan 2012'ye kadar olan süreçte polislik sisteminin kuruluşunun kısaca bir tarihçesi verilerek, Bosna Hersek polislik sisteminin genel işleyişi açıklanmaktadır. Ardından sistemde yer alan polislik düzeylerinin yetki ve sorumlulukları genel hatlarıyla analiz edilerek günümüzde Bosna Hersek'te polislik sisteminde karşılaşılan sorunlar bireysel gözlemler ve yerel basında çıkan haberler ışığında ortaya konulmaktadır.

1. Bosna Hersek Polis Reformunun Kısa Tarihçesi

Soğuk Savaş sonrası süreçte Batı Balkanlar'daki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Bosna Hersek'in, eski Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden tüm ülkeler içerisinde bağımsız bir devlet olma sürecini en zor yaşayan ülke olduğu söylenebilir. 1992-1995 yılları arasındaki Bosna Savaşı nedeniyle ülke, 100 binden fazla kişinin hayatını kaybettiği ve pek çok maddi ve manevi yıkımın yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Bosna Hersek'te yaşanan güvenlik sektörü reformu, öncelikle savaştan barışa, barıştan uzlaşmaya ve uzlaşmadan kurum inşasına geçiş olarak aşamalar kaydetmiştir. Birleşmiş Milletler 1995/1029 No'lu Konsey kararı ile kurulan 56 ülkenin üyesi bulunduğu ve Bosna-Hersek için imzalanan Dayton Anlaşması sonucunda oluşturulan, söz konusu antlaşmanın uygulanmasını sağlama amacı güden uluslararası bir konsey olan Barışı Uygulama Konseyi'nin (PIC) temel hareket noktası, Bosna Hersek'te kurulacak demokratik bir polis sisteminin ülkenin geçirdiği etnik çatışmalar, savaş ve mevcut sosyolojik yapısı itibarıyla “şiddetli çatışmaların yeniden başlatılması olasılığını azaltma” esasına dayalı olması gerektiği prensibi üzerine odaklanmıştır (Mounier, 2007, s.53). Bosna Hersek'te gerçekleştirilecek polis reformları aynı zamanda siyasi istikrara doğru atılan gerekli bir adım olarak görülmüş ve devletin Avrupa-Atlantik entegrasyonuna doğru ilerlemesinin ön şartı olarak kabul edilmiştir.

Bosna Savaşı öncesinde sivil bir polis biriminden bahsetmenin mümkün olmadığı Bosna Hersek'te polis, ordunun bir parçası olarak görev yapmıştır. Bosna Savaşı'nın hemen ardından polis güçleri de etnik

grupların çoğunluk oluşturduğu coğrafyalara göre sınırlara ayrılmıştır. Dayton Barış Anlaşması'na kadar olan süreç dâhilinde polis, yerel istihbarat servisleri ile yakın ilişkili olarak çalışmış ve ciddi bir siyasi baskı ile etkinin altında görev yapmıştır. Etnik milliyetçilik duygularının oldukça baskın olduğu bu yıllarda her polis, sıklıkla, kendisinden farklı etnik kimliğe sahip halk üzerinde hukuk dışı güç uygulamalarında bulunmuştur (Wisler, 2005, s.145). Boşnak ve Hırvat polis güçleri, Dayton Barış Anlaşması'nın bir sonucu olarak genellikle Bosna Hersek Federasyon çatısı altında birleşirken, Sırp Cumhuriyeti ise çoğunlukla Bosnalı Sırp polisleri kendi çatısı altında birleştirmiştir (Padaruriu, 2014, s.2).

Bosna Hersek polis teşkilatının yeniden oluşturulması, Bosna Savaşı'nın 1995'te sona ermesiyle birlikte başlanan ilk uluslararası çalışmalardan biri olmuştur. Zira savaştan hemen sonraki dönemde polis, ülkede etnik açıdan bölünmüş bir görünümde olup temel işlev itibarıyla milliyetçi partilerin siyasal gücünü koruma ve mültecilerin evlerine dönmelerini engelleme işlevini yerine getirmekte idi (International Crisis Group, 1999, s. 3-4). Bosna Hersek'te savaş sonrası polislik kurumunun yeniden inşası, aynı zamanda yalnızca kendi etnik kimliklerine, ulusal siyasi figürlerine ve parçalanmış bir polis gücünün yeniden bir araya getirilmesi gibi zorlu bir görev anlamına da gelmekteydi. Dayton Barış Anlaşması'nın Ek 11 No.lu hükmünün uygulanması amacıyla Bosna Hersek'te Federasyon ve kantonlardaki polis birimlerinin yeniden yapılanması ve reformların gerçekleştirilmesi için 25 Nisan 1996 yılında imzalanan Bonn-Petersberg Anlaşması, Bosna Hersek Federasyonu'ndaki polisi yeniden yapılandırmaya başlamak için atılan adımların ilk somut girişimini oluşturmuştur (Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20 Mayıs 2019).

Dayton Barış Anlaşması, Bosna Hersek için yeni bir yönetim çerçevesi sağlamakla birlikte polis teşkilatının yeniden inşa edilmesi için yetki ve sorumluluğu Birleşmiş Milletler'e devretmiştir (Merlingen ve Ostrauskaite, 2006, s.36-37). Buna ek olarak Dayton Barış Anlaşması ile birlikte ülkedeki polis reformu uygulamalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla bir Yüksek Temsilcilik kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Polis Görev Gücü'ne yerel makamlara "uluslararası standartlara uygun işleyiş ve uluslararası kabul görmüş insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması" çerçevesinde çalışan sivil hukukçular atanmıştır (Dayton Peace Agreement, Annex 11, s.55). Misyonun temel görevi, yargı kurumları ve yasa uygulayıcılar dâhil ilgili yasa uygulama faaliyetlerini ve işleyişlerini izlemek, gözlemek ve denetlemek, polise danışmanlık ve eğitim vermek gibi bir dizi eylemler ile Bosna Hersek devlet makamlarına kolluk kuvvetlerinin teşkilatı ve gözlenen kamu güvenliği tehditleriyle mücadele kapasiteleri hakkında tavsiyelerde bulunmak olmuştur (Dayton Peace Agreement, Annex 11, s.56). Barış anlaşmasının imzalanmasının ardından, 1995'te Birleşmiş Milletler Uluslararası Polis Görev Gücü, Saraybosna'da kurulmuştur.

1995'ten 2002 yılının sonuna kadar devam eden Birleşmiş Milletler yönetim döneminin sonunda, Bosna Hersek'teki yapısal dönüşümler, içeriği ve hızı itibarıyla "Çatışma Sonrası Yönetim" bağlamında ele alınabilir. Dayton Barış Anlaşması'nın imzalanmasından itibaren Bosna Hersek'teki gelişmeleri yakından takip eden Avrupa Birliği tarafından 2003 yılında Bosna Hersek'in istikrara kavuşması için Bosna-Hersek Avrupa Birliği Polis Misyonu (EUPM) oluşturulmuştur. 1 Ocak 2003'te Avrupa Güvenlik ve Savunma politikaları kapsamında üç yıllığına teşkil edilen EUPM'in görevi, Bosna Hersek yöneticilerinin talebi üzerine 30 Haziran 2012 tarihine kadar sürdürülmüştür. EUPM, 2008 polis yasalarının kabul edilmesinde başat konumda olmakla birlikte var olan pek çok sistematik sorun dururken izlediği politikalarla –özellikle de Avrupa Birliği'ni ilgilendiren organize suçlar ve yolsuzlukla mücadeleyi diğer sorunların önüne almasıyla- eleştirilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki temel reform ilkelerinden birini de, polisin depolitizasyonu oluşturmuştur. Genel olarak depolitizasyon, politik etkinin veya kontrolün kaldırılmasını veya belirli bir kurumu apolitik kılmayı gerektiren bir olgudur. Bosna Hersek'te depolitizasyon, polisin, yerel

politikacıların gereğinden fazla etkisi olmadan işlerini yapabildiği bağımsız bir kurum haline gelmesini gerektiriyordu. Gerçekten de, Bosna Hersek'in İstikrar ve Ortaklık Anlaşması şartlarını sağlamasıyla ilgili olarak Avrupa Birliği Polisin Yeniden Yapılandırılması Komisyonu Başkanı Wilfried Martens, polis reformu için gerekli üç temel unsurun altını çizirken gelecekteki polis sistemini uygunsuz siyasi müdahalelerden korumanın önceliğinden bahsetmiştir (Collantes Celador, 2008; Wisler, 2005).

Sonuç olarak, 1995-2002 yılları arasında Birleşmiş Milletler'in Bosna Hersek polis teşkilatı üzerindeki temel misyonu, polislerin yetiştirilmesi ve eğitim sertifikalarının verilmesi, polis birimlerinin uluslararası akreditasyonunun sağlanması, polisin meşruiyetinin temini üzerine odaklanmıştır. 2003-2012 yılları arasındaki süreçte Birleşmiş Milletler'in yerini Avrupa Birliği almış ve organize suçlar ile yolsuzlukla mücadele, polisin ülke çapında yeniden yapılandırılması, yasal reformlar ile birlikte polisin depolitizasyonu ve kapasitesinin geliştirilmesine destek sağlanması ile yine polisin meşruiyetinin temini odaklı uygulamalara ağırlık verilmiştir (Padurariu, 2014, s.15).

2. Yeni Anayasal Düzen Ekseninde Bosna Hersek Polis Teşkilatlanması

Bosna Hersek'te merkezi bir polis teşkilatı bulunmamasıyla birlikte polislik teşkilatlanması da anayasal düzen çerçevesinde üç düzeyde faaliyet göstermektedir: Devlet düzeyinde polislik, Entite düzeyinde polislik (Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti), Brčko Özerk Bölge Polisi ve Bosna Hersek Federasyonu içerisinde kalan kanton düzeyindeki polislik. Anayasal düzen dâhilinde kurulan üç seviyeli teşkilatlanma ve 16 farklı polis birimi arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmamıştır. Bosna Hersek İstatistik Kurumu verilerine göre 2013 yılı itibarıyla ülkede 3 milyon 791 bin 622 nüfusa sahip ülkede toplam polis sayısı 16.618 dir (Census of Population, 2013, s.3; Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20 Mayıs 2019). Ülkede 100 bin kişiye 438 polis görevlisi düşmektedir.

Polis görevlileri haricinde İçişleri Bakanlığı ve bağlı birimlerinde sivil memurlar da görev yapmakta olup hâlihazırda sayısı 6.528 dir (Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20 Mayıs 2019). Ülkede görev yapan tüm polisler arasında 1.181 kadın polis -ki polis teşkilatı içerisindeki oranı % 7'dir- sivil görevliler arasında ise 3.269 memur görev yapmaktadır (Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20 Mayıs 2019).

Bosna Hersek'teki polis yapılanmasına göre polislerin eğitimi farklı düzeylerde ve farklı kurumlar tarafından yürütülmektedir. Devlet düzeyinde faaliyet gösteren Eğitim Ajansı, Bosna Hersek polisinin temel eğitim, uzmanlık eğitimleri ve hizmet içi eğitim programlarını düzenlemektedir (Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20 Mayıs 2019). Bosna Hersek Federasyonu'nda Federal İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir Polis Akademisi bulunmaktadır. Federal İçişleri Bakanlığı'na bağlı polisler, adliye polisleri, kanton İçişleri Bakanlıklarının polisleri, Bosna Hersek Federasyon polis birimleri, Sırp Cumhuriyeti ve Brčko Özerk bölge polisleri Polis Akademisi'nde eğitilerek ilk derece polis memuru ve ilk derece amir ünvanı almaktadır (Law on Internal Affairs of the Federation of BiH, Articles No. 1 ve No. 26 (3); Official Gazette of BiH No. 81/2014). Sırp Cumhuriyeti nezdinde görev yapan polis memurları, bahsi geçen Polis Akademisi ile birlikte İçişleri Üniversitesi'nde ikili eğitim alma hakkında da sahiptir. Polis Akademisi ile birlikte İçişleri Üniversitesi Kanun Uygulayıcı Bölümü'nden mezun olan polisler aynı zamanda hukuk mezunu sayılmaktadır (Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20 Mayıs 2019).

Bu çalışmada sıklıkla altı çizildiği üzere Bosna Hersek'in anayasal yapısının karmaşası devletin polis sisteminin de karmaşık bir yapıda işleminin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla polis birimlerinin coğrafi düzeyde belirgin ve sınırlı yetkilerinden söz etmek mümkün değildir. Bu çerçevede, polisin yapısı ve teşkilatlanmasının coğrafi sorumluluk sahasından ziyade daha çok görev temelli ayrıma dayandığını ileri sürmek mümkündür. Her ne kadar adi suçların soruşturulması, kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması Bosna Hersek Federasyonu içinde Kanton İçişleri Bakanlıklarına, Sırp Cumhuriyeti içinde kendi İçişleri Bakanlığı'na ait bir görev olsa da ciddi ve büyük suçların

soruşturulması devlet düzeyinde Devlet Soruşturma ve Koruma Ajansı tarafından gerçekleştirilmektedir. Polis birimleri arasında kesin görev ve sorumluluk sınırlarının bulunmaması çoğu zaman görev çakışmalarına da sebebiyet vermektedir (Nusret Besirevic, kişisel görüşme, 18 Mayıs 2019).

Bosna Hersek polis sisteminin temel felsefesinin özgünlüğü, birimler arası hiyerarşik ilişkiye değil koordinasyona dayanmasıdır. Bosna Hersek Güvenlik Bakanlığı'nın ve devlet düzeyindeki diğer kurumların, İçişleri Bakanlıkları ve kurumların varlıkları üzerinde yürütme işlevi bulunmamaktadır. Federasyon İçişleri Bakanlığı veya Federasyon Emniyet Müdürlüğü'nün ise İçişleri Bakanlıkları Kanunu'na göre icra görevi yoktur. Bu kısmen uyumlaştırılmamış yasal çerçevenin bir sonucu olup aynı zamanda Bosna Hersek'teki polis sisteminin işleyişine de olumsuz yansımaktadır. Bu nedenle, Bosna-Hersek'teki çeşitli polis kurumlarının /birimlerinin, yürürlükteki yasal hükümlere göre, başka bir kurumun doğrudan yetki alanına giren görevleri yerine getirmesi yaygın bir durumdur (Nusret Besirevic, kişisel görüşme, 18 Mayıs 2019).

Örtüşen yetki alanlarının varlığı, 2008'den sonra, devlet düzeyinde kurulan güvenlikle ilgili diğer idari örgütler ile daha da karmaşık hale gelmiştir. Bunun nedeni, kanton ve belediyeler düzeyinde kabul edilen pek çok kanunun devlet düzeyindeki kanunlarla uyumsuz olması ya da polis sorumluluk bölgeleri arasında kesin bir çizginin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, devlet düzeyinde iç güvenlikten sorumlu güvenlik kurumlarının yetki ve faaliyetleri ile belediye/kanton seviyesinde iç güvenlikten sorumlu polis birimleri arasında net bir ayırım belirlemek oldukça zor bir konudur. Örneğin, Bosna Hersek'teki polis teşkilatlarının örgütlenmeleri ve işleyişi çerçevesinde yaşanan en önemli sorunlardan birini sivil-polis ayrımı oluşturmaktadır. Entite ve kanton düzeyindeki polis teşkilatlarının (Emniyet Müdürlükleri) sivil kurumlara, yani İçişleri Bakanlıklarına bağlı olması, diğer bir deyişle polisiye meseleler hakkında aynı zamanda polis dışında sivil devlet görevlilerinin de sorumlu olması, Bosna Hersek polis sistemi açısından bazı sorunlara neden olmaktadır. Bosna Hersek'teki operasyonel polis işlerini yürüten, polis memurlarını işe alan, pek çok güvenlik meseleleriyle ilgilenen kişiler sivil devlet memurları iken sivillerin maaş ve statülerinin düşük, sorumluluk ve yetkilerinin yüksek olması iş motivasyonunu düşürebilmektedir. Keza çoğu çalışanı sivil olan devlet düzeyindeki iç güvenlik kuruluşları, polis yapılarına finansal destek sağlamak, suçla ilgili sorunların çözümünde yer almak ve entite/kanton düzeyindeki polislerin idari ve yasal işlemlerini de gerçekleştirmekte iken kendileri polislerden oldukça az ücret almakta ve özlük hakları itibarıyla polislerden daha dezavantajlı konumda bulunmaktadır.

Bosna Hersek polis sisteminin içeriğini ve örgütlenmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için mevcut polis sisteminin üç düzeyde ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Brčko Bölgesi, Bosna Hersek içinde özel bir anayasal kategori olarak tanımlanmasına rağmen, adli yapıların işlerini yürütmesi için polis teşkilatını devlet seviyesine dâhil etmesi gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmada Bosna Hersek polis sisteminin her polis teşkilatı düzeyinde yetkinliklerinin açıklanmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

2.1. Bosna Hersek birinci düzey polis sistemi

Bosna Hersek Federasyonu içinde bulunan İçişleri Kanton Bakanlıkları ilk düzey polis sistemini oluşturmaktadır. Kantonlar Bosna-Hersek Federasyonu'nu oluşturan yönetim birimleri olup toplam on kantondan beş tanesi (Una-Sana, Tuzla, Zenica-Doboj, Bosna Podrinje ve Saraybosna) Boşnak çoğunluklu, üç tanesi (Posavina, Batı Hersek ve Livno) Hırvat çoğunluklu ve iki tanesi (Merkez Bosna ve Hersek-Neretva) karışık etniklidir, yani bu bölgede farklı etnik grupların korunması için özel yasama prosedürleri uygulanmaktadır (Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20

Mayıs 2019)̇. Kantonlar sadece Bosna Hersek Federasyonu içinde buldukları için Sırp Cumhuriyeti içerisinde bu düzey polis birimi bulunmamaktadır. Her kantonun kendi İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak birbirinden bağımsız yerel kanunları olabilmektedir. Federasyon içinde on adet Kanton İçişleri Bakanlığı bulunmaktadır ki bağlı buldukları kanunlar birbirinden farklı olabilse de Bosna Hersek Federasyonu Anayasası ile uyumlu olmak zorundadır.

Kanton İçişleri Bakanlıkları ile Federasyon İçişleri Bakanlığı arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmamaktadır; her kanton kendi kanunlarını, belirlenen görev ve sorumluluklarını özerk bir yapı içerisinde uygulamaktadır. Bu açıdan Bosna Hersek Federasyonu polis sistemi, merkezi olmayan ve koordinasyonu önceleyen bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Federasyon İçişleri Bakanlığı, Kanton İçişleri Bakanlarına kantonların iç güvenliği ile ilgili yasalarda belirtilen yetki ve sorumlulukları devredebilmektedir. Kanton İçişleri Bakanlıkları kanton yönetimlerine bağlı olarak çalışmakta ve bütçe yönünden her kanton yönetimi kendi içişleri bakanlığını finanse etmektedir. Kanton İçişleri Bakanlıkları görev ve sorumluluk sahası açısından kendi polis teşkilatlarını oluşturmaktadır. Her yönetim birimi yerel yönetim seviyesinden iki ya da daha fazla Emniyet Müdürlüğü kurmuştur. Her kanton yönetimi kendi iç hukukları doğrultusunda;

(a) Vatandaşların can ve mal güvenliğini sağlama,

(b) Kamu düzeni ve güvenliğini sağlama,

(c) Federal İçişleri Bakanlığı sorumluluğuna girmeyen suçları önleme ve bu suçlarla mücadele ile suçluların tespiti ve yakalanması sorumluluklarına sahiptir (Law on Internal Affairs of the Federation of BiH, Articles No. 1 and No. 26 (3); Official Gazette of BiH No. 81/2014).

Kantonlar dâhilinde polis birimlerinin ihtiyacı olan silah, donanım, hizmet içi eğitim ve polisin profesyonelleşmesine ilişkin her türlü projenin geliştirilmesi, Kanton İçişleri Bakanlığı'na aittir. Bosna Hersek Federasyonu'nun on kantonunda bulunan İçişleri Bakanlıklarına bağlı görev yapan toplamda 10.392 görevli bulunmaktadır (Nusret Besirevic, kişisel görüşme, 18 Mayıs 2019)̇.

2.2. Bosna Hersek ikinci düzey polis sistemi

Bosna Hersek'in ikinci düzey polis sistemi entite seviyesinde üç temel birimden oluşmaktadır: Federasyon İçişleri Bakanlığı, Sırp Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ve Bosna Hersek Brčko Özerk Bölgesi Polisi. Söz konusu üç birimde toplamda 8.091 polis ve sivil görevli çalışmaktadır (Nusret Besirevic, kişisel görüşme, 18 Mayıs 2019)̇.

Federasyon İçişleri Bakanlığı, Bosna Hersek Federasyonu İçişleri Kanunu'na göre terörizmle mücadele, kantonlar arası işlenen suçlar, organize suçlar ve bu kapsamdaki narkotik suçlarla mücadele ve bahsi geçen suçların şüphelilerinin yakalanmasından sorumludur (Official Gazette of Federation BiH No. 81/14). Federasyon İçişleri Bakanlığı'na bağlı toplamda 927 kişi görev yapmaktadır (Nusret Besirevic, kişisel görüşme, 18 Mayıs 2019)̇.

Sırp Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ise Sırp Cumhuriyeti İçişleri Kanunu'na bağlı olarak görev ve sorumluluklarını yürütmektedir. Söz konusu Kanun'un 4 üncü maddesi uyarınca, polisin temel sorumlulukları şöyledir: Kişilerin can güvenliğini sağlama, insan hak ve özgürlüklerini koruma, her türlü mülkün korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, suçluların tespiti ve suç işleyenlerin yetkili makamlara bildirilmesi, tutuklanması, hukuk düzeninin korunması, belirli kişilerin ve tesislerin korunması, toplumsal olayların güvenliği ve yollardaki trafiğin güvenliği ve kontrolü olarak belirlenmiştir (Official Gazette of RS No. 4/12 and No. 33/14). Sırp Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Bosna Hersek Federasyonu ile kıyaslandığında merkezi yönetim esasıyla teşkil edilmiştir. Altı kamu güvenliği merkezi ve yerel yönetim düzeyinde yer alan polis müdürlükleri doğrudan Sırp Cumhuriyeti

İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Söz konusu Bakanlık dâhilinde 6.858 kişi çalışmaktadır (Nusret Besirevic, kişisel görüşme, 18 Mayıs 2019).

Bosna Hersek Brčko Özerk Bölgesi Polisi ise gerek Sırp Cumhuriyeti gerekse Bosna Hersek Federasyonu bölgelerine göre en merkezi polis teşkilatına sahiptir. Tek bir genel müdüre bağlı olarak teşkilatlanmış, görev ve sorumluluklar yönünden birbiriyle örtüşmeyen yedi birim ve bir operasyon merkezinden oluşmaktadır. 306 polisin görev yaptığı Bosna Hersek Brčko Özerk Bölgesi Polisi, sorumluluk sahası içerisinde Bosna Hersek Anayasası ve uluslararası hak ve özgürlükler ekseninden ayrılmamak koşuluyla sorumluluk coğrafyası içinde kendi içinde tamamen özerk bir yapıya sahiptir (Official Gazette of Brcko District 31/09, 60/10 and 31/11).

2.3. Bosna Hersek üçüncü düzey polis sistemi

Bosna Hersek'te üçüncü düzey adı verilebilecek devlet düzeyinde teşkilatlanmış üç polis birimi bulunmaktadır: Devlet Soruşturma ve Koruma Ajansı (SIPA), Bosna Hersek Sınır Polisi ve Polis Birimleri Koordinasyon Başkanlığı. Söz konusu üç birim de operasyonel anlamda Bosna Hersek Güvenlik Bakanlığı'na bağlıdır. Güvenlik Bakanlığı'nın herhangi bir polis gücü bulunmamaktadır ve idari görevleri sivil olarak icra etmektedir. Ayrıca Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan Bosna Hersek Yabancılar Hizmetleri, Adli Soruşturmalar ve Uzmanlık Ajansı, Eğitim Birimi ve Polis Destek Ajansı da sivil hizmet şeklinde görev yapmaktadır.

2.3.1. Devlet Soruşturma ve Koruma Ajansı (SIPA)

Bosna Hersek Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak aynı zamanda operasyonel bağımsızlığa sahip olan Devlet Soruşturma ve Koruma Ajansı (SIPA), 2004 yılında idari bir birim olarak kurulmuştur. SIPA'nın yetki ve sorumlulukları, ilgili kanunda belirtildiği üzere çoğunlukla Bosna Hersek yüksek mahkemelerine intikal eden suçların soruşturulması üzerine yoğunlaşmış bir anlamda adli polislik birimdir (Official Gazette of BiH no. 27/04, 63/04, 35/05, 49/09 and 40/12). SIPA'nın sorumluluk sahasına giren suçlar esas olarak uluslararası organize suçlar, terör suçları, savaş suçları, insan kaçakçılığı ve uluslararası hukuk çerçevesinde insanlığa karşı işlenmiş suçlarla birlikte büyük çaplı mali suçlardır.

SIPA, ülkedeki en yüksek polis rütbesine sahip ve Güvenlik Bakanı ile Bosna Hersek Bakanlar Kurulu'na karşı doğrudan sorumlu bir genel müdür tarafından yönetilmektedir. SIPA, Bosna Hersek Polis Kanunu, Bosna Hersek Kişisel Verilerinin Korunması Kanunu, Gizli Verilerin Korunması Hakkında Kanun ve Bosna Hersek'in diğer düzenlemelerine uygun olarak veri kayıtlarını tutmakla yükümlüdür ve bu verileri düzenli istatistikler halinde yayınlamaktadır. Mevcut lojistik ve personel potansiyeli çerçevesinde SIPA, organize suçlarla mücadeleye ilişkin ülkedeki soruşturmaları yapmakla yükümlüdür. Ajansın merkezi Saraybosna'da olup Banja Luka, Mostar, Saraybosna ve Tuzla'da bölge ofisleri bulunmaktadır. SIPA'nın 711 çalışana sahip olup, çalışanların çoğunun Hırvat asıllı olması dikkat çekicidir (Nusret Besirevic, kişisel görüşme, 18 Mayıs 2019).

2.3.2. Bosna Hersek sınır polisi

Bosna Hersek Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak aynı zamanda operasyonel bağımsızlığa sahip olan bir diğer idari kurum da Bosna Hersek Sınır Polis Teşkilatı'dır. Bosna Hersek 1551 kilometrelik devlet sınırı ve 55'i uluslararası 34'ü iç sınır olmak üzere 89 sınır kapısına sahip bir ülkedir. Bosna Hersek Sınır Polisi Kanunu ile kurulan teşkilatın temel görevi, Bosna Hersek sınırlarında Ceza Kanunu'nda

öngörülen suç eylemlerinin önlenmesi, tespiti ve soruşturulmasıdır (Official Gazette of BiH, No. 50/04, 27/07 ve 59/09). Bu kapsamda Sınır Polisi, pasaport ve vize sahteciliği, yabancılar ve mülteci hareketleri ve ikametlerinin düzenlenmesi, sınırdaki kaçakçılık suçlarının önlenmesi ve tespitiyle yükümlüdür.

Bosna Hersek Sınır Polisi, sivil hava trafiğinin korunması ile Bosna Hersek'teki uluslararası havaalanlarının ve binaların güvenliğine yönelik tedbirler alma yetkisine sahiptir. Bosna Hersek Sınır Polisi içinde, sınır ötesi organize suçlar ve özellikle de insan ticareti, yasadışı göçler ve mal kaçakçılığı gibi yasadışı organize suç eylemlerinin önlenmesi ve tespiti konusunda yetkili bir Merkezi Soruşturma Dairesi bulunmaktadır. Bosna Hersek Sınır Polisinin Genel Merkezi Saraybosna'da olup, yaklaşık 2.500 çalışanı mevcuttur (Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20 Mayıs 2019).

2.3.3. Bosna Hersek Polis Birimleri Koordinasyon Müdürlüğü

Bosna Hersek Polis Birimleri Koordinasyon Müdürlüğü'nün temel görev ve yetkileri ilgili kanunda şu şekilde belirlenmiştir:

- (a) Bosna Hersek polis örgütleri arasında iletişim, iş birliği ve eşgüdümün sağlanması
- (b) Polisi ilgilendiren işlerde uluslararası önleme ya da ortak çıkarlara yönelik meselelerle ilgili yabancı ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği ve iletişim kurma;
- (c) Bosna Hersek dâhilinde polis teşkilatlarının birbirleriyle veya Bosna Hersek Mahkemesi'nin yetkileriyle ilgili meseleleriyle ilgili kuruluşlarla işbirliği yapmasının sağlanması;
- (d) Bosna Hersek'teki polis meseleleriyle ilgili prosedürlerin standartlaştırılması, güvenlikle ilgili önemli bilgilerin Bosna Hersek ilgili makamlarına günlük olarak bildirilmesi;
- (e) Bosna Hersek'te önemli kurum, kişi ve tesisleri fiziki ve teknik koruma faaliyetleri ile diplomatik misyonların korunması
- (f) Bosna Hersek'in güvenliği için gerekli istihbaratı toplanması, analiz edilmesi ve gerekli yerlere bildirilmesi
- (g) Kanunların öngördüğü diğer çalışmaların yanı sıra, Müdürlüğün yetkisine giren polis iş birliğine ilişkin uluslararası anlaşmaların imzalanması ve uygulanması (Official Gazette BiH, No. 36/08).

Bosna Hersek Polis Birimleri Koordinasyon Müdürlüğü bünyesinde, iş birliğinin özel hükümler ile düzenlendiği INTERPOL ve EUROPOL ile irtibatı sağlayan bir İş Birliği Ofisi bulunmaktadır. Söz konusu ofisin görevi, organize suçlar ve diğer uluslararası suçlarla mücadelede polis kuvvetleri ve adli organlarla iş birliğini "İnsan Hakları Evrensel Beyanname" ruhu çerçevesinde sağlamak ve iyileştirmek olarak tanımlanmıştır (Official Gazette BiH, No. 36/08). Bosna Hersek Polis Birimleri Koordinasyon Müdürü, doğrudan Güvenlik Bakanı ve Bosna Hersek Bakanlar Kurulu ile Müdürlüğün çalışmalarından sorumlu olarak belirlenen iki milletvekiline bağlı görev yapmaktadır. Merkezi Saraybosna'da bulunan Müdürlüğün 1.268 sivil, 825 polis çalışanı bulunmaktadır (Aljoša Čampara, kişisel görüşme, 20 Mayıs 2019).

3. Bosna Hersek Polis Sisteminin Temel Sorunları

3.1. Polis-siyaset ilişkisi

Bosna Hersek polis sistemi yeniden yapılandırıldığı tarihten itibaren her ne kadar temel kuruluş prensiplerinden biri polisin depolitizasyonu olsa da, mevcut durum itibariyle- kanunlar nezdinde

bağımsız ve tarafsız olmasına rağmen- uygulamada siyasi yöneticilerin doğrudan etkisine açık olduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu iddianın doğruluğunu çeşitli uluslararası bağımsız kuruluşların Bosna Hersek Polis Teşkilatı ile ilgili raporlarından da teyit etmek mümkündür (Nusret Besirevic, kişisel görüşme, 18 Mayıs 2019). Keza seçim kampanyaları gerçekleştirilirken pek çok muhalif siyasetçi ve yöneticinin geniş polis operasyonları kapsamında tutuklamalarının gerçekleştirildiği, seçimlerin ardından kurulan yeni hükümetlerle söz konusu tutuklamalara ilişkin davaların delil yetersizliği nedeniyle sona erdirildiği bir gerçektir.

Dönemin Bosna Hersek Federasyon Başkanı Budivko Budimir hakkında 2013 yılında organize suç şebekeleriyle ilişkisi olduğu, görevini kötüye kullandığı, yasadışı arabuluculuk ve rüşvet aldığı iddialarıyla tutuklama kararı çıkarılmıştır. Çeşitli uzatma kararları ile üç ay tutuklu kalan Budimir hakkında aynı yıl gerçekleşen hükümet değişikliği sonrasında delil yetersizliğinden serbest bırakılma karar verilmiştir (PointPulse, 2015, s.7). Yine Ekim 2014'teki Bosna Hersek genel seçimlerinin Hırvat cumhurbaşkanı adayı, seçimlerin yaklaşık bir ay öncesinde Federal Hükümet Tarım, Su ve Ormancılık eski Bakanı Jerko Ivanković Lijanović ve Federal Hükümet Ticaret Bakanı Milorad Bahilj ile kanton düzeyinde pek çok bakan ve üst düzey yetkililerden 11 kişi SIPA tarafından tutuklanmıştır (Lakic, 2019a). Seçim kampanyaları devam ederken haklarında vergi kaçakçılığı, organize suç örgütlerine yardım, dolandırıcılık ve kara para aklama suçlarından soruşturma açılan ve polis tarafından gözaltına alınan Lijanović ve diğer parti üyeleri hakkında cezai kovuşturma hiçbir zaman başlatılmayarak seçimler sonrasında haklarında cezai kovuşturmaya gerek olmadığına dair karar çıkarılmıştır (Lakic, 2019a).

Özellikle 2008 polis reformlarının ardından ve akabinde Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek polis sistemi üzerindeki gözetim ve denetiminin gücünü yitirmesiyle birlikte yukarıda bahsi geçen örneklerin benzerlerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Bosna Hersek polisinin siyasi iradeyle örtüşen hukuk dışı tutuklamalar ve gözaltılarda bulunması, aynı zamanda halk nezdinde ceza adalet sisteminin ve hukukun üstünlüğü ilkesine olan inancın da zedelenmesine neden olmaktadır.

3.2. Etnisiteye dayalı temsiliyet dengesi sorunu

Bosna Hersek'te 2013 yılında yapılan nüfus sayımına göre toplam ülke nüfusu 3 milyon 531 bin 159 kişinin %50,11'ini Boşnaklar, %30,78'ini Sırlar, %15,43'ünü Hırvatlar ve kalanını diğer etnik gruplar oluştururken, halkın %50,7' sinin Müslüman, %30,75'inin Ortodoks, %15,19'unun ise Katolik olduğu belirlenmiştir. Bosna Hersek nüfusunun entitelere göre dağılımına bakıldığında ise Bosna Hersek Federasyonu'nda (FBiH) 2 milyon 371 bin 603 kişi yaşarken, Sırp Cumhuriyeti'nde 1 milyon 326 bin 991, Brčko Özerk Bölgesi'nde ise 93 bin 28 kişinin yaşadığı açıklanmıştır (Census of Population BiH, 2013, s.5). Yine aynı nüfus sayımında Bosna Hersek Federasyonu nüfusunun %70,04'ünü Boşnaklar, %22,4'ünü Hırvatlar, %3,6'sını Sırlar oluştururken; Sırp Cumhuriyeti nüfusunun %81,51'ini Sırların, %13,99' unu Boşnakların, %2,4'ünü Hırvatların oluşturduğu kaydedilmiştir. Brčko Özerk Bölgesinde ise nüfusun %42,36'sını Boşnaklar, %34,58'ini Sırlar, %20,66'sını ise Hırvatlar oluşturmaktadır (Census of Population BiH, 2013. s.8).

Dayton Barış Anlaşması sonrasında zorunlu kılınan Anayasa değişikliği ile birlikte Bosna Hersek'te tüm kamu kurumlarında 1991 tarihli nüfus sayımında belirlenen oranlı etnik temsiliyet zorunlu kılınmıştır. Her türlü kamu kurum ve kuruluşu gibi Bosna Hersek polis teşkilatı dâhilinde de etnik nüfusla doğru orantılı bir temsiliyet gerekliliğine rağmen Bosna Hersek polis teşkilatında 1995 yılından bu yana söz konusu anayasal yükümlülüğün yerine getirildiğinden bahsetmek olanaklı değildir.

Tablo 1.

Bosna Hersek Birimlerinde Görevli Polislerin Etnik Kimliklerine Göre Yüzelik Dağılımı (Europe Report N°164 ve yazarın kişisel görüşmelerinden derlenmiştir)

Polis Birimleri	Boşnak Polis Yüzdesi	Sırp Polis Yüzdesi	Hırvat Polis Yüzdesi	Diğerleri
Sırp Cumhuriyeti Polisi	6,40	92,20	0,90	0,50
Brčko Polis Birimi	39.30	44.80	14.70	1.10
Bosna Hersek Federasyon Polisi	68.80	9.90	19.20	2.00
Saraybosna Kanton Polisi	72.72	11.00	8.14	8.14
Tuzla Kanton Polisi	82.50	6.80	7.40	3.30
Zenica Kanton Polisi	73.90	6.20	18.40	1.50
Mostar Kanton Polisi	44.10	8.50	47.10	0.30
Travnik Kanton Polisi	51.90	4.90	43.00	0.20
Bihac Kanton Polisi	85.80	10.60	3.40	1.20
Gorazde Kanton Polisi	80.10	19.90	0.00	0.00
Orasje Kanton Polisi	12.90	10.60	75.30	1.20
Livno Kanton Polisi	3.00	16.60	80.40	0.00
Ljubuski Kanton Polisi	0.80	0.00	99.20	0.00

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere Bosna Hersek birinci ve ikinci düzey polis birimlerinde görevli polislerin etnik dağılımları birbirinden oldukça bağımsızdır. Sırp Cumhuriyeti nüfusunun yaklaşık %20'sini Boşnaklar oluştururken Boşnak nüfusun polis teşkilatındaki temsiliyeti %6,4'tür. Bağımsız uluslararası gözlem kuruluşu PointPulse'ın verilerine göre Sırp Cumhuriyeti polis teşkilatı içindeki Boşnak ve Hırvat kökenli polisler hassas ve etkin faaliyetlerden uzak tutularak özellikle polis denetimiyle ilgili ve çeşitli yönetim pozisyonlarına neredeyse getirilmemektedir (Pointpulse, 2015, s.5). Yine nüfusun %15'ine yakın bir bölümünü Sırp ve Boşnakların oluşturduğu Ljubuski kantonundaki polis birimleri içerisinde hiç Sırp kökenli polis bulunmazken, Boşnak kökenli polis sayısı ise yok denecek kadar azdır. Benzer temsiliyet dengesizliği %10'a yakın Hırvat nüfusu barındıran Gorazde kantonu için de geçerlidir ki söz konusu kanton polisi içerisinde hiçbir Hırvat kökenli polis görev yapmamaktadır.

3.3. Sırp Cumhuriyeti'nin etnik milliyetçiliğe dayalı polis yapılanma girişimleri

Her ne kadar çalışmanın pek çok yerinde belirtildiği üzere Bosna Hersek polis sisteminin kuruluş prensiplerinden biri etnik kimliklerin bir arada ve eşit temsiliyet esasına dayansa da özellikle son yıllarda Sırp Cumhuriyeti bölgesinde bu prensibi çiğneyen pek çok girişimde bulunulmuştur. Sırp Cumhuriyeti'nde son dönemde yükselen aşırı milliyetçiliğin etkisinin Rusya Federasyonu desteğiyle de birleşerek istikrar içinde yaşamayı tehdit eden çeşitli uygulamalarla gün yüzüne çıktığını söylemek

mümkündür. Bu savın en önemli göstergelerinden biri de 2018 ve 2019 yıllarında Sırp Cumhuriyeti içinde yedek polis gücü kurma girişimleri ve askeri jandarma sistemine geçiş uygulamalarıdır.

Bosna Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti Meclisi, 18 Nisan 2019 itibarıyla mevcut polis teşkilatına yardımcı bir kuvvet olarak kurulması öngörülen bir destek polis kuvveti tasarısını kabul etmiştir (Bosnian Serbs Vote to Form Reserve Police, 2019). Söz konusu destek polis kuvvetinin 1.000'den fazla silahlı subaydan oluşturularak tutuklama, baskın ve operasyonlar dâhil tüm geniş polis yetkilerine sahip olması planlanmıştır (Kovacevic, 2019). Bu girişimin istikrar dengesine yönelik en önemli tehdit unsuru ise bahsi geçen destek polis biriminde göreve alınacak polis memurlarının bir kısmının geçmişte bir dizi savaş suçuna karışmış olduğu gerçeğidir (Kovacevic, 2019a). 2018 yılının sonlarında ortaya atılan, Boşnak ve Hırvat yöneticilerin sert eleştirilerine maruz kalan bu girişim karşısındaki tehlike arz eden bir diğer gelişme ise aynı dönemde Bosna Hersek Federasyonu'nun da Boşnak ve Hırvatlardan oluşan benzer destek polis kuvvetinin teşkil edilmesine yönelik çalışmalarına başladığını açıklamasıdır (Williams, 2019). Zira mevcut anayasal düzen karmaşası içerisinde devam ettirilmeye çalışılan siyasi istikrarın çok nazik dengeler içinde seyrettiği bir dönemde böyle bir girişimin siyasal ve toplumsal düzeyde yeni kaoslara sebep olacağı aşikârdır. Söz konusu girişimin ardından Bosna Hersek'te faaliyetine devam eden Yüksek Temsilciler Dairesi, Bosna Hersek Federasyonu yetkilileri tarafından göreve çağrılarak uluslararası toplumu ve Yüksek Temsilciler Dairesi'ni Bosna Hersek'teki istikrarın ve kurumlardaki polis güçleri dengesinin korunması adına Sırp Cumhuriyeti'nin destek polis kuvvetlerinin kurulmasının engellenmesi için göreve çağırılmıştır. Bu çağrı üzerine Yüksek Temsilciler Dairesi, Nisan 2019 ayı içerisinde yaptığı açıklamada "her iki tarafta da destek polis kuvvetleri oluşturma girişiminin Bosna Hersek'te barış ve istikrara katkıda bulunmadığı"ni belirterek, durumu "güvensizlik ve karşılıklı rekabeti ortaya çıkaran, ülkede gerginlik ve bölünmeler yaratabilecek, istikrarı tehdit eden bir gelişme olduğu için endişe verici" olarak yorumlamıştır (Kovacevic, 2019a). Yüksek Temsilciler Dairesi tarafından yapılan bu açıklama aylar boyunca karşılığını bulamamıştır. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Matthew Palmer ve ABD'nin Saraybosna Büyükelçisi Eric Nelson'ın Haziran 2019 ayının başında Sırp Cumhuriyeti üst düzey yöneticileri ile yaptığı toplantının ardından Sırp Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı 24 Haziran 2019'da yaptığı açıklamada, yeni yedek polis kuvvetinin kurulmasını öngören değişikliklerin rafa kaldırıldığını açıklamıştır (Kovacevic, 2019b).

Sırp Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, her ne kadar bahsi geçen destek polis gücünü uygulamaya koyma nedeninin "göçmen krizinin yoğunluğunun artması beklenen bir dönemde ülkede en yüksek güvenlik seviyesini sağlamak" olduğunu belirtmiş olsa da, başta böyle bir kuruluşun toplumdaki tepkileri kışkırtma ve bölünmeleri teşvik edici yönünün bulunduğu tartışılmaz bir gerçektir (Kovacevic, 2019b). Ayrıca söz konusu polis gücünün gerek lojistik, gerek eğitim, gerekse teçhizat yönünden getirdiği yükün Sırp Cumhuriyeti'nin mevcut imkânları ile tesis edilemeyeceği ve örtülü de olsa bu projeye Rusya Federasyonu'nun finansal destek verecek olması konuyu daha netameli hale getirmektedir.

Nihayetinde, Sırp Cumhuriyeti tarafından yeni bir destek polis gücü oluşturmak yerine mevcut polis yapısının daha verimli hale getirilmesine yönelik alınan karar, Sırp yetkilileri tarafından ilan edildikten sonra Bosna Hersek Federasyon İçişleri Bakanı Aljosa Campara da verdiği demeçte, "Sırp Cumhuriyeti destek polis gücü girişiminden vazgeçmesinin ardından Bosna Hersek Federasyonu bünyesinde de benzer destek polis gücü kurma girişimlerinin askıya alındığı"ni açıklamıştır (Kovacevic, 2019b).

Yukarıda açıklanan krizin sonuca bağlanmasından yalnızca birkaç ay sonra Sırp Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, yeni jandarma polis birliğinin kurulduğunu 24 Eylül 2019 günü Zaluzani'de bir törenle resmen açıklayarak yeni bir gerginliğe neden olmuştur (Lakic, 2019b). Sırp Cumhuriyeti bünyesinde yarı militer bir jandarma teşkilatının kurulma fikri, Sırp Cumhuriyeti'nin Haziran ayında yeni bir destek polis kuvveti oluşturma planının geri çekilmesinin hemen ardından ortaya atılmıştır. Özellikle Bosna Savaşı kurbanlarının aileleri ve Boşnak savaş gazilerinden oluşan sivil toplum örgütleri başta olmak üzere

NATO üyeliği halen askıda olan ama bu konudaki başvurusu geçerli olan Bosna-Hersek'in Batılı müttefikleri tarafından şiddetle eleştirilen Jandarma kuruluşu güncel yeni bir gerilimin de öncüsü olmuştur.

Şüphesiz Sırp Cumhuriyeti ile Bosna Hersek Federasyonu yönetimi arasında var olan pek çok gerilimin bahsi geçen kolluk teşkilatları üzerinden de açığa çıkmasında özellikle Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'in önemli bir rolü olduğu değerlendirilmektedir. Milorad Dodik, 2018 Devlet Başkanlığı konseyi seçimlerinde Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği adına aday olarak seçimleri kazanmıştır. Dodik'in sık sık dile getirdiği Srebrenice katliamının Müslümanlar tarafından uydurulmuş bir efsane olduğu, Sırp Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek'ten ayrılması gerektiği ve NATO üyeliğinin askıya alınmasında en büyük pay sahibi olarak Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Bosna Hersek'teki üçlü cumhurbaşkanlığı sisteminin Sırp üyesi olan Milorad Dodik, 24 Eylül 2019 günü yeni Sırp Jandarma biriminin kuruluş töreninden yaptığı açıklamada rafa kaldırılan yedek polis kuvveti kurma fikrinden vazgeçemediğini Sırp Cumhuriyeti topraklarını korumanın ve savunmanın en iyi yolunun bu olduğunu belirtmiştir (Bosnia's Republika Srpska Entity Parades Gendarmerie, 2019). Sırp Cumhuriyeti jandarma biriminin yakın dönemde Bosna Hersek kolluk güçleri arasında yeni bir gerilime neden olacağı, beklenen gelişmelerden biri olarak değerlendirilmektedir.

3.4. Artan yasadışı göç ve sınır polisinin yetersizliği

Avrupa'ya gitmeyi hedefleyen başta Suriyeli göçmenler olmak Bosna Hersek üzerinden yasadışı geçiş için ülkeye girmeye çalışan göçmen sayısında özellikle son 5 yıl içerisinde önemli bir artış yaşanmaktadır. Özellikle Bosna Hersek üzerinden Avrupa ülkelerine geçmeye çalışan göçmen ve mültecilerin çoğunlukla Suriye, Pakistan, Afganistan, Cezayir, Libya, Fas, Filistin toprakları ve Irak'tan geldiği bilinmektedir (Kalan, 2019).

Artan yasadışı göçmen akınıyla birlikte Sırbistan ve Karadağ'dan gelen tüm yük taşıtları ve trenlerin kontrolleri ve uluslararası kaçakçılıkların önlenmesi 1151 kilometrelik sınıra sahip Bosna Hersek için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Zira Bosna Hersek Sınır Polisi'nin mevcut 1.847 polis çalışanı iş yükü ve sınır denetim, koruma görevleri için yeterli olmadığı değerlendirilmektedir. Yapılan açıklamalarda Sınır Polisi için en az 1.000 kişiye daha ihtiyaç duyulduğu sıklıkla dile getirilmektedir (Održana 146. Sjednica Vijeća Ministara BiH, 2018).

Bosna-Hersek Bakanlar Konseyi, Sırbistan ve Karadağ'ın doğu komşularıyla olan devlet sınırlarının kontrolünü sürdürmesi ve ülkeye yasadışı girişlerin önlenmesi amacıyla devlet düzeyinde ortak operasyon çağrısında bulunmuştur. Diğer taraftan Bosna Hersek Yabancılar Hizmetleri Müdürlüğü, 2018 itibariyle ülkeye giren 6.000'den fazla yasadışı göçmendeki bahsederek bunların 5.887'si iltica etme niyetlerini ifade etmelerine rağmen sadece 611 kişinin ülkeye resmi olarak iltica ettiğini bildirmiştir (Održana 146. Sjednica Vijeća Ministara BiH, 2018). Söz konusu rakam normalde az gibi görünse de toplam nüfusu 3,5 milyon olan Bosna Hersek için önemli bir oran teşkil ettiği değerlendirilmektedir.

3.5. Rüşvet, yolsuzluk ve halkın polise güvensizliği

Demokratik bir ülkede devletin meşruiyetinin önemli göstergelerinden birini de devlet kurumlarına duyulan güven oluşturmaktadır. Zira halkın gündelik hayatında karşılaştığı devlet çalışanları, aynı zamanda vatandaşın devlete bakış açısını ve dolayısıyla halkın hükümet politikalarına verdiği desteği de belirlemektedir. Bu noktada özellikle polis vatandaş ilişkileri, hukukun üstünlüğü, adalete duyulan güven, devlete duyulan bağlılık gibi meşruiyeti belirleyen önemli unsurları şekillendirmektedir.

Bosna Hersek vatandaşlarının Dayton Barış Anlaşması sonrası polisin etkinliğini artırmaya yönelik pek çok tedbirin alınmasına rağmen, polis reform sürecini tatmin edici bulmadıkları iddia edilebilir. Zira genel olarak Bosna Hersek halkında kolluk kuvvetlerinin suçu önlemeye ilgisiz olduğu ve failleri başarılı bir şekilde soruşturup tespit edemediklerine dair genel bir kanıdan söz etmek mümkündür. 2007'de yapılan araştırmalar, Bosna Hersek vatandaşlarının polisin toplum içindeki en yozlaşmış birimlerinden birini temsil ettiğine inandığını göstermektedir (Pointpulse, 2015).

2018 yılında Pointpulse ağına dâhil Balkan Araştırma ve raporlağa Ağı (BIRN), Belgrad Güvenlik Politikası Merkezi, Saraybosna Güvenlik Araştırmaları Merkezi, Podgorica Alternatif Enstitüsü ve Priştine Kosova Güvenlik Araştırmaları Merkezi ortaklaşa çalışmasıyla Sırbistan, Bosna Hersek, Karadağ ve Kosova'da gerçekleşmiş oldukça geniş çaplı bir araştırmaya göre Batı Balkan'daki insanların %90'ının polislerinin yozlaşmış olduğuna inandığını göstermektedir. Yine 22 Temmuz 2019 tarihinde sonuçları açıklanan bir araştırmaya göre de ankete katılan vatandaşlar, ülkedeki en çok yozlaşmış kurum arasında polis teşkilatını gördüklerini yinelemiştir. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre Bosna Hersek'te vatandaşların çoğu, polisi çoğunlukla kibirli, profesyonelce olmayan ve küstahça davranan kişiler olarak görmekte ve güven duymamaktadır. Yine bu araştırmaya göre Bosna Hersek vatandaşlarının %81'i polisin iktidardaki siyasi partilerin çıkarları için çalıştığına inanmaktadır. Bu durum, halk nezdinde devlet sisteminin meşruiyeti ile ilgili genel bir sorun olduğuna dair bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Sonuç

Birbirinden dini ve kültürel açıdan farklı üç topluluktan oluşan, yaklaşık 25 yıl öncesinde travmatik bir iç savaş sürecinin izlerini hala atlatamayan ülke olarak Bosna Hersek'in sosyal, siyasi, hukuki ve ekonomik bir istikrar içerisinde varlığını devam ettirmesi oldukça hassas dengelere bağlıdır. Üstelik 1995 tarihli Dayton Barış Anlaşması sonucunda ortaya çıkan ve sürdürülmeye çalışılan bu istikrar sisteminin anayasal düzeni, Bosna Hersek halkının ve parlamentosunun bir ürünü değil, Amerika Birleşik Devletleri'nin inisiyatifi ile ortaya konulan uluslararası bir antlaşmanın bir ekinde oluşan sisteme dayanmaktadır.

Anayasası itibarıyla federal, demokratik bir hukuk devleti ilkesi esasıyla teşkil edilen Bosna Hersek, iktidarın temelde Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar tarafından karmaşık bir biçimde bölüşümüne dayanmaktadır. Ülkenin hassasiyet içeren bu iç dengelerinin bir arada tutulmaya çalışılmasından kaynaklı olarak aynı zamanda karmaşaları da içeren polis sistemi Bosna Hersek açısından kendine özgü bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular neticesinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

(a) Öncelikle bu çalışma, bir devletin yapısını anlayabilmek için polis teşkilatlarının analizinin önemli bir veri sunacağı ile ilgili bakış açısını doğrular niteliktedir. Keza devletin meşruiyeti anayasal ve hukuk sistemiyle inşa edilmekle birlikte kanun uygulayıcı temel kurum olan polislik teşkilatları faaliyetleri - tıpkı adalet kurumları gibi- teorik hukuk sisteminin uygulamadaki yansımaları içermektedir. Bosna Hersek Anayasası tüm kurum ve kuruluşlarıyla birlikte çoğunlukçu demokrasi yerine üç kurucu halkın uzlaşması esasına dayanmaktadır. Bu minvalde Bosna Hersek polis sistemi de üç kurucu halkın eşit temsiliyetiyle devlet, entite ve kanton düzeyinde hiyerarşik değil koordinasyon prensibine dayanan bir sistemle teşkil edilmiştir. Konsensüs demokrasisinin bütünleştirici unsuru olan üstünlük ilkesinin dışlanması doğal olarak Bosna Hersek polis sisteminde de kurumların birbirine üstünlüğünü geçersiz hale getirmiştir. Hukuki ve yapısal olarak üstünlüğün meşru zeminde var olmaması özellikle Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasında de facto rekabet ve üstünlük kurma girişimlerine

engel olamamaktadır. Diğer bir deyişle teorik olarak inşa edilen konsensüse dayalı hukuk sistemi çatışma sonrası ülkelerde uygulama düzeyinde her zaman karşılık bulamamaktadır.

(b) Devletlerin temel yapısını gösteren belgeler anayasalardır ve anayasaların devletin egemenliği altındaki halkla mutabakat içerisinde oluşturulması devletin meşruiyet ve bekası için de en önemli unsurlardan biridir. Bosna Hersek Anayasası ve buna bağlı olarak polislik sistemi, önce Birleşmiş Milletler, ardından Avrupa Birliği gözetimiyle sürdürülmeye çalışılan bir yapıyı içermektedir. Geçmişinde totaliter bir devlet içinde yaşamış ve akabinde derin travmalar içeren bir savaşa tanıklık etmiş Bosna Hersek'te anayasa, hukuk sistemi ve buna bağlı polis teşkilatının temel prensiplerinin ülke halkının mutabakatından ve sosyolojik gerçeklerinden bağımsız yapay bir zeminde sürdürülmeye çalışılması uygulama düzeyinde çoğu zaman etkisiz bir mekanizmayı da beraberinde getirmektedir. Her ne kadar Bosna Hersek'teki system gelecekteki olası çatışmaları önlemek adına konsensüse dayalı olarak inşa edilmiş olsa da konsensüsün neredeyse hiç bir zeminde sağlanamayışı Bosna Hersek'te herhangi bir karar ya da uygulama düzeyinde ilerlemeyi de sağlayamamaktadır.

(c) Teorik olarak Bosna Hersek'te kurulu sistem üç halkın bir arada yaşaması esasına dayalı olarak teorik açıdan polislik kurumu içinde de eşit temsiliyete dayalı prensipleri içerse de gerçekte kantonlar hatta mahalleler düzeyinde birbirinden ayrışan yerleşimlerde polis teşkilatları içinde önemli temsiliyet farkları bulunmaktadır. Uygulamada nüfus çoğunluğuna sahip halk topluluğu yönetimi o bölgedeki azınlık olan halkın içinden polisleri ya göreve almamakta ya da önemli yönetim görevlerine getirmemektedir.

Sonuç olarak, Bosna Hersek polis sisteminin ortaya koyduğu deneyim özellikle çatışma sonrası ülkeler ve çok uluslu devletler açısından hem olumlu hem de olumsuz sonuçlarıyla önemli bir örnek sunmaktadır. Olumlu yönden bakıldığında Bosna Hersek'te –en azından prensip yönünden- polis teşkilatlarının yerel ihtiyaçlara yönelik farklılaşabilmesi, kurum içinde kurucu halkların eşit temsiliyet ilkesinin sürdürülebilmesi, polis birimleri arasındaki koordinasyonun sağlanmasının verimli etkisi ve hızlı reform süreçlerinin uluslararası toplumla hızla entegrasyon açısından önemli katkılar sağlaması önemli bir başarıdır. Diğer taraftan mevcut polis sisteminin Anayasa'daki konsensüs ilkesi gereği ortak paydada buluşmayı çoğu zaman engelleyerek hızlı karar alma ve uygulama noktasında kurumları sekteye uğratması, kendi haline bırakıldığında kısa süre içerisinde çatışmacı ve rekabetçi politika ve uygulamalarla istikrarı tehdit edebilecek potansiyeli her zaman barındırması, iç denetim mekanizmalarından yoksun bir polis sisteminin yozlaşmaya açık bir zemin oluşturması, ulusal ihtiyaçlardan ziyade uluslararası toplumun çıkarları doğrultusunda formüle edilen polis sisteminin halkın gözünde meşruiyetini sağlayamayarak sağlıklı işleyebilmesi adına sürekli uluslararası bir gözetim ve denetime ihtiyaç duyması, söz konusu polis sisteminin temel sorunlarını oluşturmaktadır.

Kaynaklar

Avramovic, F. (2019). Balkan countries see police as corrupt, report says. *Balkan Insight*. 23 Temmuz 2019, <https://Balkaninsight.Com/2015/07/23/Western-Balkans-Citizens-Believe-Police-Is-Corrupted-Report-Says/> adresinden edinilmiştir.

Bosnian Serbs vote to form reserve police seen as threat by Muslims. (2019, 19 Nisan). *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/bosnian-serbs-vote-to-form-reserve-police-seen-as-threat-by-muslims/> adresinden edinilmiştir.

Bosnia's Republika Srpska entity parades gendarmerie. (2019, 24 Eylül). N1Info. <http://rs.n1info.com/English/NEWS/a528690/Bosnia-s-Republika-Srpska-entity-parades-gendarmerie.html> adresinden edinilmiştir.

Census of Population BiH. (2013, 5 Kasım). First release. *Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina*. http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf adresinden edinilmiştir.

Dayton Peace Agreement, Annex 11: Agreement on International Police Force. http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_Id=380 adresinden edinilmiştir.

Europe Report N°160. (2005). EU crisis response capability revisited. *Bosnia's Stalled Police Reform: No Progress, No EU*. Belgrade.

International Crisis Group. (1999). Is Dayton failing? Bosnia four years after the peace agreement. *ICG [Bosnia]*. Sarajevo.

Kalan, D. (2019, 20 Şubat). In Bosnia, a migrant way station is becoming a winter prison. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2019/02/20/in-bosnia-a-migrant-way-station-is-becoming-a-winter-prison-bihac-croatia-borici-refugees/> adresinden edinilmiştir.

Kovacevic, D. (2019a). Controversial reservist police force plans dropped in Bosnia. *Balkan Insight*. 24 Haziran 2019, <https://balkaninsight.com/2019/06/24/controversial-reservist-police-force-plans-dropped-in-bosnia/> adresinden edinilmiştir.

Kovacevic, D. (2019b). Bosnian entities' plans for new reservist police forces criticised. *Balkan Insight*. 10 Haziran 2019. <https://balkaninsight.com/2019/06/10/bosnian-entities-plans-for-new-reservist-police-forces-criticised/> adresinden edinilmiştir.

Lakic, M. (2019a). Bosnia to strengthen border police after migrant increase. *Balkan Insight*. 19 Haziran 2019, <https://balkaninsight.com/2018/06/19/bosnia-s-police-border-getting-new-200-members-06-19-2018/> adresinden edinilmiştir.

Lakic, M. (2019b). Bosnian Serbs unveil controversial new gendarmerie force. *Balkan Insight*. 24 Eylül 2019, <https://balkaninsight.com/2019/09/24/bosnian-serbs-unveil-controversial-new-gendarmerie-force/> adresinden edinilmiştir.

Law on Direction for Coordination of Police Bodies And on Agencies of Support to Police Structure Of BiH, *Official Gazette Of BiH No.36/08*. <http://www.fbihvlada.gov.ba/english/zakoni/> adresinden edinilmiştir.

Law on Internal Affairs of Republika Srpska. *Official Gazette of RS No. 4/12*. <https://mup.vladars.net/eng/index.php?vijest=propisi&vrsta=rs> adresinden edinilmiştir.

Law on Internal Affairs of The Federation of BiH, *Official Gazette of BiH No. 81/2014*. <http://www.fbihvlada.gov.ba/english/zakoni/>. Erişim tarihi: 19 Eylül 2019.

Merlingen, M. ve Ostrauskaite, R. (2006). The AUPM in Bosnia. (iç) *EU Peacebuilding and Policing: Governance and the European Security and Defence Policy*. Merlingen, M ve Ostrauskaite, R. (Ed.). Abingdon: Routledge.

Mounier, G. (2007). European police missions: From security sector reform to externalization of internal security. *HUMSEC Journal*. Cilt 1. Graz: European Training and Research Centre for Human Rights and Democracy.

Noocleous, M. (2008). *Toplumsal düzenin inşası*. (Çev.) Ahmet Bekmen, İstanbul: H2O Yayıncılık.

Održana 146. Sjednica Vijeća Ministara Bosne i Hercegovine. (2018, 18 Haziran). http://vijeceministara.gov.ba/saopstenja/sjednice/saopstenja_sa_sjednica/default.aspx?id=28581&langTag=bs-BA adresinden edinilmiştir.

Official Gazette of BiH No. 27/04, 27/07, 35/05, 40/12, 49/09, 50/04, 59/09, 63/04, 35/05, 49/09 ve 40/12. <http://www.fbihvlada.gov.ba/english/zakoni/> adresinden edinilmiştir.

Official Gazette of Brcko District 31/09, 60/10 and 31/11.

http://www.ohr.int/?ohr_archive=supervisory-order-extending-the-mandate-of-the-independent-board-for-selection-and-review-of-work-of-the-chief-of-police-and-also-mandating-the-brcko-district-assembly-to-amend-the-law-on-police-of-th. adresinden edinilmiştir.

Öz Yıldız, S. (2016). *Demokratik polislik*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Padarariu, A.M. (2014). The implementation of police reform in Bosnia and Herzegovina: Analysing UN and EU efforts. *Stability: International Journal of Security & Development*. 3(1): 4,1-18.

Pointpulse. (2015). Western Balkans pulse for police integrity and trust assessment of police integrity in Bosnia and Herzegovina. *Belgrade Centre for Security Policy*. Belgrad.

Williams, Z. (2019, 30 Haziran). Republika Srpska withdraws plans for a controversial reservist police force in Bosnia and Herzegovina. *The Organization of World Peace*. <https://theowp.org/republika-srpska-withdraws-plans-for-a-controversial-reservist-police-force-in-bosnia-and-herzegovina/>. adresinden edinilmiştir.

Wisler, D. (2005). The police reform in Bosnia and Herzegovina. (iç) A. Ebnother ve P. Fluri (Ed.) *Consortium Working Group Security Sector Reform* (ss: 139-160). Vienna.

Algılanan Hizmet Kalitesi ve Kurumsal İtibarın Hasta Tatmini Üzerindeki Etkisi: Ankara Hastanelerine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Araştırma

The Impact of Perceived Service Quality and Corporate Reputation on Patient Satisfaction: A Comparative Research on Ankara Hospitals

Gönderilme tarihi/received: 16.12.2019

Kabul tarihi/accepted: 20.01.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Berrin Arzu EREN¹

Öz

Sağlık işletmeleri, faaliyet gösterdiği alan ve sunduğu hizmetin özelliği açısından diğer sektörlerden önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Sağlık hizmetlerinin sunumu bir ülkede bireye verilen önemin önemli bir göstergesidir. Türkiye’de de sağlık sektörü sunduğu hizmet açısından kalite ve kurumsal itibarı yansıtan önemli bir sektördür. Araştırmada Türkiye’nin başkenti Ankara’da bulunan hastanelerden hizmet alan katılımcıların, hizmete ilişkin kalite algılarının kurumsal itibar ve tatmin üzerindeki etkisinin yanı sıra kurumsal itibarın tatmin üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu noktada çalışmada kamu hastaneleri ve özel hastaneler ayrımında bu değişkenlerin birbiri üzerindeki etkisinin farklılaşıp farklılaşmadığı da ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma sürecinde anket yöntemi ile 733 katılımcıdan toplanan verilere SPSS 21 aracılığı ile betimsel analiz, bağımsız örneklem T-testi, faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Araştırmada hizmet kalite algısına ilişkin tüm boyutların kurumsal itibar ve tatmin üzerinde etkisi olduğu, benzer şekilde kurumsal itibarın da tatmin üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada tüm değişkenlerin birbiri üzerindeki etkisinin kamu ve özel hastanelerde farklı şekilde yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Algılanan Hizmet Kalitesi, Kurumsal İtibar, Tatmin, Sağlık Hizmetleri

Abstract

Health businesses differ significantly from other sectors in terms of the field in which they operate and the characteristics of the services they provide. The provision of health services is an important indicator of the importance given to the individual in a country. The health sector is important in terms of service offered that reflects the quality and corporate reputation in Turkey, too. In the study, conducted in Ankara, Turkey's capital, the effects of service quality perceptions' on corporate reputation and satisfaction were researched, as well as the effect of corporate reputation perceptions' on satisfaction. At this point, it is purposed to determine whether the effect of these variables in state hospitals and private hospitals differs or not. At the research process, descriptive analysis, independent sample T-test, factor analysis, correlation, and regression analyses were applied to the data collected from 733 participants by questionnaire method. In the study, it has been concluded that all dimensions

¹ Asisstant Professor, Ufuk University, Ankara, E mail: berrinarzu.eren@ufuk.edu.tr. Orcid No: 0000-0003-0839-5302.

related to service quality perception have an effect on corporate reputation and satisfaction, and on the other hand, corporate reputation has an effect on satisfaction. Also, it was concluded that the effect of all variables on each other was reflected differently in state and private hospitals.

Keywords: Perceived Service Quality, Corporate Reputation, Satisfaction, Health Services

1.Introduction

Thanks to the ease of access to information in the world, the rise of the service sector in total employment and economy scale have turned our age into a service age. In Turkey, the size of the service sector and its contribution to the economy are increasing day by day. Service sector's share in total venture 41.7% and total employment was 36.8% in 2015, moreover, the service sector's share in total venture increased to 43.5% and in total employment increased to 37.5% in 2018 in Turkey (TUIK, 2016, 2018). At this point, the health sector is one of the important service areas. As a result of the increase in the investment size in Turkey's economy, the health services sector develops day by day and this situation increases the employment and the contribution of businesses to the subsidiary/complementary sectors. This is because, in the modern business context, due to the progress in information and computer technologies, the service sector is vital for accelerating the human element of organizations and helping to combat the unemployment rate (Doğru, 2019).

The basis of successful service delivery in the health care sector is based on service quality. For the marketing discipline, quality not only shapes the perception of the consumers to a great extent, but also determines future buying and consumption behavior (Parasuraman, Zeithaml, & Berry, 1985, Cheung, Luo, Sia, & Chen, 2009). Today, the ability of service businesses to create the demand required to protect their assets, both economically and physically, is only possible by provided service quality (Küçükaltan, 2007, p.58). At this point, since the service is an intangible concept and the presentation / post-presentation perception varies according to the person, at least it has become an important requirement to evaluate the presentation according to certain quality criteria. However, there are several opportunities to help service quality make a difference in the competition offered to businesses. Some of the benefits of service quality include customer satisfaction and loyalty, distancing from price competition, keeping good employees and lowering costs (Kotler, Bowen & Makens, 2003).

As in other service sectors, the importance of the corporate reputation for both the patients and their relatives is an undeniable fact for the businesses providing health services. Service quality's eight characteristics different from each other are performance, other elements, suitability, reliability, durability, visibility, aesthetics, and reputation (Garvin, 1984, pp.25-43). The corporate reputation in healthcare businesses can be determinative in terms of patient satisfaction, as well as perceived service quality.

The purpose of this study is to reveal perceptions about service quality, corporate reputation and post-service attitudes of the participants receiving service in state hospitals and private hospitals. The study has four main objectives: (1) Reveal the effects of service quality of hospital on hospitals's corporate reputation, (2) reveal the effects of service quality of hospital on patients'satisfaction, (3) determine the impact of corporate reputation of hospital on patients' satisfaction and (4) determine whether patients' perceptions vary according to whether the hospital is a state or private hospital. In the following part, a concise literature review about health services in Turkey, perceived service quality, corporate reputation and satisfaction will be discussed and hypotheses will be developed. Next in the research methodology part, the data collection procedure and scales used will be described. The fourth

part presents the results. Then the findings will be discussed and managerial implications and suggestions will be presented.

2.Theoretical Framework

2.1. Health services

Health care is one of the major service areas in the world that requires the largest expenditure and investment. According to the WHO report for 2016, the total amount of health expenditures in the world has reached USD 7.5 trillion. While the average per capita amount of these expenditures is 1000 USD, in half of the countries in the world, this figure is below 350 USD per person. 80% of global health expenditures are made in the economies of developed countries. While developed countries increased their health budgets by 4%, budgets of developing countries' economies increased by 6% per year. Although there are differences between the size of national economies, as a result, the budget allocated for health by each economy is increasing day by day. This is an important indicator that the size of health services will also improve day by day.

Health services are defined as “services for the elimination of various factors damaging human health and protection of the society from the effects of factors, treatment of diseases, rehabilitation of those with reduced physical and mental abilities” (Article 4b of the Health Regulation on the Execution of Health Services). The main purpose of health services is not only to restore human health to a pre-illness or accident condition but also to contribute to the improvement and further development of the health of the individual and society. In a global sense, health services can be considered as universal, safe, accessible, high quality, people-centered services that add value to people and society.

Health services also have certain features such as the features of the service. The characteristics of health services can be listed as follows (Turan, 2004, Orhaner, 2014, Atilla, 2016):

- Health care not only protects the individual but also society.
- It is not possible to postpone health care or to consume it by another person instead of the individual.
- Health services cannot start only when the individual wishes to purchase the service. In many cases, the employee (doctor, physiotherapist, etc.) is required to confirm the eligibility of the individual to provide health care.
- Promises cannot be made in the health service except for the physical opportunities offered to the individual.
- Failure to provide health services properly may result in irreversible consequences for individuals. From a society's point of view, not only health but also in many areas of the country such as education and economy can lead to adversities.
- The economic value of the health services benefit cannot be measured. However, the economic value of the negative impact of the negative consequences on society or individuals can be measured.
- It is not possible to determine the need for health services according to time.
- It may be less realistic for health care providers to evaluate the quality of service compared to other service providers.
- The individual who is providing health service is not always sure whether the outcome will be successful or that the outcome will be positively compared with the price paid.
- The performance of health care provided in a country may directly affect global health care performance.

- The provision of health services requires specialized and highly qualified employee performance and harmonized and planned work of these employees.
- While it is provided by experts in the field of health services, the knowledge on the service side is minimal compared to many services.
- The payment of the health care service is not paid by the person receiving the service relative to other services, but the quality of the service is evaluated by the individual who does not pay.
- As in many other service sectors, there is no potential for a trial presentation or served the same service twice in health services.

One of the factors that make health services different is that health services have a valuable purpose like human health. The other element is that the service provided in health services differs due to the physical, environmental and genetic characteristics of the individuals, making it impossible to have the same or the close outcome. At this point, the quality of service and the reputation of the institution come to the forefront in the provision of health services.

2.2. *Perceived quality in health services*

In today's conditions, where consumer demands, needs, desires and expectations are constantly changeable, it is a fundamental necessity for the service sector to show parallel development and change. At this point, quality is what brings consumer expectations and product/service characteristics closer to each other. Quality can be defined as the overlap between what the consumer hopes and finds (Küçükaltan, 2007, p.58). Since service has some uncertainties by its nature some standards have been put forward for overcoming these uncertainties. There are several models developed in the literature for measuring the quality of service. Servqual model is one of them. The Servqual scale was first described by Parasuraman et al. in 1985, and the service quality was listed; physical evidence, reliability, willingness, competence, courtesy, credibility, security, availability and accessibility, and communication. As a result of statistical analysis, the correlation was found between the dimensions and ten dimensions are collected in five dimensions; tangibles, reliability, trust, willingness/responsibility, and empathy (Parasuraman et. al., 1990):

- **Tangibles:** Appearance of physical facilities, staff, and materials.
- **Reliability:** Dependability and accuracy of provided services.
- **Trust:** Staff's ability to build trust and confidence with knowledge and courtesy.
- **Willingness/Responsibility:** Willingness to solve customers' problems and helping quickly.
- **Empathy:** Simply means sincere care and individual attention to customers that the organization provides.

Quality starts with customer wishes, desires, and needs and ends with customer satisfaction (Kotler, 1999). As a result, the desired service quality will be achieved as long as the services intended for customers' wishes, desires and demands create customer satisfaction (Güney & Arıkan, 2002). "Service quality is a measure of how well the service level delivered matches customer expectations and delivering quality service means conforming to customer expectations consistently" (Lewis & Booms, 1983, p.100). Parasuraman, Zeithaml & Berry (1985) pointed out that quality is shaped entirely by consumer expectations. At this point, the patients who purchase the service in the healthcare sector are a determining factor in the quality of the service.

Perception of the service delivery and service's performance of the purchased service refers to the perceived service quality (Parasuraman et al., 1985). The perceived quality of service in the health services sector may not always be provided in line with patient expectations. Regaining or improving

the health of the patient is beyond the perception of service quality in the marketing dimension. Most of the errors that occur at this point are due to lack of communication, lack of interaction and emotional intelligence, lack of communication, lack of knowledge, lack of trust between patients and education.

To be able to measure the quality of the service provided by health businesses, it is necessary to clearly understand the patients' expectations about the service providers and health institutions as well as understanding the current performance. Even though the business believes that its performance is excellent, excellence is limited only by the perception of the individual's experience. At this point, the objective result for the service quality will be achieved by objectively be synchronized the desired and perceived service quality.

Achieving the desired quality in health services is a necessity for businesses. This obligation is important both for the patients to get what they deserve and to achieve the objectives for the business. Although reaching the same quality with patient expectations in the provision of health services initially leads to higher costs, the benefits that will be provided later eliminate this handicap. The overlap between perceived quality of service and expected quality of service will create high quality, high standard service from the perspective of patients and will bring satisfaction and loyalty. So they can recommend the hospital to their environment.

2.3. Corporate reputation

Since reputation is one of the important elements of quality, it is an undeniable fact that corporate reputation is an impressive factor in the perception of the quality of health services. At this point, reputation is the performance of the service from the customer perspective and affects the perceived service quality (Garvin, 1984, p.25-43). "Corporate reputation is based on the expectations about the ability of the firm to fulfill the interest of its stakeholders" (Perez-Cornejo, Quevedo-Puente & Delgado-García, 2019, p.505). Corporate reputation is defined as how much demand a business can see in an individual's Many variables have a significant impact on the health businesses' achieving sustainable success. Corporate reputation becomes more important as it provides hospitals with opportunities to provide competitive advantage (Ünal, Akbolat, Amarat & Bozkurt, 2018, p.1036). So, businesses have begun to recognize the importance of building a corporate reputation to achieve business goals and maintain competitiveness (Kim, Kim & Kim, 2019, p.365).

In today's rapidly developing competitive environment, businesses are looking for ways to move one step ahead through corporate reputation development. Businesses that want to achieve the successful results of these efforts, in the long run, should influence the feelings of stakeholders (Lu, Tong & Wong, 2017). It is observed that corporate reputation also increases when customers feel secure and satisfied with service (Skallerud, 2011). It is possible to list some of the benefits provided to institutions by reputation as follows (Karaköse, 2012):

- The most competent and experienced personnel are employed during recruitment.
- Businesses can achieve higher success and revenue.
- The business can easily overcome the possible crisis process or suffer less damage.
- The public-gives respect to the business.
- The happiness and loyalty of internal and external stakeholders increases.
- The employees can make higher efforts by themselves.
- Stakeholders' tolerance to business is higher.
- The business creates customer value.

- The businesses' products and services advice and positive sharing increase.
- New customer acquisition
- Easy and strong communication with internal and external stakeholders.

Reputation reflects the viewpoint of the businesses not only to the internal customer but also to all stakeholders, such as external customers, suppliers, and investors. Therefore, to achieve corporate reputation, which is an abstract concept, necessary standards must be met for all stakeholders. A positive or negative attitude in any of the stakeholders may also benefit or harm the opinion of other stakeholders.

2.4. Satisfaction

“Satisfaction is the characteristics of a product or service, or the degree of enjoyment of a product or service itself, by consumption, when the service is fulfilled or exceeds the expectation” (Oliver, 1997, p.13). Quality and satisfaction are not the same. “Service quality represents the long-term and overall assessment of service; satisfaction is a short-term and a judgment about the consumption of a particular service” (Öztürk, 2011, p.151).

Businesses need to have some shopping features for their customers to think they are creating satisfied customers. Satisfied customers are those who continue shopping with the business for a long time, buy more of the new products and services produced by the business, buy the products and services of the business without paying attention to the price, talk positive about these products to the environment and give feedback to the business (Kotler, 2000, p.48).

Creating customer satisfaction is one of the main goals of the business. Failure to satisfy the company's products and services can lead to some negativities. These are negative attitudes towards the enterprise or its products/services (Boshoff, 1997), non-faithfulness in the enterprise and negative feedback about the enterprise (Johnston, 1998, Andreassen, 1999, Jones & Farquhar, 2007, Smith & Bolton, 1998; Tax, Brown) & Chandrashekar, 1998) and ultimately abandonment (Jamal and Naser, 2002, Keaveney, 1995).

2.5. Hypothesis development

The research model is shown in Figure 1. The study's hypotheses are directly associated with the perceived service quality, corporate reputation, and satisfaction.

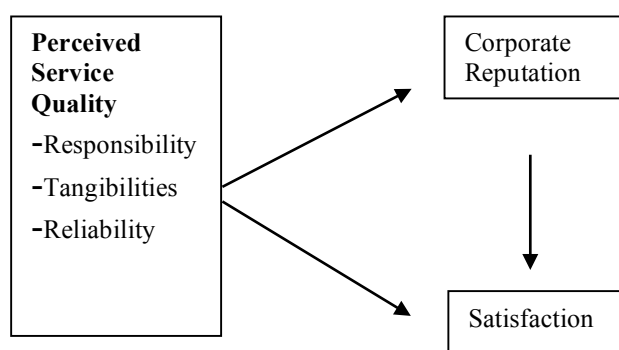

Figure 1. Research model

It is known that perceived service quality has an impact on corporate reputation. Quality is an important determinant of a company's corporate reputation (Fombrun & Shanley, 1990, Rindova, Williamson, Petkova, & Sever, 2005, Brammer & Pavelin, 2006, Gatti, Caruana & Snehota, 2012, Erođluer, 2013). These studies show that high-quality products and services afford to higher corporate reputation to the companies. Based on these arguments, we propose:

H₁: The patients' perceptions of service quality affect hospitals' corporate reputation significantly and positively.

H_{1a}: The patients' perceptions of service quality of the responsibility dimension affect hospitals' corporate reputation significantly and positively.

H_{1b}: The patients' perceptions of service quality of the tangibilities dimension affect hospitals' corporate reputation significantly and positively.

H_{1c}: The patients' perceptions of service quality of the reliability dimension affect hospitals' corporate reputation significantly and positively.

Health services are going on intensive growth in the world. This situation makes it an interesting area of research for many researchers. The decision of whether the patient will remain, or not, the services of a hospital depends on the services' quality provided. So, the patients will be satisfied if better quality of services is provided (Izogo & Ogba, 2015). It is generally accepted that service quality is antecedent to satisfaction (Cronin & Taylor, 1992, Anderson & Sullivan, 1993, Parasuraman, Zeithaml, & Berry, 1994, Taylor & Baker, 1994, Oliver, 1997, Caruana, 2002). Based on these arguments, we propose:

H₂: The patients' perceptions of service quality affect patients' satisfaction significantly and positively.

H_{2a}: The patients' perceptions of service quality of the responsibility dimension affect patients' satisfaction significantly and positively.

H_{2b}: The patients' perceptions of service quality of the tangibilities dimension affect patients' satisfaction significantly and positively.

H_{2c}: The patients' perceptions of service quality of the reliability dimension affect patients' satisfaction significantly and positively.

In various studies conducted in the literature, it has been concluded that corporate reputation facilitates customer satisfaction (Anselmso, Bondesson & Johansson, 2014; Melo & Garrido-Morgado, 2012; Gorondutse, Hilman & Nasidi, 2014). The studies (Ünal, Akbolat, Amarat & Bozkurt, 2018, Sadeghi, Ghujali & Bastam, 2019) show that corporate reputation has a significant impact on satisfaction. Based on these arguments, we propose:

H₃: The patients' perceptions of hospitals' corporate reputation affect patients' satisfaction significantly and positively.

3. Research Methodology

In this part, population, sample, and scales are given.

3.1. Data collection

The population of the study consists of individuals over the age of 18 receiving services from state and private hospitals in Ankara. In Ankara, there are 41 state hospitals, 16 of which are education and

research hospitals, 25 of which are state hospitals. Also, there are 32 private hospitals. The population of Ankara in 2018 is 5,503,985 people (Provincial Population Report by Years, 2019). Given the number and variability of patients receiving services from hospitals in Ankara, it is not possible to reach the entire universe. Also, as the study is descriptive, a non-random convenience sampling method was used. It is known that if the universe is 1.000.000 people or more, 384 samples are sufficient in 95% confidence interval (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004, p. 50). At this point, a questionnaire was applied to the patients who received service from the hospitals in Ankara in the last 6 months. The survey was initiated in September 2019 and 733 participants reached until December 2019 were included in the sample. Data were collected through face-to-face survey and closed-ended questions were asked to the participants. Ethical permission needs not obtained because the research was not conducted in specific hospitals and it was conducted on individuals.

3.2. Scales of research

The questionnaire includes the perceived service quality of the hospitals, the hospital's corporate reputation, and the post-service patients' satisfaction, as well as information on demographic information and social security of the patients. The scale expressions about the quality of service used in the survey are Parasuraman et al. (1985)'s the Servqual scale expressions and they were adapted to health institutions. The scale expressions about satisfaction were adapted from Cronin, Brady & Hult's (2000) study. For the corporate reputation scale, the reputation perception dimension of the corporate reputation perception scale developed by Karaköse (2006) was used. Other dimensions of the scale were not used because they included statements except that patient knowledge and experience. The all scale expressions in the questionnaire were measured using the 5-point Likert scale "Strongly disagree", "Disagree", "Undecided", "Agree" and "Strongly agree".

4. Data Analysis and Findings

4.1. Demographic characteristics

The analysis was started with the demographic characteristics of the participants. According to the results of frequency and percentage analysis, it is observed that 49% of the participants evaluated state hospitals and 51% of them evaluated private hospitals. Also, of the participants evaluating state hospitals, 61% were male, 31.5% were between 26-40 years old and 32.6% had high school and equivalent education, 34.3% have income level of 0-1600 TL, 57.7% are married and 91.1% have social security insurance.

Of the participants evaluating private hospitals, 54% were male, 32.6% were in the 26-40 age range, 38% were college graduates, 26.2% had 0-1600 TL income, 52.9% were married and 64.7% of them have social security insurance.

4.2. Normality analysis findings

Before analyzes, normality analysis was performed to see whether the data met the normal distribution requirement. Since all data in the perceived service quality, corporate reputation scale, and satisfaction scales were $p < 0.05$ according to Kolmogorov Smirnov test, it was concluded that the data did not show normal distribution. Since the data appearing outside the normal distribution are real data, no data was extracted. However, since parametric tests can be used since the scale scores of skewness and

kurtosis coefficients are between -1.5 and +1.5 in all four scales (Tabachnick & Fidell, 2007), the analysis was continued with parametric tests.

4.3. *Participants' perceptions of service quality*

Independent Sample T-Test was conducted to determine whether the perceived service quality differentiated between state and private hospitals. According to the result of the analysis, the most important indicators of perceived service quality of participants receiving service from state hospitals are “This hospital performs billing procedures correctly.” (\bar{x} :3,78), “The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are clean and neat looking.” (\bar{x} :3,77), “The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are knowledgeable.” (\bar{x} :3,72) and “This hospital does its best for your patients.” (\bar{x} :3,72). These indicators are “This hospital does its best for your patients.” (\bar{x} :4,20), “The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are insightful and reassuring to solve the problem when the patient has a problem.” (\bar{x} :4,18) and “The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are polite.” (\bar{x} :4,17) in private hospitals. When these statements regarding the perceived service quality are taken into consideration, p values are examined to determine which statements have the same importance for both state and private hospitals. As the p values of all variables were 0.00, it was concluded that there was a significant difference between state and private hospitals for all variables in perceived service quality.

4.4. *Participants' perceptions of corporate reputation*

Independent Sample T-Test was conducted to determine whether the perceived corporate reputation differentiated between state and private hospitals. According to the result of the analysis, the most important indicators of perceived corporate reputation participants receiving service from state hospitals are “The fact that the employees of the hospital are qualified and qualified in the field affects the reputation of the institution positively.” (\bar{x} :4,05), “Corporate reputation is increased by kept ethical values at the foreground of the hospital's practices.” (\bar{x} :4,05) and “This hospital is highly respected and appreciated” (\bar{x} :3,70). These indicators are “The fact that the employees of the hospital are qualified and qualified in the field affects the reputation of the institution positively.” (\bar{x} :4,30), “Corporate reputation is increased by kept ethical values at the foreground of the hospital's practices.” (\bar{x} :4,18) and “This hospital is highly respected and appreciated” (\bar{x} :4,12) in private hospitals. When these statements regarding the perceived corporate reputation are taken into consideration, p values are examined to determine which statements have the same importance for both state hospitals and private hospitals. As the p values of all variables were 0.00, it was concluded that there was a significant difference between state and private hospitals for all variables in perceived service quality.

4.5. *Findings related to factor analysis*

To perform factor analysis, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) the sample adequacy criterion and sphericity (Barlett's Test of Sphericity) must first be sufficient. In the Principal Component Analysis applied to the data, it was seen that the sample size was sufficient (KMO value: 0,939) for factor analysis according to KMO test (Tabachnick & Fidell, 2007). The Barlett Sphericity Test was also significant ($X^2 = 6999,890$; $p < 0,001$) (Tabachnick & Fidell, 2007). Also, since the Measures of Sampling Adequacy (MSA) value was above 0.50, the analysis was continued without any questions. Being ensured the assumption of multivariate normality indicates that the assumption of linearity is also provided (Çokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2012).

Factor analysis was applied to determine the factors under which the scale prepared for perceived service quality consisting of 15 variables was collected and varimax rotation method is used. In the study, this analysis was used to analyze the relationship between several variables (Gegez, 2010).

As a result of factor analysis, 3 factors with eigenvalues greater than 1 were determined. The total explained variance is well above the desired 0.5 with a value of 68,017%. Factors and factor loads are shown in Table 1.

Table 1.

Explanatory Factor Analysis, Eigenvalues, Factor Loads and Variance Statement

SCALE	Factor Loads	Eigenvalues	Explained Variance	Total Variance
Perceived Service Quality- Responsibility		8,124	54,163	54,163
This hospital does its best for your patients.	,893			
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are knowledgeable.	,886			
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) pay personal attention to the patients.	,774			
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are polite.	,760			
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) receive adequate support from their employers to do their job better.	,680			
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are always willing to help patients.	,616			
Patients feel safe in the relations with the employees (doctors, nurses, secretaries, etc.) of this hospital.	,560			
Perceived Service Quality- Tangibility		1,069	7,123	61,286
The physical facilities of this hospital (interior and exterior buildings decor, lighting, furniture, etc.) are visually appealing.	,898			
This hospital is equipped with modern equipment.	,835			
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are clean and neat looking.	,622			
Perceived Service Quality- Reliability		1,010	6,731	68,017
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) tell patients exactly when they will perform the service.	,897			
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) provide the services as soon as possible.	,742			
This hospital performs billing procedures correctly.	,701			
This hospital performs services as promised.	,621			
The employees of this hospital (doctor, nurse, secretary, etc.) are insightful and reassuring to solve	,548			

the problem when the patient has a problem.				
Corporate Reputation	1,725	57,495	57,495	
The fact that the employees of the hospital are qualified in their area of expertise affects the reputation of the institution positively.	,693			
This hospital is highly respected and appreciated	,752			
Corporate reputation is increased by kept ethical values at the foreground of the hospital's practices.	,824			
SCALE	Factor Loads	Eigenvalues	Explained Variance	Total Variance
SATISFACTION		2,514	83,803	83,803
My choice to receive this service in this hospital was a wise one.	,853			
I think that I did the right thing to receive this service in this hospital.	,838			
This hospital serves exactly what is needed for this service.	,823			

The three factors obtained according to Table 1 explain 68.01% of the total variance. The variables that characterize the first factor obtained as a result of the analysis are generally those related to willingness/responsibility and empathy, and have an eigenvalue of 8,124, explaining 54,163% of the total variance. This factor has been shown as responsibility. The second factor is the change in physical properties. The eigenvalue of these variables is 1,069 and explains 7,123% of the explained variance. The third factor was determined as trust and reliability and explained 6,731% of the variance explained and its eigenvalue was 1,010. The third factor has been shown as reliability.

The KMO value of the corporate reputation scale was 0.613, and Barlett Sphericity Test also significant ($X^2 = 282,541$; $p < 0.001$). As a result of factor analysis, one factor with eigenvalues greater than 1 was determined. Since a single factor structure is used, rotation was not performed. The total explained variance is well above the desired 0.5 with a value of 57,495%. Factors and factor loads are shown in Table 1.

The KMO value of the satisfaction scale was 0.753, and Barlett Sphericity Test also significant ($X^2 = 1399,955$; $p < 0.001$). As a result of factor analysis, one factor with eigenvalues greater than 1 was determined. Since a single factor structure is used, rotation was not performed. The total explained variance is well above the desired 0.5 with a value of 83,803%. Factors and factor loads are shown in Table 1.

In the final stage, the factors were then averaged for preparation for correlation analysis and regression analysis.

4.6. Reliability of scales and correlation result

To measure the reliability of the scales, reliability analysis was performed first. Cronbach's alpha values for the scales are shown in Table 2.

Table 2.

Reliability Statistics

Scale	Cronbach's Alfa	Number of Items
Perceived Service Quality	0,939	15
-Responsibility	0,914	7
-Tangibility	0,822	3
-Reliability	0,859	5
Corporate Reputation	0,627	3
Satisfaction	0,903	3

When Table 2 is examined, it is concluded that the Cronbach's alpha values of all scales are greater than 0.60 and that the scales are reliable. Cronbach alpha coefficient greater than 0.70 is considered sufficient for internal reliability in social sciences (Baum & Wally, 2003).

The Pearson correlation analysis was done to show the relationship between variables. The analysis result shows that all variables are positively associated with each other. The highest correlation was observed between corporate reputation and reliability (,634**) and the lowest between responsibility and satisfaction (,516**). High correlation coefficients were tested using multicollinearity in Table 3.

Table 3.

Correlation Result

Variables	1	2	3	4	5
Responsibility	1				
Tangibility	,619**	1			
Reliability	,752**	,656**	1		
Corporate Reputation	,620**	,587**	,634**	1	
Satisfaction	,516**	,524**	,525**	,539**	1

*p < 0.05. **p < 0.01.

4.7. Findings of regression analysis

After concluding that there is a high level of relationship between variables, Regression Analysis was performed based on independent variables to reveal the effect of perceived service quality, corporate reputation and satisfaction' s effects on each other. The results of the regression analysis are shown in Table 4.

Table 4.

Effects of Perceived Service Quality, Corporate Reputation, Satisfaction Variables on Each Other

HOSPITAL TYPE	Independent Variables	Dependent Variables	Std.Beta	R2	Std. Error	t	p	F
State Hospital	Responsibility	Corporate Reputation	0,486	0,237	0,036	10,518	0,00	110,624
Private Hospital	Responsibility	Corporate Reputation	0,571	0,326	0,037	13,403	0,00	179,652
State Hospital	Tangibility	Corporate Reputation	0,341	0,117	0,17	6,863	0,00	47,106
Private Hospital	Tangibility	Corporate Reputation	0,565	0,319	0,04	13,199	0,00	174,225
State Hospital	Realiability	Corporate Reputation	0,446	0,199	0,039	9,415	0,00	88,647
Private Hospital	Realiability	Corporate Reputation	0,654	0,428	0,038	16,691	0,00	278,575
State Hospital	Responsibility	Satisfaction	0,512	0,262	0,054	11,256	0,00	126,707
Private Hospital	Responsibility	Satisfaction	0,472	0,223	0,053	10,321	0,00	106,525
State Hospital	Tangibility	Satisfaction	0,399	0,16	0,07	8,233	0,00	67,781
Private Hospital	Tangibility	Satisfaction	0,445	0,198	0,058	9,584	0,00	91,846
State Hospital	Realiability	Satisfaction	0,498	0,248	0,058	10,848	0,00	117,681
Private Hospital	Realiability	Satisfaction	0,448	0,201	0,06	9,67	0,00	93,511
State Hospital	Corporate Reputation	Satisfaction	0,456	0,208	0,073	9,687	0,00	93,846
Private Hospital	Corporate Reputation	Satisfaction	0,482	0,235	0,061	10,694	0,00	114,363

The analysis was first started by investigating the effect of sub-dimensions of perceived service quality on corporate reputation. When Table 4 is analyzed, it is seen that 23.7% of the hospital's corporate reputation perception levels of the participants receiving service from state hospitals are affected by the responsibility dimension of perceived service quality. Also 32.6% of private hospitals are affected it. A one-unit increase in the responsibility dimension of perceived service quality in state hospitals led to an increase of 0.486 units ($p < 0,05$) in the participants' perception of the corporate reputation of the hospital, while this level increased by 0.571 ($p < 0,05$) units in private hospitals. At

this point, because perceived service quality's responsibility dimension has a significant and positive effect on corporate reputation, H_{1a} hypothesis is supported.

When the effect of tangibilities dimension of perceived service quality on hospitals' corporate reputation is examined, it is seen that 11.7% of the corporate reputation perception levels of the participants receiving service from state hospitals are affected by physical tangibilities dimension of perceived service quality, while this ratio is 31.9% in private hospitals. A one-unit increase in the tangibilities dimension of perceived service quality in state hospitals led to an increase of 0.341 units in participants' perceptions of the corporate reputation of the hospital, while this increased 0.565 units in private hospitals. At this point, because perceived service quality's tangibility dimension has a significant and positive effect on corporate reputation, H_{1b} hypothesis is supported.

When the effect of reliability, which is the last dimension of perceived service quality, to the corporate reputation is examined, it is concluded that 19.9% of the corporate reputation perception levels of the participants receiving service from state hospitals are affected by the reliability dimension of perceived service quality and this ratio is 42.8% in private hospitals. A one-unit increase in the reliability dimension of perceived service quality in state hospitals led to an increase of 0.446 units in participants' perceptions of the corporate reputation of the hospital, while this level increased by 0.654 units in private hospitals. At this point, because perceived service quality's reliability dimension has a significant and positive effect on corporate reputation, H_{1c} hypothesis is supported.

In the next part of the study, the effect of perceived service quality sub-dimensions on satisfaction was examined. According to this, 26.2% of the satisfaction levels of the participants receiving service from state hospitals are affected by the responsibility dimension of perceived service quality, while this level is 22.3% in private hospitals. One unit increase in the responsibility dimension of perceived service quality in state hospitals leads to an increase of 0.512 units in the satisfaction level of the participants regarding the service they receive from the hospital, and this level increases 0.472 units in private hospitals. At this point, because perceived service quality's responsibility dimension has a significant and positive effect on satisfaction, H_{2a} hypothesis is supported.

When the effect of perceived service quality of tangibilities dimension on satisfaction was examined, it was concluded that 16% of the satisfaction levels of service participants received from state hospitals were affected by tangibilities dimension of perceived service quality and this level was 19.8% in private hospitals. A one-unit increase in the tangibilities of perceived service quality in state hospitals led to an increase of 0.399 units in the satisfaction level of the service received by the participants while this level increased 0.445 units in private hospitals. At this point, because perceived service quality's tangibilities dimension has a significant and positive effect on satisfaction, H_{2b} hypothesis is supported.

When the effect of reliability which is the last dimension of perceived service quality, on satisfaction is examined, 24.8% of the satisfaction levels of the service providers received from state hospitals are affected by the reliability dimension of perceived service quality and this level is 20.1% in private hospitals. A one-unit increase in the reliability dimension of perceived service quality in state hospitals led to an increase of 0.498 units in the satisfaction level of the participants regarding the service they received from the hospital, while this level increased 0.448 units in private hospitals. At this point, because perceived service quality's reliability dimension has a significant and positive effect on satisfaction, H_{2c} hypothesis is supported.

Finally, in the analysis, the effect of corporate reputation on satisfaction was also examined and it was found that 20.8% of the satisfaction levels of the service providers received from state hospitals were affected by the perception of corporate reputation and it was found that this level was 23.5% in private

hospitals. A one-unit increase in perceived corporate reputation in state hospitals led to an increase of 0.456 units in the satisfaction level of the participants regarding the service received from the hospital, while this level increased 0.482 units in private hospitals. At this point, because corporate reputation has a significant and positive effect on satisfaction, H₃ hypothesis is supported.

5. Conclusion

Corporate reputation and the perception of quality service are important objectives that must be maintained and improved after being achieved. Corporate reputation, which reflects the value of the business in the eyes of the public, is an indicator of the sustainable success performance of health businesses just like the provision of quality services. In addition, to improve the health of individuals for healthcare businesses, providing perceive of high-quality service and creating a positive reputation in public opinion to hospitals can be effective in creating positive attitudes towards the hospital or changing existing attitudes for both the patients/potential patients and their relatives.

Based on this importance, the research was conducted to determine the effect of the service providers' perceptions about the quality of service on corporate reputation and satisfaction and the effect of corporate reputation on satisfaction and determine whether the effect of these differences between state and private hospitals.

According to the research results, perceived service quality has a positive and significant effect on satisfaction. This result is similar to previous studies (Kasiri, Cheng, Sambasivan, & Sidin, 2016, Izogo & Ogba, 2015, Lympelopoulos, Chaniotakis & Soureli, 2013, Malik, Akhtar, Raziq & Ahmad, 2020). Also, however, the impact of perceived service quality on the satisfaction of the responsibility and reliability dimension is higher in state hospitals, whereas the impact of the physical characteristics dimension on satisfaction is significantly higher in private hospitals.

The results obtained in the research are that perceptions about service quality have a positive and significant effect on corporate reputation. This result is similar to previous research (Gatti et al., 2012, Erođluer, 2013, Ergün, 2015, Güllüpunar, 2016, Pérez-Cornejo et al., 2019). Also, while the three dimensions, responsibility, physical characteristics, and reliability, determined in the study as sub-dimensions of perceived service quality affect much more corporate reputation at private hospitals, similarly, the impact of corporate reputation on satisfaction in private hospitals.

Another result of the research is that corporate reputation has a positive and meaningful effect on satisfaction. This result is in line with previous studies (Helm, 2007, Ünal, Akbolat, Amarat & Bozkurt, 2018, Kim, Kim & Kim 2019, Sadeghi, Ghujali & Bastam, 2019). However, Helm (2007) concluded that Garnefeld & Tolsdorf (2009) do not have a significant effect on satisfaction in corporate reputation. Also, it is reached the result that the impact of corporate reputation on satisfaction is higher in private hospitals than state hospitals.

6. Managerial Implications and Suggestions

The conclusions reached are that the quality of service provided by private hospitals is more effective in creating a sense of corporate reputation from the perspective of individuals. At this point, of course, both state and private hospitals should provide their service quality with patient expectations. In addition to this, it is important for hospitals to continuously follow modern technology and create patient trust for their services. Today, health businesses are obliged to invest in technology and to work with expert and knowledgeable personnel who are positively recognized by all stakeholders. Since patients entrust their health and life to physicians and other assistant health personnel when they

apply to health care facilities, they expect them to be valued and felt as an individual before a patient and a customer. At this point, feeling that their problems will be solved quickly and empathically and to be informed about the procedures to be done determines the trust in the hospital and hospital employees and the credibility of their approaches. Institutions and employees must create the perception that these trusts and responsibilities will be fulfilled, especially when it comes to the health of individuals. When the history of private hospitals in Turkey was researched, a significant size of the public started to receive services from private hospitals for the last 10 years. This is a sign that the creation of a sense of corporate reputation arises from the lack of options in state hospitals. But, unlike it requires special efforts in private hospitals. This requires private hospitals to continuously review the service quality and to exceed patient expectations without stopping. Similarly, the impact of patients' judgments about the corporate reputation of the hospital on service quality is more pronounced in private hospitals. The fact that the hospital in which they receive or decide to receive service is publicly respected shapes the decisions of receiving services to a great extent.

State hospitals continue to undergo an important process both in terms of modernization and physical conditions as well as managerially within the scope of the investments made in the health sector in Turkey. In the study, it was seen that the participants evaluated the effect of physical characteristics dimension of service quality on satisfaction more positively in private hospitals. This is yet an indication that state hospitals have a long way to go in terms of technological investment. However, in terms of responsibility and reliability, satisfaction assessments of state hospitals are more evident. This assessment is a sign that the price paid in private hospitals should add other dimensions in addition to physical conditions. It is necessary to create an environment that makes the individual feel safe with expert, experienced and knowledgeable employees. In this way, satisfaction attitudes in private hospitals can be brought to the desired level.

For both state and private hospitals, health personnel must manage interpersonal communication correctly. The health sector is still one of the two resisting sectors in this age when human interaction is rapidly decreasing in the service sector. At this point, the empathic, respectful, polite approach of the health personnel to the patients is one of the basic requirements. Besides, it is important to neutralize many negative situations. Health businesses should employ not only experts, knowledgeable and equipped employees, but also employees who can use the communication and body language correctly. In interpersonal communication and different behavior patterns should be developed with different individuals via continuous efforts. So positive behavioral models can be sustained through in-service training and performance evaluations.

As a result, perceived service quality and perceived corporate reputation shape satisfaction towards the service. Especially with the increasing use of social media, the change in the technological habits of individuals and the increase of internet use in daily life, individuals share their thoughts and attitudes about any subject for the benefit of other individuals. When approached with this perspective, health businesses' affecting patients' perceptions about corporate reputation and service quality in a positive way will contribute to their's success. Unlike state hospitals, it will make a difference if private hospitals pay particular attention to the corporate reputation as well as the quality of service and reliability and responsibility to ensure the continuity and development of the business and to achieve the objectives of the stakeholders.

7. Research Limitations

The research was carried out within the framework of certain limitations. These are listed below:

- The sample used in the study is composed of individuals residing in Ankara, the results do not reflect overall Turkey.
- In the results section of the research, the effect comparisons of independent variables on the dependent variables mentioned in the state and private hospitals are based on the comparison of the Standard beta and R^2 values obtained by the Regression Analysis.

References

- Anderson, E.W. & Sullivan, M.B. (1993). The antecedents and consequences of customer satisfaction for firms. *Marketing Science*, 12 (2), 125-143.
- Andreassen, T.W. (1999). What drives customer loyalty with complaint resolution? *Journal of Service Research*, 1 (4), 324-332.
- Anselmsson, J., Vestman Bondesson, N. & Johansson, U. (2014). Brand image and customers' willingness to pay a price premium for food brands. *Journal of Product & Brand Management*, 23 (2), 90-102.
- Atilla, E.A. (2016). *Sağlık hizmetleri yönetimi, tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Baum, R. J & Wally, S. (2003). Strategic decision speed and firm performance. *Strategic Management Journal*, 24 (11), 1107-1129.
- Caruana, A. (2002). Service loyalty: The effects of service quality and the mediating role of customer satisfaction. *European Journal of Marketing*, 36, 811–828.
- Brammer, S. J. & Pavelin, S. (2006). Corporate reputation and social performance: The importance of fit. *Journal of Management Studies*, 43 (3): 435 – 455.
- Boshoff, C. (1997). An experimental study of service recovery options. *International Journal of Service Industry Management*, 8 (2), 110-130.
- Cheung, M.Y., Luo, C., Sia, C.L. & Chen, H. (2009). Credibility of electronic word-of-mouth: informational and normative determinants of on-line consumer. *International Journal of Electronic Commerce*, 13 (4), 9-38.
- Cronin, J. J., & Taylor, S. A. (1992). Measuring service quality: A reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56 (3), 55–69.
- Cronin, J.J., Brady, M.K. & Hult, G.T.M. (2000). Assessing the effects of quality, value, and customer satisfaction on consumer behavioral intentions in service environments. *Journal of Retailing*, 76 (2), 193–218,
- Çınaroğlu S. & Şahin B (2013). Comparison of the public and private hospitals perception of corporate reputation and image. *International Journal of Management Economics and Business*, 9 (18), 2283-298.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğru, Ç. (2019). Meta-Analysis of antecedents and consequences of empowering employees as a contemporary management approach. *In Handbook of Research on Contemporary Approaches in Management and Organizational Strategy* (1-17). Hershey, USA: IGI Global.

- Ergün, Z. (2015). *Algılanan hizmet kalitesinin kurumsal İibara etkileri: Konya ilinde faaliyet gösteren hastanelerde karşılaştırmalı bir araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Erođluer, K. (2013). A research on the service sector about the effect of service quality perception on corporate image. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 4 (3), 29-45.
- Fombrun, C. J. & Shanley, M. (1990). What's in a name? Reputation building and corporate strategy. *Academy of Management Journal* 33 (2), 233-258.
- Garwin D.A. (1984). What does product quality really mean? *Sloan Management Review*, 26 (1), 25-43.
- Gatti, L, Caruana, A. & Snehota, I. (2012). The role of corporate social responsibility, perceived quality and corporate reputation on purchase intention: Implications for Brand Management. *Journal of Brand Management*, 20 (1), 65–76.
- Gegez, A.E. (2010). *Pazarlama araştırmaları*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Gorondutse, A. H., Hilman, H. & Nasidi, M (2014). Relationship between corporate reputation and customer loyalty on Nigerian food and beverages industry: PLS Approach. *Int. J. Manag. Bus. Res.*, 4 (2), 125-136.
- Güllüpunar, M.D. (2016). Bir halkla ilişkiler uygulaması olarak hastanelerde hasta karşılama hizmetlerinin kurumsal itibara etkisi: Kamu hastaneleri üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4 (2), 895-925.
- Güney, S. & Arıkan, S. (2002). Toplam kalite yönetiminin insan boyutu. http://www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/bilimder/doc/2002-2/5_bilder.doc.
- Helm, S.(2007). The role of corporate reputation in determining investor satisfaction and loyalty. *Corporate Reputation Review*, 10 (1), 22-37.
- Helm, S, Garnefeld, I. & Tolsdorf, J. (2009). Perceived corporate reputation and consumer satisfaction – an experimental exploration of causal relationships. *Australasian Marketing Journal*, 17, 69–74.
- Hoşgör, H., Memiş, K., Gündüz Hoşgör, D. & Koç Tütüncü, S. (2017). Examination of relationships among corporate hospital image, perceived price suitability, patient satisfaction and loyalty by structural equation modelling. *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (16), 439-453.
- Izogo, E. E., & Ogba, I. E. (2015). Service quality, customer satisfaction and loyalty in automobile repair services sector. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 30 (3), 645–658.
- Jamal, A. & Naser, K. (2002). Customer satisfaction and retail banking: An assessment of some of the key antecedents of customer satisfaction. *International Journal of Bank Marketing*, 20 (4), 146-160.
- Johnston, R. (1998). The effect of intensity of dissatisfaction on complaining behaviour. *Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction and Complaining Behavior*, 11, 69-77.
- Jones, H. & Farquhar, J.D. (2007). Putting it right: Service failure and customer loyalty in UK banks. *International Journal of Bank Marketing*, 25 (3), 161-172.
- Karaköse, T. (2006). *Eğitim örgütlerinde iç ve dış paydaşların kurumsal İibara İişkin algulamaları (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.
- Karaköse, T. (2012). *Kurumların DNA'sı itibar ve yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Kasiri, L.A., Cheng, K., Sambasivan, N. & Sidin, S. (2016). Integration of standardization and customization: Impact on service quality, customer satisfaction, and loyalty. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 35, 91-97.
- Kazançoğlu, İ. (2011). The effects of firm image and perceived service quality for customer loyalty in airlines. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 21, 130-158.
- Katrin B. (2001). From brand loyalty to e-loyalty: A conceptual framework. *Journal of Economic and Social Research*, 3 (1), 43-58.
- Keaveney, S.M. (1995). Customer switching behavior in service industries: An exploratory study. *Journal of Marketing*, 59, 71-82.
- Kim, D., Kim, S. & Kim, K. J. (2019). Building corporate reputation, overcoming consumer skepticism, and establishing trust: Choosing the right message types and social causes in the restaurant industry. *Service Business*, 13, 363–388.
- Kotler, P. (2000). *Pazarlama yönetimi*. (Çev: N. Muallimoğlu). İstanbul: Beta.
- Kotler, P., Bowen, J. & Makens, J. (2003). *Marketing for hospitality and tourism*. New Jersey: Prentice Hall International Inc.
- Küçükaltan, G. (2007). *Hizmet kalitesi kavramına genel bir yaklaşım ve hizmet kalitesinin önemi. Hizmet kalitesi kavramlar, yaklaşımlar ve uygulamalar*, 57-71. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lewis, R.C. & Booms, B.H. (1983). *The marketing aspects of service quality in emerging perspectives on services marketing*. Chicago: American Marketing.
- Lu, L., Tong, C.. & Wong, A. (2017). The intervening effect of customer satisfaction in the relationship between corporate social responsibility and reputation and credibility: case of credit departments of Taiwan's farmer association. *British Journal of Economics, Management & Trade*, 16 (4), 1-18.
- Lymperopoulos, C., Chaniotakis, I.E. & Soureli, M. (2013). The role of price satisfaction in managing customer relationships: The case of financial services. *Marketing Intelligence & Planning*, 31 (3), 216–228.
- Malik, S. S., Akhtar, F., Raziq, M. M. & Ahmad, M. (2020). Measuring service quality perceptions of customers in the hotel industry of Pakistan. *Total Quality Management & Business Excellence*, 3-4.
- Melo, T. & GarridoMorgado, A. (2012). Corporate reputation: A combination of social responsibility and industry. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 19 (11), 1-31.
- Oliver, R.L. (1997). *Satisfaction: A behavioral Pprerspective on the customer*. New York: McGraw Hill.
- Orhaner, E. (2014). *Türkiye' de sağlık sigortası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özdemir, Y, Kayapinar Kaya, S.& Turhan, E. (2019). A scale to measure sustainable campus services in higher education: Sustainable service quality. *Journal of Cleaner Production*, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118839>
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652619337096?via%3Dihub> (18.10.2019).
- Öztürk, A. (2011). *Hizmet pazarlaması*. Eskişehir: Ekin.
- Parasuraman, A., Berry, L.L. & Zeithaml, V.A. (1990). Guidelines for conducting service quality research. *Marketing Research*, 2 (4), 34-44.

Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. & Berry, L.L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 4, 41-50

Parasuraman, A., Zeithaml, V., & Berry, L. L. (1994). Reassessment of expectations as a comparison standard in measuring service quality: Implications for further research. *Journal of Marketing*, 58 (1), 111–125.

Pérez-Cornejo, C., Quevedo-Puente, E. & Delgado-García, J.B. (2019). How to manage corporate reputation? The effect of enterprise risk management systems and audit committees on corporate reputation. *European Management Journal*, 37, 505-515.

Rindova, V. P., Williamson, I. O., Petkova, A.P. & Sever, J. M. (2005). Being good or being known: An empirical examination of the dimensions, antecedents, and consequences of organizational reputation. *Academy of Management Journal*, 48 (6), 1033-1049.

Sadeghi, A., Ghujali, T. & Bastam, H. (2019). The effect of organisational reputation on e-loyalty: The roles of e-trust and e-satisfaction. *ASEAN Marketing Journal*, 10 (1), 1-16.

Smith, A.K. & Bolton, R.N. (2002). The effect of customers' emotional responses to service failures on their recovery effort evaluations and satisfaction judgments. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 30 (1), 5-23.

Skallerud K. (2011). School reputation and its relation to parents' satisfaction and loyalty. *International Journal of Educational Management*, 25 (7), 671-686.

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson/Allyn & Bacon.

Tax, S.S., Brown, S.W. & Chandrashekar, M. (1998). Customer evaluations of service complaint experiences: Implications for relationship marketing. *Journal of Marketing*, 62, 60-76.

Taylor, S.A. & Baker, T.L. (1994). An assessment of the relationship between service quality and customer satisfaction in the formation of consumers' purchase intentions. *Journal of Retailing*, 70, 163-178.

Tuik (2016). 2015 service sector report.

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do;jsessionid=VcG2PwGYjHpJBX7Kxp2vd4mQRQv32L8NFQ2yhnnwXXzdpvyhzPvh!-1774381858?metod=search&araType=hb>

Tuik (2019). 2018 service sector report.

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do;jsessionid=VcG2PwGYjHpJBX7Kxp2vd4mQRQv32L8NFQ2yhnnwXXzdpvyhzPvh!-1774381858?metod=search&araType=hb>

Turan, N. (2004). *Türkiye' de sağlık hizmetleri ve sağlık sektöründe temel sorunlar; çözüm için sağlık kooperatifçiliğinden yararlanma gereği ve olanakları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Ünal, Ö., Akbolat, M., Amarat, M. & Bozkurt, B. (2018). Sağlık hizmetlerinde kurumsal itibar algısının hasta memnuniyetine etkisi. *International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS'18) June 27-28, 2018 /Bandırma – Turkey*, 1035-1041.

Turkish-Russian Relations During AK Parti Rule: Could Economic Partnership Transform into a Strategic Partnership? A Realistic Outlook

AK Parti Döneminde Türkiye-Rusya İlişkileri: Ekonomik Müttefiklik Stratejik Müttefikliğe Dönüşebilir mi? Gerçekçi bir Bakış Açısı

Gönderilme tarihi/received: 20.11.2019

Kabul tarihi/accepted: 15.01.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Ozan ÖRMECİ¹

Öz

Soğuk Savaş dönemi sonrasında, Türkiye-Rusya ilişkileri, sürekli gelişim kaydedilen yeni bir sürece girmiştir. NATO ve ABD ile siyasi ve askeri bağlar devam etse de, özellikle enerji sektöründe ve genel olarak ekonomide Türk-Rus ilişkileri derinleşmiştir. Bu nedenle, iki ülke, 2010'lu yıllardan itibaren “ekonomik müttefik” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Ancak Ankara ile Moskova arasındaki çeşitli siyasi ve diplomatik anlaşmazlıklar bu dönemde de sürmüştür. Dahası, Suriye iç savaşının yarattığı gerginlikler nedeniyle, 2015-2016 döneminde Türk-Rus İlişkileri, “jet krizi” ve “Karlof suikasti” nedeniyle kısa bir turbülans dönemine girmiştir. Bu makale, Türkiye-Rusya ilişkilerinin geleceğini Realist bir perspektiften değerlendirmeyi ve “ekonomik müttefiklik” ilişki biçiminin “stratejik müttefiklik” ilişki biçimine dönüşüp dönüşmeyeceğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye-Rusya İlişkileri, Realizm, Ekonomik Müttefiklik, Stratejik Müttefiklik, AK Parti.

Abstract

Following the end of Cold War, Turkish-Russian relations entered into a new era of continuous progress. While Turkey's political and military ties with NATO and the United States persisted, Turkish-Russian cooperation quickly deepened in terms of energy sector and economy in general. Thus, in the early 2010s, two countries began to be labeled as “economic partners”. However, disagreements between Ankara and Moscow continued in various political and diplomatic issues. Moreover, due to tensions caused by the Syrian civil war, Turkish-Russian relations entered into a short turbulent period between 2015 and 2016 with the “jet crisis” and the “Karlof assassination”. This article aims to discuss the prospects of Turkish-Russian relations from a Realist perspective and to question whether developing “economic partnership” could actually transform into a “strategic partnership”.

¹ Associate Professor and Head of the Department of Political Science and Public Administration in Istanbul Gedik University. E-mail: ozan.ormeci@gedik.edu.tr / ozanormeci@gmail.com.
ORCID No: <https://orcid.org/0000-0001-8850-6089>.

Keywords: Turkish-Russian Relations, Realism, Economic Partnership, Strategic Partnership, AK Parti.

Introduction

Following the end of Cold War, Turkish-Russian relations entered into a new era of continuous progress. While Turkey's political and military ties with NATO and the United States persisted, Turkish-Russian cooperation quickly deepened in terms of energy sector and economy in general. Thus, in the early 2010s, two countries began to be labeled as "economic partners". However, disagreements between Ankara and Moscow continued in various political and diplomatic issues including Russian annexation of Crimea, Syrian civil war, Nagorno Karabakh Dispute, Turkey's Western orientation in foreign policy, and the PKK controversy. Moreover, due to tensions caused by the Syrian civil war, Turkish-Russian relations entered into a short turbulent period between 2015 and 2016 with the "jet crisis" and the "Karloff assassination". This article aims to discuss the prospects of Turkish-Russian relations from a Realist perspective and to question whether developing "economic partnership" could actually transform into a "strategic partnership".

In order to that, first of all, a short historical background of Turkish-Russian relations will be provided to readers who are unfamiliar with the subject at hand. Secondly, the development of Turkish-Russian relations during successive AK Parti governments (2002-2019) will be analyzed. Thirdly, concrete parameters of Turkish-Russian economic partnership will be revealed in order to understand the extent of cooperation between two countries. Accordingly, Mersin Akkuyu Nuclear Power Plant, TurkStream (*Türk Akımı*) and earlier energy-based projects, S-400 air missile defense system deal and military cooperation, developing relations in tourism and construction industries as well as increasing number of Turkish-Russian families (marriages) will be explained. Fourthly, problematic issues that overshadow bilateral relations will be listed. Lastly, the author will make a strategic assessment from a Realist perspective about whether Turkish-Russian "economic partnership" could eventually turn into a "strategic partnership" in the near future.

I. Turkish-Russian Relations: Historical Background

Historically, Turkish-Russian relations are built on the basis of political and military confrontation and competition. Diplomatic relations between the two countries began with the formal request by Czar Ivan the 3rd to send a diplomatic delegation to Istanbul in 1492 (*Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/b*). Two countries represented the "enemy" to each other during the times of Ottoman Empire. During these ages, Tsarist Russian Empire identified itself as the inheritor of Byzantine Empire and saw Ottoman Empire as a barrier to realize its imperial aim of reaching the warm waters (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 11). In addition, while Istanbul was the religious center of Orthodox Christians during this era, the Russian Church was a metropolitan bishop of the Patriarchate in Istanbul (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 12). The first war between two countries took place in 1569 with the Astrahan Campaign of Ottomans. The wars intensified and multiplied in the coming ages and Russia began to use Christian minorities issue as a tool to have control over Ottoman domestic politics. With the Küçük Kaynarca Treaty in 1774, Russia began to dominate the Black Sea and became the protector of Ottoman Christians (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 15). Although there were temporary alliances between two countries as in 1798 against Napoleonic France, in general, Ottoman State had to be sided with major European powers including Britain and France such as in the Crimean War of 1853-1856 in order to survive against Russia. With the 1833 Treaty of Hünkâr İskelesi, Russia also acquired additional powers over the Bosphorus. Two countries were on the other sides in the First

World War as well. While the war eventually led to the collapse of Ottoman Empire and the emergence of Turkey, Russian Empire was also replaced with the communist USSR after the Bolshevik Revolution in 1917. If we have to make an assessment of historical relations; it would not be wrong to conclude that two countries had an enmity perception due to their geopolitical clashes, political competition, and endless wars. In addition, Russians had a psychological domination against Turks due to their victories in almost all wars fought against Ottoman Empire.

Unlike the Ottoman period, during Turkey's Independence War (1919-1922) and the single-party era (1923-1945), Turkish-Russian relations were constantly improved. Soviet help to Turkish National Struggle and Atatürk-Lenin friendship were key factors during this period. Soviet help was also a decisive factor about Turkish victory in the war due to arms support and financial aid provided by Moscow to Ankara (Yılmaz & Yakşı, 2016, pp. 19-20). Anti-imperialist political stances of two countries and their leaders also helped two states during this period to establish friendly relations. In addition, Nonaggression and Friendship Treaty of 1925 was a milestone for adding an institutional framework to developing relations (Metin, 2012). Russia also supported Turkish control over the Bosphorus during this era with the Montreux Convention in 1936 (Topsakal, 2016, p. 46). In addition, Russia procured a credit to Turkish government in 1931 in order to help Ankara to establish a textile factory (Kakışım, 2019, p. 69). Turkish Minister of Foreign Affairs Tevfik Rüştü Aras was a key figure in terms of Turkish-Soviet alliance during this period.

Friendly relations between two countries changed rapidly after the Second World War upon threatening demands coming from Stalin. The crisis was caused by Russia; after winning the Second World War, Moscow declared that it would not renew the 1925 Nonaggression and Friendship Treaty since Turkey stayed neutral until the very last days of the war against Nazi Germany. Later, in order to renew the Treaty, Soviet Russia asked some territories (Kars and Ardahan), reconsideration of the Montreux Treaty, and a military base at the Bosphorus as required conditions (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 27). Consequently, Turkey had to change its foreign policy direction and began to look for new and more reliable partners. Accordingly, Turkey began to get closer with the United States and eventually became a member of NATO and the Council of Europe in the 1950s.

During the Cold War (1945-1991), Turkish-Russian relation was characterized by enmity perception and suspicion once again. However, both countries were somehow kept their bilateral relations and contact channels even during this period. For instance, in 1953, Moscow officially declared that it gave up from Stalin's territorial demands (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 31). Moreover, when Turkey began to have problems with Washington and NATO due to Cyprus Dispute, in the 1960s and 1970s, two countries even established some important economic projects together in Turkey. The most important among them were Aliğa Oil Refinery and İskenderun Iron and Steel CO. In addition, during this period, Prime Minister Süleyman Demirel (1967) and President of the Republic Cevdet Sunay (1969) made official visits to Russia (Topsakal, 2016, p. 47). However, classical Cold War paradigm was restored after the 1980 military coup and the prevailing Turkish-American alliance and ideological differences prevented Turkish-Russian relations to improve further.

With the end of Cold War, the main pattern and paradigm changed in terms of Turkish-Russian relations. Most importantly, as the communist bloc collapsed, two countries were not sided against each other anymore. This helped Turkish and Russian statesmen and companies to improve their relations without political reservations. Furthermore, people from both countries engaged in commercial activities apart from their states. A new type of trade called "suitcase trading" (*bavul ticareti* in Turkish) started in Istanbul (especially in Laleli district) due to huge number of Russian tourists coming to Turkey for buying different types of commercial goods, which constituted the half of Turkey's total export volume at those years (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 33). In the meantime,

starting from these years, Turkey began to develop its ties with the Turkic states in Caucasia and Central Asia as the “Iron Curtain” was lifted. This trend was strengthened with Turkey’s new liberal-minded Prime Minister Turgut Özal’s globalization vision. At the same time, Turkey’s strategic need for regular energy suppliers forced Ankara to reconsider its historical perception of Moscow and to actively support developing Turkish-Russian relations. This trend continued after Özal as well; although Turkish-American relations continued to dominate the political/military scene, in economy and especially in terms of energy politics, Russia has begun to transform into a close partner. Accordingly, with the 1992 agreement (Treaty on the Principles of Relations between the Republic of Turkey and the Russian Federation), signed by then-Turkish Prime Minister Süleyman Demirel, two countries identified each other as “friendly state” for the first time in their history (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 33). According to Kelkitli (2017, p. 20), this agreement was “the first blueprint that determined the basic contours of Turkish-Russian relations in the post-Cold War era”. Yılmaz and Yakşı (2016, p. 33) described this period (the 1990s) as “restrained proximity” (*ölçülü yakınlık*) due to ongoing suspicion on both sides even though the Cold War was over and competing interests in Caucasia and Central Asia. This was caused by two countries’ divergent positions in terms of Nagorno-Karabakh Dispute and Armenia-Azerbaijan relations as well as Chechen and Kurdish Questions. In addition, during this period, Russian S-300 air missile defense system sale to South Cypriot government caused anger in Ankara (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 35).² Rubin and Kirişçi (2001, p. 155) on the other hand identified this period as “virtual rapprochement” due to “managed geopolitical rivalry” and “unique economic cooperation verging on interdependence”. In addition, Özbay (2001, p. 38) described the 1990s as “lost years” due to missed opportunities. However, with Prime Minister Bülent Ecevit’s Moscow visit in 1999, during which Ecevit said that “Chechnya problem is a domestic political affair of Russia”, relations became ready for a take-over in the coming years (Özbay, 2001, p. 38).

II. Turkish-Russian Relations During AK Parti Governments

The most important progress in the history of Turkish-Russian relations took place in the 2000s and 2010s during the reign of Vladimir Putin and Recep Tayyip Erdoğan. While both leaders are often criticized for their authoritarian tendencies and anti-Western attitude in some issues, so far they managed to get over political crises and improve their countries’ relations. In fact, two countries decided to enhance their relations in 2001, before AK Parti and Erdoğan came to power, with the “Joint Action Plan to Develop Cooperation between the Russian Federation and Turkey” (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 36). The document emphasized that the fundamental changes in the world of historic magnitude opened a new stage in interaction between Turkey and Russia, characterized by opportunities of developing fruitful bilateral and regional cooperation in every field in the spirit of friendship and mutual trust and thus, the two countries are determined to carry their relations to the level of enhanced constructive partnership (*Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/b*). According to Arafat and Alnuaimy (2011, p. 109), this document was of crucial importance for its call for close relations in regional and international issues especially in Eurasia. During then-Foreign Minister Abdullah Gül’s visit to Russia on 23-26 February 2004, a new document, “2004-2005 Consultations Programme between the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey and Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation” was signed and bilateral consultation process was formalized (*Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/b*). In addition, during the same year, Vladimir Putin became the first Russian President to visit Turkey on 5-6 December 2004 (*China Daily*, 2004). “Joint Declaration on the Intensification of Friendship and Multidimensional

² Upon Turkish pressure, Cypriot government later sold this air missile defense system to Greece.

Partnership” was signed during this visit. This was followed by then-Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan’s visits to Russia in 10-12 January 2005 and 17-18 July 2005. Intensifying relations developed further with President Putin’s working visit in November 2005 and Turkish President Ahmet Necdet Sezer’s official visit in June 2006 (*Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/b*). Moreover, in 2007, Russian Cultural Year activities were organized in Turkey and reciprocally the year 2008 was celebrated as the Turkish Cultural Year in Russia. In May 2010, High-Level Cooperation Council (*Rusya-Türkiye Üst Düzey İşbirliği Konseyi*), “a mechanism that would act as the guiding body in setting the strategy and main directions for developing Russian-Turkish relations, was established in the course of Russian President Dmitry Medvedev’s visit to Turkey” (Kelkitli, 2017, p. 22). According to Kısacık, harmony between two countries’ leaders (Erdoğan and Putin) as well as their “win-win” approach also strengthened this trend and Turkey and Russia began to consider each other as partners during this new and ongoing “Golden Age” (Örmeci & Kısacık, p. 474).

Fatih Özbay (2011, p. 38) analyzes Turkish-Russian relations during AK Parti period in two different categories: “2000-2008” period and “2008 onwards” period. In the first period, which Özbay (2011, pp. 38-39) calls as “searching years”, economic relations began to develop rapidly with Turkish government’s full initiative. However, since Turkey’s main foreign policy goal and ideal during this era was to become a full member of European Union, relations with Russia were not seen as the most important political issue. The second period, “2008 onwards” era on the other hand witnessed an improvement in terms of political relations too, in addition to economic relations. During this period, bilateral political relations began to develop, mutual trust was established and big economic projects were realized. However, this period was overshadowed and ended by 2014 Ukraine events and 2015 Russian intervention into Syria when two countries defended and actively supported opposing sides and began to perceive each other as “rival” once again. This hostile perception was strengthened with the “jet crisis” and “Karlov assassination” that followed these crises soon afterwards in 2015 and 2016. However, starting from 2016, with President Erdoğan’s efforts³ and both countries’ strategic necessities, bilateral relations quickly recovered and economic relations even trespassed on the military zone (with the S-400 deal) for the first time in history. Thus, starting from 2016, it would not be wrong to assume that Turkish-Russian relations entered into a new (third) phase; during which Russia has gradually become the most important economic and political actor for Turkey due to ongoing Syrian crisis, new energy projects, and military cooperation.

Although economic, diplomatic, and cultural relations constantly improved between two countries during successive AK Parti governments, several crises also took place. Crises were often caused by two countries’ different reactions’ to some regional political conflicts. Russian Federation, with Vladimir Putin’s coming to power, adopted the “near abroad” doctrine in order to reclaim Russian influence in the post-Soviet neighboring countries by using the energy card and frozen conflicts (Derman, 2018/a, p. 158). Another instrument implemented by Putin was to use the ethnic Russian population as a diplomatic leverage in order to influence former Soviet countries’ domestic affairs via threatening their territorial integrity (Çomak & Şeker, p. 232). Turkey on the other hand, adopted “zero problems with neighbors” (*komşularla sıfır sorun*) strategy during AK Parti era with the influence of Erdoğan’s foreign policy advisor and later Turkey’s Foreign Minister (2009-2014) and Prime Minister (2014-2016) Professor Ahmet Davutoğlu. With this policy (*Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/a*), Turkey aimed to expand the scope of Mustafa Kemal Atatürk’s “Peace at home, peace in the world” principle and to establish friendly relations with all countries around

³ According to Turkish newspapers, Turkish businessman Cavit Çağlar was a key figure in opening dialogue channels between Putin and Erdoğan after the crisis (*Haberler.com*, 2019). Some others (Yetkin, 2016) claim that it was former Kazakhstan President Nursultan Nazarbayev and then-Turkey’s Chief of General Staff Hulusi Akar helped two leaders to get over this crisis.

itself. Thus, Russian strategy of reclaiming power in the “near abroad” and Turkish aim to develop relations with neighbors overlapped in the 2000s. However, Turkey’s Western orientation and close ties with United States and NATO as well conflicting interests in some regional political developments limited the level of cooperation between two countries.

The first crisis between two countries took place in 2008 with the Russian intervention into Georgia. Eventually, Russia transformed South Ossetia and Abkhazia into two pro-Russian satellite states (Çomak & Şeker, p. 233). Russia defended this intervention by using the presence of Russian citizens in these regions as a result of Russian policy of “passportization” in the early 2000s (Güneylioğlu & Savaş, p. 289). Moscow also argued that civil casualties in the region after the Georgian intervention was an effort of “genocide” by making reference to newly developing concept of “Responsibility to Protect-R2P” (Güneylioğlu & Savaş, pp. 290-291). Turkey on the other hand defended the sovereignty and territorial integrity of Georgia in 2008 and afterwards. Moreover, Ankara developed many energy and transportation projects such as Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline (BTC), Baku-Tbilisi-Erzurum pipeline (BTE), and Baku-Tbilisi-Kars railway (BTK) with Azerbaijan and Georgia in the 2000s and the 2010s (Kelkitli, 2017, p. 50).

Another problem emerged between Ankara and Moscow in 2014 with the Russian interference into Ukraine, which eventually led to the annexation of Crimea by Russia. Turkey opposed to Russian interference into Ukraine on the basis of Ukrainian territorial integrity and did not recognize Russian annexation of Crimea (Özçelik, 2018, p. 1216). This position was clarified with President Erdoğan’s visit to Ukraine in 2015, during which Turkish President met with Crimean Tatar and Meskhetian/Ahiska Turks representatives (Derman, 2018/b, p. 1233). Moreover, in 2017, during Turkish Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu’s visit into Ukraine, Ankara and Kiev signed a free trade agreement and Ankara promised to donate 3 million US dollars for 5 years to Ukrainian Armed Forces (Derman, 2018/b, p. 1234). During this period, by following a Realist and pragmatic foreign policy, Turkey tried to criticize Russian foreign policy towards Ukraine and Crimea and help Ukrainian government and Crimean Tatars without completely spoiling relations with Moscow (Özçelik, 2018, p. 1216). However, upon Russian President Vladimir Putin’s participation into 100th anniversary activities for 1915 events in Yerevan and deepening confrontation with Russia in Syria, Turkey began to follow a more active foreign policy for supporting Crimean Tatars via organizing the World Congress of Crimean Tatars in 2015 (Özçelik, 2018, p. 1217).

In addition, after the Russian military intervention into Syria in 2015, which changed the course of events in Syria and allowed -Turkey’s main target- Bashar al Assad to stay in power, Ankara and Moscow had their third and most important regional conflict. During the civil war, Turkey clearly supported the Sunni opposition (Free Syrian Army) and blamed Syrian state for organizing chemical attacks⁴ towards civilians, whereas Russia stood firm by supporting the Assad government and blamed Turkey for supporting outlaws. Russia identified opposition forces in Syria as “terrorists” with its declared new foreign policy vision in 2016 (Örmeci & Kısacık, 2018, pp. 258-259). Syrian crisis even led to the shooting of a Russian jet that violated Turkish airspace in 2015. Thus, Syrian crisis could be identified as the worst crisis during AK Parti era in terms of Turkish-Russian relations.

These crises prove that although great progress achieved in Turkish-Russian relations during AK Parti era in terms of breaking prejudices and building trust, two countries’ regional geopolitical considerations are not coherent and relations are still prone to political crises in times of escalation. Ankara aims to keep good relations with Moscow although it does not have any sympathy towards Russian foreign policy towards Ukraine and Syria. One can claim that Moscow also shows its good

⁴ UN also asserts that Syrian government conducted UN chemical attacks towards civilians during the civil war (UN News, 2018).

will to help Turkey to become a regional power by establishing Turkey's first ever nuclear power plant and selling to Ankara -Turkey's one and only air missile defense system- S-400s while Americans rejected the sale of Patriot system. Thus, except for the turbulent 2015-2016 period, it would be a fair judgment to conclude that Turkish-Russian relations entered into a "Golden Era" during AK Parti government.

III. Turkish-Russian Economic Partnership

Turkish-Russian economic relations in terms bilateral trade is around 26 billion US dollars as of early 2019 (*Daily Sabah*, 2019). According to TÜİK-Turkish Statistical Institute (*TÜİK*), Russia is Turkey's second biggest trade partner after Germany. Two countries' leaders have a declared goal of reaching 100 billion US dollars in bilateral trade in the coming years (*Daily Sabah*, 2019). During the 8th High-Level Cooperation Council meeting held in Moscow on April 8, 2019, Russian President Vladimir Putin underlined that the volume of Turkish-Russian investments has reached 20 billion US dollars; while Turkish President Recep Tayyip Erdoğan emphasized that almost 6 million Russian tourists (5.96 million) visited Turkey in 2018 (*Daily Sabah*, 2019). The positive trend in developing economic relations continued in 2018 (*Sputnik Türkiye*, 2018/b) although both countries' economic growth slowed down in recent years.

According to Özbay (2011, p. 39), Turkish-Russian economic partnership is beneficial since two countries have complementary economies. Looking at Turkish-Russian economic relations closely, this is not a false claim since Russia fulfills Turkey's energy (mainly natural gas and oil) needs and Turkey is a perfect destination for Russian people's holiday plans as well as a good market for acquiring commercial goods. As Köstem (2018, p. 11) concludes, natural resources dominate Turkey's imports from Russia, while Russia in return imports mostly machinery and equipment, textiles, and food products from Turkey. However, it is a fact that economic relations are in favor of Russia since Turkey has a large trade deficit against Russia and it has become dependent on Russian natural gas. By 2018, Russian exports to Turkey are around 21.3 billion US dollars, whereas Turkish exports to Russia are only around 4.2 billion US dollars (*Sputnik Türkiye*, 2018/a).

In order to better understand the extent of Turkish-Russian economic cooperation, one should look at concrete economic projects and make industry-based analyses.

Mersin Akkuyu Nuclear Power Plant: Russian Federation is establishing Turkey's first ever nuclear power plant in Akkuyu/Mersin with a budget of 25 billion US dollars (*AA*, 2016). Rosatom Assistant General Manager Kirill Komarov announced that seismic studies for the nuclear plant is over and the nuclear plant will officially start producing electricity in 2023 (Akkuyu Nükleer). With the opening of the nuclear plant, Turkey's natural gas imports will be reduced considerably and there will be an economic gain of 3.6 billion US dollars for Ankara (Örmeci & Kısacık, p. 457). In addition, thanks to this project, 300 Turkish students are trained in Russia in the field of nuclear energy and many of them will work in Mersin/Akkuyu Nuclear Power Plant after finishing their education (Örmeci & Kısacık, p. 458).

TurkStream and energy-based relations: Turkish-Russian energy cooperation has become quickly the most important determinant of bilateral relations in the last few decades. Economic relations in the field of energy between two countries started with Russia-Turkey Natural Gas Pipeline (West Line) project in 1984. After the earlier studies and planning phase, a 25-year Natural Gas Purchase-Sale Agreement was signed between BOTAŞ and SoyuzGazExport on 14 February 1986. Within the scope of this agreement, natural gas imports from Russia to Turkey started in 1987 and reached to the maximum amount of 6 billion m³ per year in 1993 (*Republic of Turkey Ministry of Energy and*

Natural Resources). West Line project included Ukraine and Bulgaria as well in addition to Turkey and Russia.

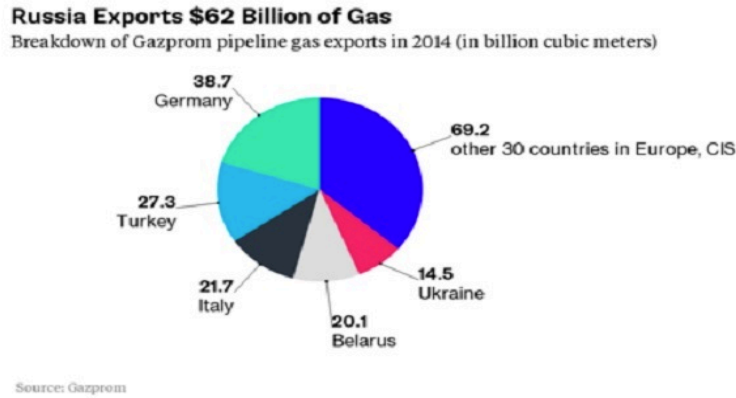
The second important project was Blue Stream (*Mavi Akım*). Within the scope of the 25-year Natural Gas Purchase-Sale Agreement signed between BOTAŞ and Gazexport on December 15, 1997, natural gas is transported from the Russian Federation through a transit line under the Black Sea to Turkey. According to the agreement, 16 billion cubic meters of natural gas per year is supplied to Turkey (*Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources*). The pipeline was taken into operation on February 20, 2003 and the official opening ceremony was held on November 17, 2005.

Map I: Natural gas pipelines and projects passing from *Turkey*

(*Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources*)

The TurkStream (*Türk Akımı*) project is the last important energy project agreed between Moscow and Ankara. The project consists of a new gas pipeline system with a maximum capacity of 31.5 billion m³ per annum for two lines, each having 15.75 billion m³ per annum, which run from Russian Federation through Black Sea to the receiving terminal on the Black Sea coast of our country and further across the territory of Turkey up to the borders with its neighboring states (*Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources*). The project was initiated with a state protocol on October 10, 2016 with the presence of two countries' Presidents and is expected to be in operation at the end of 2019. The TurkStream project includes Greece, Albania, and Italy as well.

Graphic I: Russian gas exports by 2014 according to Gazprom (*Global Research*, 2015)

While these projects strengthen bilateral ties and force two countries to work on their political problems by overriding their historical enmities, Turkey's heavy dependence on Russian energy especially in the field of natural gas is often criticized in Turkey and in the Western countries. According to official 2017 statistics, Turkey imports 53 % of its total natural gas from Russian Federation (Kakışım, 2019, p. 76).⁵ This can be considered as a political fragility against Russia since Moscow used natural gas as a diplomatic weapon against Ukraine many times (in 2006, in 2009, and most recently in 2014) in the recent past. Looking from a positive perspective on the other hand, since Turkey is Russia's second biggest gas market after Germany, the energy-based cooperation of two countries can be categorized as "mutual dependency" (Kakışım, 2019, p. 86).

S-400 deal and military cooperation: Turkey decided to buy its first ever air missile defense system from Russia albeit heavy criticism coming from Washington. This is of historical importance since first time a NATO member country bought Russian made S-400 system although Russian made S-300 systems are already implanted in many NATO countries including Greece, Bulgaria, and Slovakia (RT, 2019). The delivery of the system started in July 2019. Although technically S-400 system is a perfect choice, due to Turkey's NATO membership, there are political risks. Many military experts claim that Turkey might not even integrate this system into its general defense architecture due to its NATO ties. Moreover, Turkey was excluded from the F-35 stealth jet program after S-400 deliveries from Russia (*The Defense Post*, 2019).

Turkish-Russian military cooperation in recent years is not limited to S-400 deal. It should not be forgotten that, in the early 2000s, Turkish General Tuncer Kılınç (then-Secretary of the National Security Council) even advocated a radical shift from the classical Cold War foreign policy paradigm and offered a new Eurasian vision for Turkey, which proposes an alliance with Russia and Iran instead of Western countries (Baytok, 2002). Chiefs of Staff of the Armed Forces of both countries paid visits reciprocally in 2002 followed by several visits of high ranking Commanders. Moreover, Russian Armed Forces and Turkish Armed Forces already conducted a joint naval operation in December 2006 (Operation Black Sea Harmony) (*Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/b*). Although Turkey politically did not approve Russian interventions in Georgia (2008) and in Ukraine (2014), due to its own problems with Washington related to Kurdish Question and Israel-Palestine conflict, Ankara did not position itself in the anti-Russia camp and kept its military ties with Moscow since then. Moreover, after the cancellation of F-35 program, Turkey might decide to buy its new generation jets from Russia instead of United States. Rostec President Sergei Chemezov already offered Turkey to buy Russian made SU-35 jets after the crisis between Washington and Ankara (*Takvim*, 2019).

⁵ Telli (2017, p. 163) claims that Turkey's natural gas dependence on Russia is around 52 %, while Derman (2018/a, p. 159) claims that it is around 60 %. Köstem (2018, p. 13) on the other hand asserts that it is around 55 %.

Tourism: The positive effect of tourism in bilateral relations became apparent right after the Cold War. The first step was the emergence of “suitcase trading”. The next step was the discovery of Turkey’s Mediterranean shores by Russian tourists. Turkey’s former ambassador to Moscow Nabi Şensoy claimed that, tourism not only positively affects Turkish economy, but also offers a chance to improve social relations between two nations (Yılmaz & Yakşı, 2016, p. 34). According to official statistics provided by Turkey (*Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/c*), in 2014, a total of 4.5 million Russian tourists visited Turkey. Due to “jet crisis” and “Karlov assassination” this number decreased in 2015 and 2016; but in 2017 it rose to 4.7 million. In 2018, the number of Russian tourists visiting Turkey reached almost 6 million (5.96 million), which constituted 15.1 % of total visitors coming to Turkey (*Daily Sabah*, 2019). Turkish city Antalya (especially Kemer region) has become the center of Turkish-Russian touristic ties and is now called as “little Moscow” by many (Uzun, 2018).

Construction sector: According to statistics provided by *BBC* (2010-2013 period), for Turkish construction companies, Russia is the second biggest market after Turkmenistan (Şenerdem, 2015). The cooperation between Moscow and Ankara in the construction industry started with ENKA’s restoration of Petrovsky Passage in Red Square in 1988 and increased regularly until the turbulent period of 2015 and 2016. According to Turkish-Russian Businessmen Association, at its peak in 2013, the volume of economic activities of Turkish construction companies in Russia reached 5.8 billion US dollars (Rus Türk İşadamları Birliği, 2019, p. 9). After the huge shrinking in 2016 and 2017, a growth started once again in 2018 and trade volume in the construction industry reached 3.9 billion US dollars in 2018 (Rus Türk İşadamları Birliği, 2019, p. 9).

Turkish-Russian families: The number of Turkish-Russian families is constantly rising in recent years. According to estimations, there are now almost 105,000 Russian brides who married Turkish men (Karakuş, 2017). Moreover, the number of Turkish citizens living in Russian capital (Moscow) is now around 40,000 (Karakuş, 2017). Russia looks at intermarriages from a strategic point of view since the Cold War. According to many analysts, “intermarriages” was a key factor in Russian help to Bashar Assad regime in Syria as well (*Milliyet*, 2012). Turkey’s former Foreign Minister Ahmet Davutoğlu also said in 2012 that “Russian brides” is a positive development for Turkish-Russian relations (*Hürriyet*, 2012).

IV. Problematic Issues

Russian annexation of Crimea: As stated earlier, two countries defended opposing sides after the Russian annexation of Crimea in 2014. Turkey defends the territorial integrity of Ukraine and the rights of Crimean Tatars, whereas Russia claims that NATO expansion should be stopped and Ukraine should not be a member of NATO and European Union. Turkish position in Ukraine is caused by international law as well as recent weapon sales to Ukraine (*Sputnik Türkiye*, 2017). In Russian perspective on the other hand, Ukraine is part of “*Russkiy mir*” (Russian world) and it should never be allowed to be a part of the Western bloc. In official Russian National Security documents, NATO’s eastern enlargement is stressed as one of the most important geopolitical risks (Akdeniz, 2018, p. 250). Accordingly, Russian interventions in 2008 (Georgia) and in 2014 (Ukraine) aimed at punishing pro-American and pro-NATO forces in Moscow’s “near abroad”. However, Turkey is a member of NATO and it does not have any opposition against NATO’s further enlargement unless it causes a major regional crisis. Furthermore, Ukraine has become a new market for the Turkish defense industry in recent years. Thus, two countries’ divergent positions in Ukraine are not caused only by their different approach to international law, but also from conflicting national interests. However, it should be noted that Ukraine Crisis is not the most vital issue for Turkish-Russian relations. Against expectations of

the Western countries, Turkey's refusal to bandwagon with Western powers to implement economic sanctions towards Russia is a clear proof of this (Önsoy, 2014, pp. 251-252).

Syrian crisis: The most serious challenge to Turkish-Russian relations is caused by the ongoing Syrian civil war since 2011. While Turkey supported the Sunni opposition and rebel forces during the civil war -together with the Western countries-, Russia strongly supported Bashar al Assad government and actively engaged in Syria by a military intervention in 2015. Russian support to Ba'ath regime is originated from the Cold War cooperation between Moscow and Damascus and it has intensified after the Cold War due to new military agreements between two countries and Syrian government's purchases of Russian arms. According to estimations, Russia alone provides 44 % of Syria's arsenal (Kelkitli, 2017, p. 92). Moscow has a military naval base in Tartus and a listening facility in Latakia (Kelkitli, 2017, p. 92). Thus, Russia does not want to allow the replacement of Assad regime with a moderate or radical Islamist regime that might be closer to Turkey and the United States and harm Russian interests in Syria. Turkey on the other hand normalized its relations with the Syrian regime with the Adana Protocol in 1998 and developed its economic and political relations with Damascus until 2011; but due to severe human rights violations (chemical attacks towards civilians) made by the Syrian Army and the inability of the regime to control its territories, together with Western powers, Ankara decided to support rebel forces during the Arab Spring. However, both Moscow and Ankara have been working together in the last few years in order to find a solution to Syrian Crisis since the United States decided to remove its troops from Syria and two countries are part of Astana and Geneva processes. Although two countries' national interests' are not same in Syria; they can still work together to keep Syrian territorial integrity and prevent terrorist movements such as ISIS and Al Qaeda-affiliated groups. However, here Moscow's approach to Kurdish groups PYD/YPG is different and more tolerant (Russia does not consider PYD/YPG as terrorist groups) compared to Ankara, which aims to eradicate these PKK-affiliated groups. Although Syrian Crisis has been the most important problem in Turkish-Russian relations, this could turn into an area of cooperation between two countries due to American removal and a general consensus in both countries about Syria's territorial integrity.

Nagorno Karabakh dispute: One of the most important issues that spoils positive attitude towards Moscow in Turkey is the Nagorno Karabakh Dispute. While Turkey supports the territorial integrity of Azerbaijan -a friendly country that Turkish people support most according to a research conducted by Kadir Has University in 2019 (Kadir Has University Center for Turkish Studies, 2019)- in accordance with the international law and United Nations resolutions, Russia has been supporting separatist movement in Nagorno Karabakh with the fear of energy-rich Azerbaijan might distance itself from Moscow and get closer with Western powers in the future (Kelkitli, 2017, p. 39). Russia also continuously supplies arms to Yerevan (*The Moscow Times*, 2018). For Moscow, Nagorno Karabakh Dispute is a key issue for preventing Azerbaijan to get closer with Turkey and NATO as in the case of Ukraine. According to Kelkitli, Armenia on the other hand is under the control of Russia both in military and economic terms (Kelkitli, 2017, p. 40). Kelkitli also asserts that it is not only ethnic and religious ties, but also Azerbaijan's rich energy resources that direct Turkey to pursue a pro-Azerbaijani foreign policy in the South Caucasus (Kelkitli, 2017, p. 41). Turkey and Azerbaijan successfully completed energy projects recently including Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline and Trans Anatolian pipeline (TANAP). Moreover, Turkey is an important supplier of arms to Azerbaijan. As Kasapoğlu (2017) underlines, the defense cooperation between Ankara and Baku is now considered as "military partnership" and "strategic partnership" due to new agreements made. Thus, Turkish and Russian positions are irreconcilable in terms of Nagorno Karabakh Dispute and it is not only caused of ethnic or religious ties between Baku and Ankara or Yerevan and Moscow, but rather of conflicting national interests. So, it would not be wrong to conclude that Nagorno Karabakh

Dispute will be the most important challenge to Turkish-Russian relations and will decrease support for Russia in Turkey in the future unless Russia changes its pro-Armenian stance.

Turkey's NATO membership and Western orientation: Although Turkey has serious problems with the United States and some other NATO members in recent years⁶, so far none of the Turkish governments seriously proposed an exit from NATO. NATO provides a security guarantee to Ankara against nuclear Russia thanks to its "article 5", which provides "collective defense" understanding and "spirit of solidarity". According to Hüseyin Bağcı, Turkey's exit from NATO is "technically impossible" (K24, 2019). On the other hand, Alexandr Dugin, a well-known Eurasianist thinker and an advisor to President Putin, claims that Turkey is ready for leaving NATO and President Erdoğan openly said this to him (*Independent Türkçe*, 2019). Although without NATO membership Turkey will be open to new Russian threats, losing Turkey, who is positioned in a strategic geography between three continents -Europe, Middle East (Asia) and North Africa- is a major risk for NATO as well. Retired US Navy admiral James Stavridis (2019) for instance claims that although the purchase of a Russian missile defense by Turkey is a severe blow to the alliance, kicking Turkey out of NATO would be a big mistake and a gift to Putin. Bayraktar (2019) on the other hand thinks that, unlike the Cold War days, Russia now wants Turkey to stay in NATO in order to deepen splits and cleavages within the alliance.

PKK controversy: Kurdish secessionist PKK was established in the late 1970s and began its terrorist activities in 1984 as a Marxist-Leninist and Kurdish nationalist organization (Tol, 2017). During the Cold War, USSR actively supported pro-Kurdish movements including PKK. Soviet ally Syria also provided a comfortable ground for PKK terrorists during the time of Hafez al Assad. After the end of Cold War, Russian support to PKK did not end. According to Tol (2017), throughout the 1990s, Russia entertained the possibility of establishing a Kurdish parliament-in-exile in Moscow and in 1995 and 1996 held several international conferences featuring organizations close the PKK. During these years, Turkish media even circulated reports that the PKK set up a camp in Moscow where the militants were receiving military training (Tol, 2017). It should not be forgotten that, imprisoned PKK leader Abdullah Öcalan was in Russia after he deported from Syria and before he moved to Italy and Kenya in 1998 (Bayraktar, 2019). As a response to Russia's pro-Kurdish policy, during the 1990s, Turkey actively supported Chechen groups. When Turkey decided not to support Chechen groups, Russia's support for pro-Kurdish terrorist groups also became a less-spoken issue. However, Moscow never designated PKK or PKK-affiliated PYD/YPG as terrorist groups until now (*World Bulletin*, 2017). Russia even allowed the opening of an office of Syrian Kurdish groups whom Turkey labels as terrorists in Moscow in 2016 (Sharkov, 2016). According to Bayraktar (2019), Moscow aims to use Kurdish card as leverage against Ankara especially in Syria. That is why; Tol questions why Ankara is so silent against Moscow although it constantly criticizes Washington for supporting PYD/YPG groups in Syria (Tol, 2017). Thus, together with the Nagorno Karabakh Dispute, PKK controversy and Russian support for pro-Kurdish movements will be the most important problem in Turkish-Russian relations in the future.

Jet crisis and Karlov assassination: As a result of ongoing disagreements over Syria, on November 24, 2015, a Turkish F-16 jet shot down a Russian SU24 near the Syrian-Turkish border (Coşkun, 2019, p. 36). Turkish officials stated that the jet was shot down as a result of its violation of Turkish airspace for 17 seconds despite warnings, while Moscow insisted that the plane remained within the Syrian airspace (Coşkun, 2019, p. 41). Russian President Putin accused Turkish government for the

⁶ Con Coughlin for instance wrote that S-400 deal was a final blow and Turkey should be kicked out of NATO (Coughlin, 2019). Max Hoffman from Center for American Progress also claims that Turkey's credibility within the NATO is shaken after the S-400 deal (*Amerika'nın Sesi*, 2019).

shooting down of their plane (Coşkun, 2019, p. 42). Russia began to cancel deals and implement sanctions to Turkey following this event (Reuters, 2015). In November 2015, Russian government announced a package of economic sanctions on Turkey including the abolishment of the visa-free regime which had been in effect since 2011, restrictions on Turkish investments and labor in Russia, restrictions on Turkish goods exported to the Russian market, and the abolishment of charter flights to Turkey. However, upon the letter written by Turkish President Erdoğan to Vladimir Putin and expressing Turkish apology for the “jet crisis” in 2016 (CNNTürk, 2016), economic sanctions started to be gradually lifted by Moscow and bilateral relation began to normalize. Relations continued to improve after the failed coup attempt in July 15, 2016. Russian President Putin was the first leader to support the civilian government against the coup attempt and this was welcomed by Turkish Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu and Turkish President Erdoğan (Coşkun, 2019, p. 43).

On December 19, 2016, another shocking event took place in Ankara. Russian ambassador to Turkey, Mr. Andrey Karlov was shot dead in Ankara by a young Turkish police officer. The assassination was largely seen by the Turkish public as an effort to sabotage Turkish-Russian rapprochement following the “jet crisis”. Moreover, Turkish State and especially Turkish police agency were intimidated by not being able to protect a foreign diplomat. Thus, interestingly, the event accelerated Turkish-Russian rapprochement. Turkish officials immediately blamed FETÖ, an Islamic group who had supported the AK Parti government between 2002 and 2012. The assassination was perceived on both sides as an effort to sabotage Turkish-Russian relations and encouraged Moscow and Ankara to develop their relations (The Moscow Times, 2016). Eventually, all sanctions except the visa-free regime imposed after the “jet crisis” removed by Moscow.

V. Could Economic Partnership Turn into Strategic Partnership?

The nature of Turkish-Russian economic partnership from a realist perspective

Realism is the oldest and most important school of thought in International Relations. It basically suggests that: (1) states are the principal actors in diplomacy, (2) states are unitary actors, (3) states are rational actors, and (4) national security is the most important issue in foreign policy (Viotti & Kauppi, pp. 6-7, 55). In addition, Realism relies upon three key concepts: (1) Groupism (Humans face one another mainly as members of groups. To survive at anything above subsistence level, people need the cohesion provided by group solidarity, yet that very same in-group cohesion generates the potential for conflict with other groups), (2) Egoism (Political actions are driven by self-interests and egoism is rooted in human nature), and (3) Power-centrism (Power is the key feature of politics and it is associated mostly with physical-military power and control over resources) (Smith & Hadfield & Dunne, pp. 36-37).

In economic relations, Realists consider “trade deficit”, “self-sufficiency” and “political autonomy” as key concepts. Accordingly, looking from a statist, unitary, rational, and national security-oriented perspective, Realists do not consider economic interdependence necessarily as a good thing. Realists suggest that in a power-based anarchic world, economic interdependence would favor the dominant party and would increase the vulnerability of the weaker side. To reduce vulnerability upon other states, Realists suggest it is better for a state to be independent (self-sufficient) or -at least- to minimize dependency on other states (Viotti & Kauppi, 2013, pp. 76-77). By criticizing Realists, Liberals on the other hand argue that economic integration and interdependence will decrease chances of political conflicts since states at one point recognize that they could not jeopardize their economic benefits (Smith & Hadfield & Dunne, 2011, p. 220). However, in Liberal approach, economic interdependence is presumed to be a two-way street and the effects of economic interdependence

strongly favoring one side is not mentioned. Thus, Liberal approach does not contradict with Realism if the economic interdependence creates necessities only for one side.

Applying Realist principles to Turkish-Russian relations formulated during the AK Parti period (2002-), it would not be wrong to claim that Turkey's energy dependency and trade deficit to Russia as well as strategic advantages of Moscow (more developed military capabilities, possession of nuclear weapons, huge geography, rich energy resources, and self-sufficient economy) should be a great concern for Ankara for the future. Especially energy dependency and almost 17 billion US dollars trade deficit against Moscow should be assessed from a strategic perspective. As stated by Köstem (2018, pp. 12-13), although developing economic relations in recent years create mutual interdependence, which makes the break-up of relations costly for both sides, Russia clearly has a comparative advantage against Turkey due to "asymmetric interdependence" caused by the nature of bilateral trade in two countries. That is because Turkish exports to Russia are less critical and more replaceable, whereas almost Russian exports and investments (natural gas, oil, nuclear plant etc.) are strategic in nature (Köstem, 2018, p. 12). To say it more openly, Russia does have the luxury to live comfortably without Turkish exports, while Turkish governments could not afford to oppose Russia from now on unless they replace Russian gas imports.

1973-1974 OPEC oil crisis is a perfect example for a Realist that should alarm Ankara in reducing its over 50 % dependency on Russia in terms of natural gas. First of all, in case there is volatility in the natural gas market, Turkish economy could be devastated and the stability of government could be at risk since the economy and the heating of ordinary people depend heavily on gas imports. Secondly, in case of a political crisis with Moscow, it would be impossible for Ankara to replace more than half of its needs from other suppliers in the short or even in the medium-run. Although Moscow did not use gas exports as a weapon against Ankara after the "jet crisis", Russian foreign policy towards Ukraine in the recent past proves that Moscow can use natural gas as a diplomatic leverage. Thus, looking from a Realist perspective, Turkish-Russian relations in the last decades strongly favor Moscow and put Ankara into great risk. Here, a counter argument could be Russia's efforts to establish Turkey's first nuclear plant and allow technology transfer in the field of nuclear energy. Thus, in the long run, Turkey might use nuclear energy by establishing its own nuclear plants in order to decrease the level of dependency on Russian and Iranian natural gas.

Strategic partnership?

Strategic partnership or strategic alliance is a concept that is used in International Relations theory both by Realists and Liberals. Strategic alliance is based on the cooperation between the subjects that share the same goals (Czechowska, 2013, p. 42). The concept was first used systematically in the field by the Realist thinker George Liska in his book *Nations in Alliance: The Limits of the Interdependence* (1962). Liska further improved his theories with *Imperial America* (1967), and *Career of Empire* (1978) books (Kratochvil, 2007, p. 101). Liska's basic principles (1962) for a strategic alliance are (Kireyev, 2004, pp. 4-5):

1. Weaker states align themselves with core powers for the sake of protecting themselves from a potential adversary, achieving status, and stability.
2. Defensive alliance formation (e.g. NATO) is often rationalized through the function of common ideology.
3. The efficacy of alliances lies in their capability to always deter the common threat.
4. Key reasons for alliance dissolution lie in unequal distribution of costs and benefits (gains and responsibilities), as well as the disappearance of the common threat.

The key element in strategic alliance is the maintenance of institutional flexibility and long-term close relation between partners. Realists underline that it is not institutional framework, but rather a troubling issue (e.g. common threats to security) that lays the foundation of a strategic partnership (Kireyev, 2004, pp. 4-5). In other words, states will only engage in strategic partnership relationship in case they are convinced that they will reach their national interests best by engaging in alliance. Motives for states in engaging strategic partnership are also different. As Dwivedi (2012, p. 224) notes, small or weak states enter into alliance when they need protection against strong states, whereas strong states enter into alliances to counter other strong states in order to maintain balance of power. Accordingly, when small states group together against a strong state together with another strong state, it is called “bandwagoning”, whereas when strong states enter into alliances to counter other strong states, it is called “external balancing” or “balancing” (Dwivedi, 2012, p. 226).

If we apply basic views of Realism and George Liska into Turkish-Russian relations, strategic partnership in the near future seems unrealistic. First of all, Turkey is a NATO member and has close ties with the Western world. Due to NATO’s collective security understanding, Turkey is sided with the Western powers against Russia in many disputes such as the Ukraine Crisis. Moreover, in many security issues (e.g. PKK controversy), Russia’s position is still harsher compared to Turkey’s Western allies. Thus, only if threats caused by the West would be more dangerous for Ankara and Turkey would be out of NATO, we can talk about a real strategic partnership between Moscow and Ankara.

Secondly, Moscow and Ankara do not share a common ideology that will boost their motivation for a strategic partnership. Turkey aims to become a part of the Western world and a member of the European Union, whereas Russia wants to reclaim its power in Eurasia through a strongman regime (Putinism). In addition, on many issues (NATO enlargement, Nagorno Karabakh Dispute, Syrian Crisis), Moscow and Ankara have different goals unlike Turkish-American strategic partnership in the Cold War during which two countries defended similar values. Turkey supports NATO’s enlargement and opposes to Moscow’s policies that violate international law. However, due to its own problems with the United States as well as its need for Russian help in the solution of Syrian Crisis, Turkey has been acting less critical towards Russia in recent years.

Thirdly, common threat perception is missing in Turkish-Russian relations; while Moscow identifies Western powers and NATO enlargement as main threat to Russian national security, Turkey puts Kurdish secessionist terrorist movements on the top of the list. Moreover, Turkey’s close partners in the region such as Azerbaijan and Georgia are critical of Russian foreign policy; but they could not dare to bandwagon with the US and NATO due to Russia’s leverages (in the case of Georgia it is Abkhazia and South Ossetia, in the case of Azerbaijan it is Nagorno Karabakh). To put it shortly, Turkey does not have an adversary like Stalin’s Russia in the 1950s, which would force itself to be sided with Russia.

Fourthly, Turkey’s growing energy dependency and trade deficit against Russia might become a national security concern in the near future. Since the key issue for alliance dissolution lies in unequal distribution of costs and benefits, Turkey might be willing to reconsider its comparative disadvantage in relations with Russia. Moreover, Turkish-Russian rapprochement is a relatively new phenomenon and building confidence-based strategic partnership requires a long term dialogue and relationship. Thus, Moscow and Ankara have to develop their relations and solve their problems in order to become strategic partners.

For all these reasons, Turkish-Russian economic partnership will not necessarily lead to strategic partnership unless a fundamental change would take place and create a common threat perception and force two countries to align. However, this should not mean that two countries will give up from the

benefits of economic partnership. Rather, Turkey will be more skeptical about economic relations with Russia and will try to diversify its economy in order to decrease dependency (especially in the field of energy) on Moscow. It should be also added that, if the current balance in Turkish-Russian relations continue, bilateral relations might gradually become similar to relations between Ukraine and Russia; which means either Russia will be the dominant partner and will dictate its own will or there will be constant crises that will negatively affect Turkey's political and economic stability.

Conclusion

This article aimed to analyze Turkish-Russian relations from a Realist perspective and to question whether developing economic relations could eventually turn into strategic partnership. The article tried to prove that the nature of Turkish-Russian economic partnership model established during the AK Parti favors Russia and makes Turkey dependent on Russia. This is caused by Turkey's heavy dependency on Russian natural gas, Ankara's large trade deficit against Moscow as well as Russia's strategic investments in Turkey. In addition, the article tried to make it concrete that, Turkey's relationship with Russia could not turn into a strategic partnership unless a major change takes place.

Bibliography

AA. (2016, August 08). *Erdogan, Putin talks expected to boost trade ties*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.aa.com.tr/en/info/infographic/1655>.

Akkuyu Nükleer. *Akkuyu'da ilk elektrik üretimi 2023'da başlayacak*. Date of Accession: August 04, 2019, from <http://www.akkunpp.com/akkuyuda-ilk-elektrik-uretimi-2023da-baslayacak>.

Akdeniz, H. (2018). Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin ulusal güvenlik stratejileri. In H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar & B. Ş. Şeker (Eds.) *Karadeniz jeopolitiği* (pp. 189-230). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Amerika'nın Sesi. (2019, July 12). *'Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak güvenilirliği sarsıldı'*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyenin-bir-nato-uyesi-olarak-guvenilirli%C4%9Fi-sarsildi/4997777.html>.

Arafat, M., Alnuaimy, L. O. M. (2011). The Turkish-Russian relations in the era of AKP. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Vol. XIII, no: II, 103-133.

Bayraktar, B. (2019, January 25). Dynamics of Turkish-Russian partnership. *Hürriyet Daily News*. Date of Accession: August 04, 2019, from <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/bora-bayraktar/dynamics-of-turkish-russian-partnership-140753>.

Baytok, T. (2002, March 13). Kılınc Paşa yanlış mı konuştu? *Hürriyet*. Date of Accession: August 04, 2019, from <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilinc-pasa-yanlis-mi-konustu-59415>.

China Daily. (2004, December 06). *Putin first Russian chief to visit Turkey*. Date of Accession: July 31, 2019, from http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-12/06/content_397672.htm.

CNNTürk. (2016, June 27). *Kremlin: Erdoğan, Putin'e üzüntülerini ilettiler*. Date of Accession: July 23, 2019, from <https://www.cnnturk.com/dunya/kremlin-erdogan-putine-uzuntulerini-ilettiler>.

Coşkun, B. B. (2019). Turkey's relations with Russia after the failed coup: A friend in need of a friend indeed? *New Middle Eastern Studies* 9 (1), 36-52.

- Coughlin, C. (2019, July 17). Erdogan's gone too far. It's time to throw Turkey out of Nato. *The Telegraph*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.telegraph.co.uk/news/2019/07/17/erdogans-gone-far-time-throw-turkey-nato/>.
- Czechowska, L. (2013). The concept of strategic partnership as an input in the modern alliance theory. *The Copernicus Journal of Political Studies*, no: 2(4), 36-51.
- Çomak, H., Şeker, B. Ş. (2018). Putin doktrini ve Rus şavaş stratejisinin değerlendirilmesi. In H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar & B. Ş. Şeker (Eds.) *Karadeniz jeopolitiği* (pp. 231-240). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Derman, G. S. (2018/a). Rusya Federasyonu'nun Karadeniz bölge politikası ve yeni güç dengeleri. In H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Eds.) *Karadeniz jeopolitiği* (pp. 147-162). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Derman, G. S. (2018/b). Rusya'nın Kırım'ı işgal ve ilhakı bağlamında Türkiye'nin Ukrayna ve Rusya Federasyonu ile ilişkileri. In H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Eds.) *Karadeniz jeopolitiği* (pp. 1223-1238). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dwivedi, S. S. (2012). Alliances in international relations theory. *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, Vol.1, Issue: 8, August 2012, 224-237.
- Global Research. (2015, November 29). *Turkey's Trump Card: Erdogan can retaliate against Russia by closing Bosphorus maritime route from Black Sea*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.globalresearch.ca/turkeys-trump-card-erdogan-retaliate-against-russia-by-closing-bosphorus-maritime-route-from-black-sea/5492800>.
- Güneylioğlu, M., Savaş, C. (2018). Karadeniz'de Rusya'nın askeri müdahalelerinin uluslararası hukuk açısından değerlendirmesi: Abhazya ve Güney Osetya örnekleri. In H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, B. Ş. Şeker (Eds.) *Karadeniz jeopolitiği* (pp. 271-280). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Haberler.com. (2019, July 29). *Türkiye-Rusya krizini çözen iş adamı Cavit Çağlar'dan dikkat çeken Erdoğan yorumu*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.haberler.com/turkiye-rusya-krizi-cozen-is-adami-cavit-caglar-12285907-haberi/>.
- Independent Türkçe. (2019, July 16). *Rus siyasetçiden iddia: Erdoğan bana NATO'dan çıkmaya hazır olduklarını söyledi*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.independentturkish.com/node/51711/d%C3%BCnya/rus-siyaset%C3%A7iden-iddia-erdo%C4%9Fan-bana-nato%E2%80%99dan-%C3%A7%C4%B1kmaya-haz%C4%B1r-olduklar%C4%B1n%C4%B1-s%C3%B6yledi>.
- K24. (2019, August 29). *K24 ÖZEL - 'Rusya, Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını istemiyor'*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.kurdistan24.net/tr/news/ac38da2c-9492-44b5-9d51-97c0baa78a39>.
- Kadir Has University Center for Turkish Studies. (2019). *Research on public perceptions on Turkish foreign policy – 2019*. Date of Accession: 04.08.2019 from <https://www.khas.edu.tr/tr/node/5513>.
- Kakışım, C. (2019). Karşılıklı bağımlılık kapsamında Türkiye-Rusya enerji ilişkilerinin analizi. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, Vol. 7, no: 1, March 2019, 67-89.
- Karakuş, A. (2017, March 14). Rus gelin sayısı 105 bini geçti. *Milliyet*. Date of Accession: August 04, 2019, from <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/abdullah-karakus/rus-gelin-sayisi-105-bini-gecti-2413038>.

Kasapoğlu, C. (2017, October 31). Türkiye-Azerbaycan: Savunma iş birliğinden askeri ittifaka. *AA*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323>.

Kelkitli, A. F. (2017). *Turkish–Russian relations: Competition and cooperation in Eurasia*. New York: Routledge.

Kireyev, S. (2004). *George Liska's realist alliance theory, and the transformation of NATO*. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in the Department of Political Science in the College of Arts and Sciences at the University of Central Florida Orlando, Florida.

Köstem, S. (2018). The political economy of Turkish-Russian relations: Dynamics of asymmetric interdependence. *Perceptions*, Summer 2018, Vol. XXIII, no: 2, 10-32.

Kratochvil, P. (2007). George Liska and political realism: On the tension between history and structure, and between norms and power. *Journal of International Relations and Development*, 10, 97-121.

Liska, G. (1962). *Nations in alliance: The limits of interdependence*. Baltimore, Md.: The Johns Hopkins Press.

Metin, B. (2012). Turk-Soviet cultural relationships (1925-1935). *Uluslararası Politika Akademisi*, Date of Accession: July 22, 2019, from <http://politikaakademisi.org/2012/07/23/turk-soviet-cultural-relationships-1925-1935/>.

Önsoy, M. (2014). Caught on the horns of a diplomatic dilemma: The Ukrainian crisis and Turkey's response. *Südosteuropa*, 62, H. 2, 250-264.

Örmeci, O., Kısacık, S. (2018). *Rusya siyaseti ve Rus dış politikası: Teorik çerçeve-tarihsel arka plan-örnek olaylar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özbay, F. (2011). Soğuk savaş sonrası Türkiye-Rusya ilişkileri: 1992-2010. *Bilge Strateji*, Vol. 2, no: 4, Spring 2011, 35-77.

Özçelik, S. (2018). Kırım 2014 işgaline karşı Kırım Tatarları ve Türkiye'nin politikaları ve yaklaşımları. In H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar & B. Ş. Şeker (Eds.) *Karadeniz jeopolitiği* (pp. 1199-1222). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources. (2019). *Natural gas pipelines and projects*. Date of Accession: July 22, 2019, from <https://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Natural-Gas-Pipelines-and-Projects>.

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/a. *Policy of zero problems with our neighbors*. Date of Accession: July 31, 2019, from <http://www.mfa.gov.tr/policy-of-zero-problems-with-our-neighbors.en.mfa>.

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/b. *Turkey's political relations with Russian Federation*. Date of Accession: July 23, 2019, from http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-political-relations-with-russian-federation.en.mfa.

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs/c. *Türkiye-Rusya ilişkileri*. Date of Accession: July 26, 2019, from <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

Reuters. (2015, November 30). *Factbox: Impact of Russian sanctions on trade ties with Turkey*. Date of Accession: July 23, 2019, from <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-russia-turkey-ties->

fac/factbox-impact-of-russian-sanctions-on-trade-ties-with-turkey-idUSKBN0TJ1JQ20151130#vQStjCEmfD7MiYHz.97.

RT. (2019, April 12). *US lets 3 NATO allies use Russian SAMs, but why is it so spooked over Turkey's S-400 deal?* Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.rt.com/news/456342-s300-nato-countries-turkey/>.

Rubin, B., Kirişçi, K. (2001). *Turkey in World politics: An emerging multiregional power*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Rus gelinler Şam'ı Moskova'ya bağlıyor. (2012, July 4). *Milliyet*. Date of Accession: August 04, 2019, from <http://www.milliyet.com.tr/dunya/rus-gelinler-sam-i-moskova-ya-bagliyor-1562405>.

'Rus gelinlerin sayısı artsın istiyorum'. (2012, January 27). *Hürriyet*. Date of Accession: August 04, 2019, from <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/rus-gelinlerin-sayisi-artsin-istiyorum-19785998>.

Rus Türk İşadamları Birliği. (2019). *Rusya inşaat sektöründeki gelişmeler ve Türk firmaları, Şubat 2019*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.rtib.org/cms-uploads/in%C5%9Faat-rusya-1.pdf>.

Rusya'dan Türkiye'ye yeni teklif! Rus Su-35 mi, Amerikan F-35 mi daha güçlü? (2019, July 18). *Takvim*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.takvim.com.tr/galeri/dunya/iste-f-35lerin-bir-numarali-rakibi-su-57-rus-su-57-mi-amerikan-f-35-mi-daha-guclu>.

Sharkov, D. (2016, February 10). Syrian Kurds open office in Moscow, as Russia-Turkey row continues. *Newsweek*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.newsweek.com/syrian-kurds-open-office-moscow-russia-turkey-row-continues-425177>.

Smith, S., Hadfield, A. & Dunne, T. (Eds.) (2011). *Foreign Policy: Theories, actors, cases*. Oxford University Press.

Sputnik Türkiye. (2017, July 22). *Türkiye ile Ukrayna arasındaki askeri iş birliğinden neler beklenebilir?* Date of Accession: August 04, 2019, from <https://tr.sputniknews.com/savunma/201707221029389860-turkiye-ukrayna-asker-isbirligi/>.

Sputnik Türkiye. (2018/a, August 07). *2018 yılının ilk yarısında Rusya ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi*. Date of Accession: July 26, 2019, from <https://tr.sputniknews.com/infografik/201808071034648296-rusya-turkiye-ticaret-ihracat-ithalat/>.

Sputnik Türkiye. (2018/b, August 07). *Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacmi yüzde 37 arttı*. Date of Accession: July 26, 2019, from <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201808071034646616-turkiye-rusya-arasinda-ticaret-hacmi-yuzde-artti/>.

Stavridis, J. (2019, July 19). Kicking Turkey out of NATO would be a gift to Putin. *The Moscow Times*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.themoscowtimes.com/2019/07/19/kicking-turkey-out-of-nato-would-be-a-gift-to-putin-a66484>.

Şenerdem, E. (2015, November 25). 5 grafikte Türkiye - Rusya ekonomik ilişkileri. *BBC Türkçe*. Date of Accession: July 26, 2019, from https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/11/151125_turkiye_rusya_ekonomi.

Telli, A. (2017). Rusya-Türkiye ilişkilerinde Akkuyu'nun rolü: Bağımlılık mı, karşılıklı bağımlılık mı? *Alternatif Politika*, December 2017, 156-181.

- The Defense Post. (2019, July 18). *Turkey excluded from F-35 stealth jet program after S-400 deliveries from Russia*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://thedefensepost.com/2019/07/18/turkey-f-35-program-excluded/>.
- The Moscow Times. (2016, December 19). *Putin says assassination of Russian ambassador in Turkey was a 'provocation'*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.themoscowtimes.com/2016/12/19/putin-says-assassination-of-russian-ambassador-in-turkey-was-a-provocation-a56584>.
- The Moscow Times. (2018, July 23). *Russia ships \$200M in military arms to ally Armenia*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.themoscowtimes.com/2018/07/23/russia-ships-200-million-military-arms-ally-armenia-a62318>.
- Tol, G. (2017, December 19). *Why is Turkey silent on Russia's cooperation with the Syrian Kurds? War on the Rocks*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://warontherocks.com/2017/12/why-is-turkey-silent-on-russias-cooperation-with-the-syrian-kurds/>.
- Topsakal, İ. (2016). Tarihsel süreçte Rusya-Türkiye ilişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Vol. III, no: 2, Fall 2016, 33-53.
- Turkey, Russia seek new ways to reach \$100B in bilateral trade. (2019, April 09). *Daily Sabah*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.dailysabah.com/business/2019/04/09/turkey-russia-seek-new-ways-to-reach-100b-in-bilateral-trade>.
- TÜİK. Dış Ticaret İstatistikleri. Date of Accession: January 26, 2020, from <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>.
- UN News. (2018). *Syria: UN-backed watchdog says chemical weapon 'likely used' in February attack*. Date of Accession: August 04, 2019, from <https://news.un.org/en/story/2018/05/1009862>.
- Uzun, S. (2018, August 23). 'Küçük Moskova' rekora gidiyor. *Hürriyet*. Date of Accession: August 04, 2019, from <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/kucuk-moskova-rekora-gidiyor-40935473>.
- Viotti, P. R., Kauppi, M. (1999). *International relations theory: Realism, pluralism, globalism, and beyond* Third Edition. Allyn and Bacon.
- World Bulletin. (2017, February 09). *Russia: we don't view PKK or YPG as terrorists...* Date of Accession: August 04, 2019, from <https://www.worldbulletin.net/europe/russia-we-dont-view-pkk-or-ypg-as-terrorists-h184484.html>.
- Yetkin, M. (2016). Türk-Rus krizini bitiren gizli diplomasinin öyküsü. Date of Accession: January 27, 2020, from <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705>.
- Yılmaz, S., Yakşi, A. (2016). Osmanlı Devleti'nden günümüze Türk-Rus ilişkileri. *TYB Akademi*, Year: 6, no: 17, May 2016, 9-57.

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Demir, T. (2019). *Kolonyal dönemden günümüze jeopolitik bağlamda anklav-eksklav ülke toprakları-güvenlik ilişkisi*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Kolonyal Dönemden Günümüze Jeopolitik Bağlamda Anklav-Eksklav Ülke Toprakları Güvenlik İlişkisi Kitap Eleştirisi

Süha ATATÜRE¹

Dr. Öğr. Üyesi Tarık Demir'in coğrafi (ülkesel/mülki) fragmanlar içerisinde yer alan anklav ve eksklavları tetkik ettiği ve Eylül 2019'da Nobel Yayınları'ndan çıkan *Kolonyal Dönemden Günümüze Jeopolitik Bağlamda Anklav-Eksklav Ülke Toprakları-Güvenlik İlişkisi* isimli bilimsel eserin birkaç açıdan önem arz ettiğini düşünmekteyim. İlk olarak Dr. Tarık Demir'in bu eseri Türkiye'de uluslararası ilişkiler alanında yayımlanmış ilk eser olması, bir başka deyişle bu konu hakkında ülkemizde telif ya da çeviri bir eserin bulunmaması sebebiyle önem kazanmaktadır. Kısaca konu itibarıyla özgün bir çalışma olduğunu düşünüyorum. Kavramsal ve Kuramsal çerçevesi, vaka analizleri, önemli bir arşiv çalışmasını ve bunun ekleri ve çok iyi seçilmiş kaynakçası ile eser coğrafi fragmanlar konusunda öncü bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

İkinci olarak eserin özellikle sosyal bilimler alanında eksikliği çokça hissedilen disiplinler arası bir çalışma neticesinde oluşturulduğu ve bu durumun eserin önemini bir kat daha artırdığı görülmektedir. Eserin coğrafya, siyasi tarih, jeopolitik, güvenlik bilimleri ve uluslararası ilişkiler alt disiplinleri arasında kavramsal ve olgusal açıdan ilişki kurması önemli noktalardan birini teşkil etmektedir. Zira ilişkilendirilmeyen, birbirinden kopuk ve analitik bir hüviyet taşımayan bilgilerin bilimsel açıdan bir değerinin olmadığı ifade edilebilir. Bir başka deyişle her şeyin her şeyle ilişkili olduğu uluslararası ilişkilerin karmaşık olguları nazarı dikkate alındığında eserin güncel gelişmeleri anlamlandırmada faydalı olacağını düşünmekteyim.

Üçüncü olarak ülkemizde uluslararası ilişkiler ile ilgili eserlerde coğrafya kavramına yeteri kadar önem verilmediği ve bu çalışmayla önemli bir boşluğun doldurulduğu ifade edilebilir. Zira uluslararası ilişkilerin ve siyasi tarihin coğrafya olmadan anlaşılabilmesi mümkün değildir. Tarihin, coğrafya üzerinde cereyan ettiği göz önünde bulundurulduğunda coğrafya biliminin önemi de ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde eserin uluslararası ilişkilerde cereyan eden güncel gelişmeleri coğrafya ile ilişkilendirmesi konunun daha iyi anlaşılabilmesinde işlevsel olmuştur.

Dördüncü olarak eserde Türkçe ve İngilizce dışında İspanyolca, İtalyanca, Almanca, Rusça ve Çince yazılmış kaynaklardan da istifade edilmiştir. İngilizce dışındaki farklı yabancı dillerde yazılmış kaynaklardan istifade edilmeye çalışılması eserin bilimsellik vasfını artıran bir durum olarak tebarüz etmektedir. Bunun dışında Adakale anklav örneğinde olduğu gibi Osmanlı Türkçesi'nde yazılmış arşiv kaynaklarından istifade edilmesi de eserin bir diğer özgün yanını teşkil etmektedir.

Beşinci ve son olarak eserin hem genel okuyucu kitlesi hem de sosyal bilimler öğrencileri için didaktik bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda öğrenciler açısından bir ders kitabı olarak çok rahatlıkla kullanılabilir. Daha önce de ifade edildiği gibi ilişkisellik sosyal bilimlerde eksikliği

¹ Prof.Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı. E-mail: suha.atature@gedik.edu.tr.

hissedilen bir konudur. Yazarın bu ilişkiselliği analitik bir şekilde kurması öğrencilerin uluslararası ilişkilerdeki güncel gelişmeleri anlamlandırabilmelerinde son derece faydalı olacağını kanaatindeyim. Zira metnin kurgusuna bakıldığında ana metni destekleyen dipnotların zenginliği de eserin bu didaktik özelliğinin bir sonucu olduğu görülmektedir.

Eserin içeriği konusunda ise şu bilgiler dikkate değerdir. Coğrafi ve politik bir fenomen olarak anklav ve eksklavların hem özel olarak kendisini çevreleyen ülke ya da ülkeler ile anavatan arasındaki ikili ilişkilerde hem de genel olarak uluslararası ilişkilerde güvenlik politikaları bağlamında kendi toprak ve nüfuslarını aşan bir şekilde etkili oldukları görülmektedir. Dünya yüzeyindeki anklav ve eksklavlar hem siyasi ve ekonomik yapıları hem de boyut, nüfus ve konumları itibarıyla birtakım farklılıklara sahip olmakla birlikte, güvenlik sorunlarına sebebiyet vermeleri bakımından birtakım benzerlikler de taşıdıkları görülmektedir. Eserde incelenen anklav ve eksklav örneklerinde görüldüğü gibi uluslararası alanda bağımsız bir mekân-politik nesne kategorisi olarak bu coğrafi fragmanlar her an aktif bir volkan hâline gelebilmektedir. Dolayısıyla anklav ve eksklavların çoğu mikro sahaya ve birkaç bin nüfusa sahip olmalarına karşın bu antitelerin jeopolitik açıdan son derece önem arz ettikleri görülmektedir. Eserde bu minvalde anklav ve eksklavlar tanıtılmakta ve güvenlik kavramı ile olan ilişkisine açıklık getirilmektedir.

Öncelikle eserin kavramsal ve kuramsal çerçeve bölümünde konuya ilişkin kavramlar kuşatıcı bir şekilde analiz edilmiş ve coğrafi fragmanların sınıflandırılması yapılmıştır. Eserde mevcut anklavlar yanında stratejik öneme sahip tarihi anklav ve eksklav örneklerine de temas edilmiştir. Coğrafi olarak Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında bulunan anklav ve eksklav örnekleri güvenlik kavramıyla ilişkilendirilmek suretiyle titiz bir şekilde analiz edilmiştir. Eserin vaka analizleri bölümünde ise jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip anklav eksklavlar seçilip daha ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Bu bölüm altında mevcut anklav ve eksklavlardan Kaliningrad, Ceuta ve Melilla, Nahçıvan, Cabinda ve Cebrelitarık; tarihi anklav ve eksklav örneklerinden ise Adakale, Panama, Gwadar ve Çin anklavları incelenmiştir.

Sonuç olarak eserin özellikle siyaset, uluslararası ilişkiler, tarih, jeopolitik ve coğrafya alanlarında çalışan akademisyenler için de bu farklı alanlar arasında bütünleştirici, niteliği ile disiplinler arasında bağlar kurması belirleyici bir niteliği olmaktadır. Olumsuz olarak söylenebilecek durum ise kitabın baskısının daha kaliteli olması böylece özellikle haritaların daha net olarak anlaşılması belirtebileceğim durumdur. Kitap belirttiğim değişik disiplinler için referans bir kaynak olarak kullanılabilir bir kitap sayılmalıdır.

İstanbul
GEDİK
University
2651-5229